

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS

**İSLAM AİLE HUKUKU BAĞLAMINDA HAYREDDİN
KARAMAN'IN TERCİHLERİ**

Bedia ÇAKIR

**Ağustos-2025
BATMAN**

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS

**İSLAM AİLE HUKUKU BAĞLAMINDA HAYREDDİN
KARAMAN'IN TERCİHLERİ**

Bedia ÇAKIR

**Danışman
Doç. Dr. Abdulbasit SALTEKİN**

Diğer Jüri Yeleri

Doç. Dr. Bedri ASLAN

Doç. Dr. Mesut BAYAR

**Ağustos-2025
BATMAN**

TEZ KABUL VE ONAYI

Bedia ÇAKIR tarafından hazırlanan “İslam Aile Hukuku Bağlamında Hayreddin Karaman’ın Tercihleri” adlı tez çalışması 28/08/2025 tarihinde aşığıdaki jüri tarafından oy birliğı ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Unvanı Adı SOYADI

Doç. Dr. Bedri Aslan

Danışman

Unvanı Adı SOYADI

Doç. Dr. Abdulbasit Saltekin

Üye

Unvanı Adı SOYADI

Doç. Dr. Mesut Bayar

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Murat ÖTER
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sorumluluğu kabullendiğimi bildiririm.

ETHICAL DECLARATION

I declare that all the information in this thesis has been obtained within the framework of ethical behavior and academic rules, and that the source of any statements and information that do not belong to me in this study prepared in accordance with the thesis writing rules has been fully cited, and I declare that I accept all kinds of legal responsibility in case of any contrary situation.

Bedia ÇAKIR
Tarih:

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSLAM AİLE HUKUKU BAĞLAMINDA HAYREDDİN KARAMAN'IN TERCİHLERİ

Bedia ÇAKIR

Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Abdulbasit SALTEKİN

2025, 80 Sayfa

Hayreddin Karaman, Türkiye'nin önde gelen İslam hukukçularından biridir ve fıkıh alanındaki çalışmalarıyla dikkat çekmektedir. İslam aile hukuku alanında kaleme aldığı çok sayıda eserin yanı sıra çeşitli platformlarda yayımlanmış makale ve köşe yazıları da mevcuttur. Karaman, klasik fıkıh birikimini esas almakla birlikte çağın toplumsal gerçeklikleri dikkate alan bir yaklaşıma sahip olmasıyla ön plandadır.

Bu çalışmada Hayreddin Karaman'ın aile hukukuna ilişkin görüşleri ele alınarak, klasik fıkıh kaynakları ışığında değerlendirilmiştir. Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Karaman'ın hayatı ve ilmi kişiliği ele alınmıştır. İkinci bölümde evlilik akdi, evlilik öncesi süreç ve evlilik akdinin neticelerine dair görüşleri değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde ise boşanma konusundaki yaklaşımları analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Aile Hukuku, Hayreddin Karaman, Evlilik, Boşanma

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

THE VIEWS OF HAYREDDIN KARAMAN IN THE CONTEXT OF İSLAMIC FAMILY LAW

Bedia ÇAKIR

Batman University, Graduate School of Education

Department of Basic İslamic Sciences

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Abdulbasit SALTEKİN

2025, 80 Pages

Hayreddin Karaman is one of Turkey's leading İslamic jurists and is renowned for his studies in the field of fiqh. In addition to his numerous works on İslamic family law, he has also published articles and opinion pieces on various platforms. Karaman stands out for his approach, which is rooted in classical fiqh tradition while also taking into account contemporary social realities.

This study examines Hayreddin Karaman's views on family law and evaluates them in light of classical fiqh sources. Our study consists of three main chapters. The first chapter discusses Karaman's life and scholarly persona. The second chapter evaluates his views on the marriage contract, the pre-marriage process, and the consequences of the marriage contract. The third chapter analyzes his perspectives on divorce.

Keywords: Fiqh, Family Law, Hayreddin Karaman, Marriage, Divorce

ÖN SÖZ

Aile kurumu, insanlık tarihi boyunca varlığını sürdüren ve toplumun temel yapı taşı olarak kabul edilen en önemli sosyal yapılardan biridir. Toplumu oluşturan bireylerin karakter ve değer yapısını şekillendiren aile, hemen her medeniyet ve inanç sisteminde özel bir konuma sahip olmuştur. Huzurlu bir toplum inşasını amaçlayan İslam dini de aileye büyük önem atfetmiş; Kur'an, sünnet ve fıkıh usulü çerçevesinde İslam aile hukukunun esaslarını açık ve belirgin şekilde ortaya koymuştur.

İslam hukukunun gelişim süreci içerisinde, klasik dönemden itibaren birçok fıkıh âlimi aile hukukuna dair kapsamlı çalışmalar yapmış ve bu alanda zengin bir ilmî miras bırakmıştır. Ancak zamanla değişen sosyal, kültürel ve bireysel yapılar neticesinde, aile kurumuna dair anlayışlarda da farklılıklar meydana gelmiştir. Bu bağlamda, çağdaş İslam hukukçuların güncel meselelere dair çözüm arayışları ve değerlendirmeleri ayrı bir önem taşımaktadır. Bu isimlerden biri de eserleri ve görüşleriyle dikkat çeken Hayreddin Karaman'dır. Karaman, aile hukukuna dair birçok kitap, makale ve fetva kaleme alarak güncel sorunlara ışık tutmaya çalışmıştır.

Bu çalışmada, Hayreddin Karaman'ın kaleme aldığı eserler, makaleler ve fetvalar esas alınarak; İslam aile hukukuna ilişkin hangi mezhebin görüşlerine öncelik verdiği, hangi hususlarda bağımsız içtihatta bulunduğu ve farklı görüş benimsediği konularda hangi metodolojik ilkeleri esas aldığı analiz edilmiştir. Bu analizler yapılırken klasik fıkıh literatürü ile birlikte Hayreddin Karaman'ın özgün eserlerinden de faydalanılmıştır.

Bu tez çalışmasının hazırlanma sürecinde kıymetli bilgi, görüş ve yönlendirmeleriyle bana rehberlik eden danışmanım Doç. Dr. Abdulbasit SALTEKİN'e; yetişmemde büyük emekleri bulunan aileme; sabır, anlayış ve manevi destekleriyle her daim yanımda olan eşim ile sevgili çocuklarım Tuba Nur, Ali Emre ve Ebru Sena'ya gönülden teşekkür ederim.

Bedia ÇAKIR
BATMAN-2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
1.2. Araştırmanın Yöntemi ve Literatür Taraması.....	1
1.3. Hayreddin Karaman'ın Hayatı ve İlmi Kişiliği	2
1.4. Hayreddin Karaman'ın Fıkıh Anlayışı	11
1.4.1. Hayreddin Karaman'ın içtihat anlayışı	11
1.4.2. Hayreddin Karaman'ın mezhep anlayışı.....	13
1.4.3. Maslahat ve zaruret prensibini gözetmesi.....	15
2. HAYREDDİN KARAMAN'IN EVLİLİK İLE İLGİLİ GÖRÜŞ VE	
TERCİHLERİ.....	18
2.1. Evlilik.....	18
2.1.1. Evliliğin tarifi ve dini yönü.....	18
2.1.2. Evlilik çeşitleri.....	20
2.2. Evlilikten Önceki Durumlar.....	22
2.2.1. Görüşme.....	22
2.2.2. Nişan	24
2.2.3. Nişana engel durumlar ve evlilik teklifi	26
2.2.4. İddet bekleyen kadına teklif.....	27
2.2.5. Nişanın bozulması ve neticeleri	28
2.3. Evlenmenin Rükün ve Şartları	31
2.3.1. Rükünleri	31
2.3.2. Evlenmenin şartları	34
2.4. Evliliğin Sonuçları	47
2.4.1. Mehir.....	47
2.4.2. Nafaka	49
3. HAYREDDİN KARAMAN'IN BOŞANMA İLE İLGİLİ GÖRÜŞ VE	
TERCİHLERİ.....	52
3.1. Boşanma.....	52
3.1.1. Boşanmanın meşruiyeti ve hükmü.....	52
3.1.2. Boşanma ehliyeti ve yetkisi	53
3.1.3. Boşama çeşitleri.....	58
3.2. Kadının Talebi Doğrultusunda Evliliğe Son Verilmesi	63
3.2.1. Muhâlaa	63

3.2.2. Tefvizi talak	65
3.2.3. Mahkeme yoluyla boşama	66
4. SONUÇ	70
KAYNAKLAR	72

KISALTMALAR

v.s	: Vesaire
b.	: Bin/İbn
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
Hız.	: Hazreti
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
ö.	: Ölüm
ts.	: Tarihsiz
yy.	: yayıneri yeri yok
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu
Osmanlı A.K	: Osmanlı Aile Kararnamesi b.
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: Ve benzer
vd.	: Ve diğerleri

1.GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Bu çalışmanın konusu, çağdaş İslam hukukçularından biri olan Hayreddin Karaman'ın İslam aile hukuku ile ilgili görüşlerini klasik fıkıh çerçevesinde analiz etmektir. Karaman'ın özellikle evlilik, boşanma, kadının boşanma hakkı, mehir, nafaka vs. meselelerde hangi mezhebin görüşüne yakın durduğunu ve kendi görüşlerini savunurken hangi delillere dayandığını ortaya koymak amaçlanmıştır.

Yapılan literatür taramasında, Karaman'ın fıkıhçılığına, iktisadi görüşlerine dair çok sayıda çalışmaya rastlanmasına rağmen aile hukuku ile ilgili görüşlerini sistematik biçimde ele alan müstakil bir çalışmaya ulaşılmamıştır. Bu boşluğu gidermek amacıyla, Karaman'ın aile hukuku ile ilgili görüşleri bütüncül bir yaklaşımla incelenmiş ve özgün bir değerlendirme ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Hayreddin Karaman, İslam hukuku alanında kaleme aldığı eserler ve güncel fıkhi meseleler üzerine ortaya koyduğu görüşleriyle yalnızca akademik çevrelerde değil, toplumsal düzeyde de etkili olmuş önemli bir isimdir. Klasik fıkıh çizgisinden kopmadan İslam hukukunu günümüzün gereklikleriyle yorumlaması dikkat çekicidir. Karaman'ın aile hukuku ile görüş ve tercihlerinin sistematik olarak ele alınması güncel aile hukuku tartışmalarına katkı sağlayacaktır. Karaman'ın aile hukuku ile ilgili fetvalarının verirken nasıl bir yol ve yöntem izlediğini bilmek, klasik fıkhi yaklaşımların çağımızdaki sorunlara nasıl uyarlanabileceğini analiz etmesi bakımından önemli bir kaynak oluşturması hedeflenmektedir.

1.2. Araştırmanın Yöntemi ve Literatür Taraması

Bu çalışmada, Hayreddin Karaman'ın İslam aile hukukuna ilişkin görüşleri ele alınmıştır. Karaman'ın İslam aile hukukuna dair kitapları, makaleleri, köşe yazıları ve fetvaları esas alınarak görüşleri belirlenmiş; bu görüşler klasik fıkıh kaynakları ve yer yer çağdaş fıkıhçıların görüşleri çerçevesinde analiz edilmiştir.

Karaman'ın görüşlerinin, başta Hanefî mezhebi olmak üzere diğer mezhep görüşleriyle benzerlikleri veya farklılıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Hayreddin Karaman'ın Mukayeseli İslam Hukuku eseri, Aile İlmihali, İslam Işığında Günün Meseleleri, Helaller Haramlar, İslam Hukukunda İçtihat ve kendi hayatını ele aldığı üç ciltlik Bir Varmış Bir Yokmuş kitapları en çok faydalanan kaynaklar olmuştur. Karaman'ın makaleleri, gazetelerdeki köşe yazıları ile okuyucularına verdiği fetvalar, Karaman'ın kendi internet sayfası araştırmanın temel kaynakları arasında yer almıştır.

Klasik fıkıh kaynakları olarak Serahsî'nin (ö. 483/1090) el-Mebsût, Nevevî'nin (ö. 676/1277) el-Minhâc, İbn Kudâme'nin (ö. 620/1223) el-Muğnî, Şirbînî'nin (ö. 977/1570) Muğni'l-muhtâc, Mergînânî'nin (ö. 593/1197) el-Hidâye, Mevsilî'nin (ö. 683/1284) el-İhtiyar, İbn Rüşd'ün (595/1198) Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid gibi temel eserlerinden istifade edilmiştir. Fıkıh terimleri için TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) veritabanı ve Ömer Nasuhi Bilmen'in Hukuku İslâmiye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu kitabından yararlanılmıştır. Ayrıca gerektiğinde Muhammed Ebû Zehra'nın (ö. 1394/1974) el-Ahvâlü's-şahsiyyesi, Vehbe Zuhaylî'nin (ö.2015) el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletühü ile Hamdi Döndüren, İbrahim Acar, Ahmet Yaman, Saffet Köse, Nuri Kahveci gibi çağdaş İslam hukukçularının görüşlerine yer verilmiş; böylece Karaman'ın yaklaşımı, daha geniş bir fikri bağlam içerisinde değerlendirilmiştir.

1.3. Hayreddin Karaman'ın Hayatı ve İlmi Kişiliği

Hayreddin Karaman, 24 Şubat 1934'te dünyaya gelmiştir.¹ Ailesi aslen Erzurum'un Oltu ilçesindendir. 1. Dünya Savaşı sırasında Çorum'a göç etmişlerdir. Babası Nureddin Karaman demircilikle uğraşan, çalışkan, merhametli, sabırlı ve insanlara yardım etmeyi seven bir kişidir. Askerliğini Çorum' da çavuş olarak yapmış ve okuma yazmayı da askerlik sırasında öğrenmiştir.² Annesi Muzaffer Bey'in kızı Mehpare Hanım'dır. Ahıska' dan Çorum'a göç eden bir ailenin kızıdır. Hassas, pratik zekâya sahip, irfanlı ve becerikli bir kadındır.³

¹ Hayreddin Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş* (İz Yayıncılık, 2009), 1/14.

² Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 1/37-39.

³ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 1/45-47.

Kardeşleri Selahaddin, Şakir ve Raife'dir. Ayrıca aynı anneden ancak farklı babadan olan Şaziye ve Firdevs isimli iki ablası daha vardır. Kardeşlerinden Şakir küçük yaşta vefat etmiştir. Raife genç yaşta kan kanserine yakalanmış ve vefat etmiştir. Kardeşi Selahaddin ise eğitimini tamamlayarak ilkokul öğretmeni olmuş, görevini sürdürürken akciğer kanserinden hayatını kaybetmiştir. Karaman, hatıralarında özellikle kardeşi Selahaddin'den söz etmekte ve onun ölümünden derinden etkilendiğini belirtmektedir.⁴

Karaman'ın yaşadığı aileye bakıldığında, güçlü aile bağlarına sahip geniş bir ailede çocukluk ve ergenlik dönemi geçirdiği görülmektedir. Yaşadığı mahallede Alevî ve Sünnîler bir arada yaşamaktaydı. İyi komşuluk ilişkilerine rağmen, Alevî ve Sünnîler arasındaki hem dinî hem de kültürel ayrışmanın farkında olarak büyümüştür.⁵

Karaman'ın dinî gelişiminde, ailesinde ve çevresinde yer alan bazı kişilerin önemli etkisi olmuştur. Bu kişiler arasında, dedesinin akrabası ve komşuları olan Kudret Hoca, çok sevdiği ve “ebem” diye hitap ettiği anneannesi Zahide Hanım, mahallelerinde bulunan Kürt Hacı Mustafa Efendi ve Molla Şükrü Efendi yer almaktadır.⁶

Karaman, eğitim hayatına Cumhuriyet İlkokulu'nda başlamıştır. Annesi, babası ve ablaları okuma-yazma bilmediği için ilkokul yılları çok parlak geçmemiştir. İlkokulun son senesinde gelen Mustafa Ağcı sayesinde okula karşı bir miktar ilgi duymaya başlamıştır. Ergenlik çağından sonra, doktorluk mesleği babasının mesleği olan demircilikten daha cazip geldiği için eğitimine devam etmeye karar vermiştir.⁷

Babası ortaokula gitmesini istememiştir; ancak kendi ısrarıyla ortaokula başlamış, fakat matematik öğretmeni Ömer Cudi Ege'nin sert tutumu nedeniyle derslerden soğumuş ve sınıfta kalmıştır. Sınıfta kalmasının ardından, Çorum'dan Kırıkkale'deki akrabalarının yanına kaçmış, fakat babasının gelmesiyle birlikte yeniden Çorum'a dönmüştür. Bir süre eğitimine ara vererek terzilik ve demircilikle uğraşmış, ardından yaşını büyüterek askere gitmeye karar vermiş, ancak çeşitli nedenlerle bu kararını ertelemiştir.⁸

Karaman, on altı yaşındayken bir kış günü anneannesi Zahide Hanım'ın fısıldayarak okuduğu Kur'ân-ı Kerîm'i dinleyince, manevî anlamda bir uyanış yaşamış ve derhal Zahide Hanım'dan kendisine Kur'ân-ı Kerîm'i öğretmesini istemiştir. Zahide

⁴ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 1/49.

⁵ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 1/55-56.

⁶ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 1/57-64.

⁷ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 1/64-65.

⁸ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 1/64-68.

Hanım, o yaşa kadar dinî anlamda bir ışık görmediği torunundan bu isteği duyunca şaşırılmış; ancak bir o kadar da duygulanmış ve anlayabileceği şekilde ona ders vermeyi kabul etmiştir.⁹

Karaman, daha sonra mahallede bulunan büyük âlim ve müderris olan Çerkez Kemal Efendi'den Kur'ân dersleri almıştır. Hocasından Kur'ân dersleri aldığı sırada, âyetlerin mealini ve tefsirini dinleyince çok etkilenmiş ve “Ben de Kur'ân'ı okurken anlamak istiyorum.” demiştir. Hocası, onu geniş ilim sahibi olmakla birlikte hayatın zorlukları sebebiyle bakkallık yapan Ahıskalı Server Hoca'ya yönlendirmiştir.¹⁰

Din özgürlüğünün kısıtlı olduğu baskı döneminde Karaman, bir müddet Çorum'un yerlilerinden olan Hacı Yahya Efendi'den daha sonra ise Server Hoca'dan gizli bir şekilde Arapça dersleri almıştır. Bu süreçte hocasına bakkal işlerinde de yardımcı olmuştur.¹¹

1951 yılında İmam Hatip okulları açılınca, Hayrettin Karaman da bu okullardan birine başvuruda bulunmuştur. Gerçek yaşı okula uygun olmakla beraber daha önce yaşını büyüttüğü için yaş şartını sağlayamamış ve bu nedenle kabul edilmemiştir. Ankara İmam Hatip Lisesi'ne yaptığı başvuru cevapsız kalınca, Konya İmam Hatip Lisesi'ne başvurmuş ve kabul edilmiştir. Büyük bir heyecanla başladığı okuldan, diplomasındaki bir sorun nedeniyle çıkarılmıştır. Daha sonra, dışarıdan sınavlara girerek eğitimine devam etmiştir ilk kayıt yaptıranlardan biri olmasına rağmen, ikinci dönem mezunları arasında yer almıştır.¹² Bu süreçte Musalla Camii'nde vekil imam olarak görev yapmış, 1954 yılında ise Konya'nın Bağlar semtindeki tarihi bir camiye imam olarak atanmıştır. Karaman imam-hatiplik görevini sürdürürken aynı zamanda dışarıdan medrese derslerini de almaya devam etmiştir.¹³

Karaman Konya'ya geldikten sonra Mevlânâ'ya özel bir ilgi duymaya başlamıştır. Mesnevi'yi daha iyi anlayabilmek için Farsça öğrenmeye karar vermiştir. Tavsiye üzerine, kitapçı (sahaf) dükkânı bulunan Arif Hoca'ya gitmiş ve ondan Farsça dersleri almaya başlamıştır. Kısa sürede dilbilgisi konularını tamamlamış ve Müntehâbat-ı Mesnevi'den (Mesnevi'den Seçmeler) okumaya başlamıştır. Karaman,

⁹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 1/77-78.

¹⁰ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 1/78-80.

¹¹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 1/81-85.

¹² Ahmet Saim Kılavuz, “Prof. Dr. Hayreddin Karaman”, (ts.), 9.

¹³ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 1/135-136.

Arif Hoca ile daha sonra aile dostu olduklarını ve yıllarca görüştiklerini aktarmaktadır.¹⁴

Karaman, Konya'daki eğitim süreci devam ederken babasından bir mektup almıştır. Söz konusu mektupta, babası yakın dostu Nureddin Efendi'nin kızı Ayfer Hanım'ı kendisine uygun gördüklerini ve nişanladıklarını bildirmiştir. Birkaç yıl nişanlılık döneminin ardından Karaman, 1956 yılında Ayfer (Emine) Hanım ile evlenmiştir.¹⁵ Bu evlilikten Latife, Muhammed Lütfullah ve Muhammed İhsan adın da üç evladı olmuştur.¹⁶

Karaman, yazı hayatına Konya'dan ayrıldıktan bir yıl sonra İslâm'ın İlk Emri: Oku adlı dergiyle başlamıştır. İlk tercüme ettiği eser Resûlü Ekrem'in Örnek Ahlâkı isimli kitaptır. Sonrasında Yolların Ayrılış Noktasında İslâm adlı eseri tercüme etmiştir.¹⁷

1959 yılında Yüksek İslâm Enstitüleri'nin açılmasına karar verilmiş ve ilk Enstitü İstanbul'da öğretime başlamıştır. Karaman, Enstitü'ye kabul için gerekli olan tüm imtihanları başarıyla geçerek yatılı olarak kayıt yaptırmaya hak kazanmıştır. Enstitüye kabul edilmesiyle birlikte İstanbul'daki eğitimi başlamıştır.¹⁸ Burada Ömer Nasuhi Bilmen, Mahmud Celâleddin Ökten, Ali Üsküdarlı, Ahmed Davutoğlu, Muhammed Hamidullah, Mahir İz ve Sadettin Evrin gibi birçok değerli isimle tanışmış ve onların ilminden istifade etmiştir.¹⁹

İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nün ilk mezunlarından biri olarak okulu bitiren Hayreddin Karaman, 1963 yılında İstanbul İmam Hatip Ortaokulu'na meslek dersleri öğretmeni olarak tayin edilmiştir. Bu dönemde okulda yeterli düzeyde hazırlanmış ders kitapları bulunmadığından, arkadaşı Bekir Topaloğlu ile bir gramer kitabı, bir okuma kitabı ve bir edebî metinler kitabı hazırlamışlardır. Ayrıca bu iki yıllık süre zarfında Hadis Usulü ve Fıkıh Usûlü kitaplarını da yazmışlardır. Yüksek İslâm Enstitüsü'ne asistan olarak atandıktan sonra Arapça kitap serisine devam etmiştir; Topaloğlu ile birlikte Arapça Dil Bilgisi adıyla üç kitap ve Arapça Yeni Kâmus adıyla bir lügat kaleme almışlardır.²⁰

¹⁴ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 1/136-139.

¹⁵ Kılavuz, "Prof.Dr. Hayreddin Karaman", 10.

¹⁶ Hayreddin Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş* (İz Yayıncılık, 2008), 3/205-224.

¹⁷ Hayreddin Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş* (İz Yayıncılık, 2008), 2/17.

¹⁸ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 1/241.

¹⁹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 1/241-248.

²⁰ Mahmut Yılmaz, "Prof.Dr. Bekir Topaloğlu İle Yapılan Son Söyleşi", (2016), 270.

Hayrettin Karaman ve arkadaşları, eğitim ve öğretim yoluyla, İslâm'ı temsil eden, iyi yetişmiş imam hatip mezunlarını köylere göndererek köy halkının bilinçli Müslümanlar hâline gelmesini amaçlamışlardır. Bunun için, Enstitünün son yılında “Nesil Hareketi” adıyla İslâmî Hizmet Grubu” nu kurmuşlardır. Bu hizmetin amacı, imam hatip mezunlarını köylere göndererek, köylerdeki programa uygun dinî hizmetleri sunmalarını sağlamaktır. Hizmet neslinin ocağı olarak gördükleri imam hatiplerde Yusuf el-Karadâvi, Muhammed Abduh, Ali Fuat Başgil ve Nurettin Topçu’nun temel kitaplarını öğrencilere okutulması ve onlara hizmet aşkı aşılama hedeflenmekteydi. Böylece İslam’ın ülkemizde yaygınlaşması sağlanacak ve bilgili, şuurlu Müslümanların yetişmesi mümkün olacaktı.²¹ Hizmet neslini yetiştirecek olan arkadaşlarından her biri farklı bir memlekete tayin edildiğinden yalnızca İstanbul’da değil diğer memleketlerde de hizmet neslini yetiştirme faaliyetlerini yürütme imkânına sahip olmuşlardır.²²

Karaman ve arkadaşları, iki yıl zorunlu hizmetten sonra nesil hizmetini yürütecek nitelikli kişilerin Yüksek İslâm Enstitüsünde asistan olarak yerleşmeleri konusunda anlaşırlar. İstanbul’da bu hizmeti yürütecek yeterli kadro oluşturmak amacıyla Karaman fıkıh, Bekir Topaloğlu kelâm, Tayyar Altıkulaç Kur’an ilimleri, Selahattin Parla din psikolojisi, Muhammet Eroğlu tefsir, Yaşar Kandemir hadis ve Selçuk Eraydın tasavvuf alanında sınavlara girerek asistan olarak enstitüye atanmışlardır. Böylece Karaman, 1965 yılında meslek dersleri öğretmenliğinden ayrılarak Yüksek İslâm Enstitüsünde asistan olarak göreve başlamıştır.²³ Enstitüde “öğretim üyesi” olarak kalmak için tez yazmak gerekiyordu. Karaman, Ömer Nasuhi Bilmen’ in danışmanlığında Başlangıçtan Dördüncü Asra Kadar İslam Hukukunda İctihad ve Taklid konulu çalışmaya başladı. Zorunlu askeri görevi araya girse de tezini başarıyla tamamlamıştır.²⁴ Askerde bulunduğu süre zarfında tezinin yanı sıra iki kitap da tercüme etmiştir.²⁵

Karaman, askerlik görevinden sonra nesil hizmetini sürdürebilmek için İstanbul’da bulunması gerekiyordu. Bu yüzden İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsüne tayinini talep etmiştir. Ancak boş kadro bulunmadığı için oraya yerleşememiş, yüksekokul hocalığı için İzmir’e gitmiştir. İzmir Yüksek İslam Enstitüsü’ndeki görevi

²¹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 2/35-50.

²² Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 2/34-36.

²³ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 2/67-68; Yılmaz, “Prof.Dr. Bekir Topaloğlu İle Yapılan Son Söyleşi”, 269.

²⁴ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 2/68-73.

²⁵ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 2/112-113.

beş yıl sürmüştür.²⁶ Neslin hizmeti kapsamında bir yandan canla başla çalışırken, diğer yandan İzmir Yüksek İslâm Enstitüsündeki görevini sürdüren Hayrettin Karaman, bu dönemde Mukayeseli İslâm Hukuku'nun birinci cildini, Helâller ve Haramlar ile İslâm Hukuk Tarihi isimli eserleri kaleme almıştır.²⁷

Karaman ve arkadaşları Türkiye'de, öncelikle imam hatip okullarının bulunduğu il ve ilçelerde; adı konmamış bir örgütlenme modeli geliştirmişlerdir. Bu girişimin amacı; öğrencilerin eğitim seviyesini yükselterek, dinî açıdan bilinçli bireyler yetiştirmek ve kutsal değerler dışında herhangi bir ideolojik bağlılığa izin vermeyecek şekilde siyasî ve dinî grupların etkisinden korumaktır. İzmir' de bulunduğu süre zarfında da bu çalışmalarına devam etmiştir.²⁸

Karaman'ın hizmet arkadaşı Tayyar Altıkulaç, Diyanet İşleri Başkanlığına atanmış, Saim Yeprem Bey de Neşriyat Müdürlüğü görevine getirilmiştir. Bu süreçte Karaman, Diyanet Dergisi'nde yazılar yazmaya başlamış ve bu yazıları daha sonra İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri adlı eserinde toplamıştır.²⁹ Siyasette alanında etkili bazı isimler, dönemin Başbakanı'na baskı yaparak, arkadaşlarından Tayyar Altıkulaç'ı Diyanet'ten alıp Talim ve Terbiye Kurulu üyeliğine getirmişlerdir. Bu dönemde imam hatip okulları ve yüksek İslâm enstitüleriyle ilgili önemli adımlar atılması ve uzun süredir hissedilen ihtiyacın karşılanması gerektiğine karar verilmiştir.³⁰

Karaman, İzmir' de bulunduğu esnada hizmet için her şeyi yapmış ancak hizmet nesli tabanı genişlemiş olduğundan mesajlarını daha geniş kitlelere yaymak amacıyla bir dergi çıkarmak ihtiyacı hâsıl olmuştu. Bu sebeple İstanbul'a dönmek için uğraşmış ve nihayetinde İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsüne nakli yapılmıştır. İstanbul'a gelmez çalışmalarına kaldığı yerden devam etmiştir.³¹ 1 Ekim 1976 tarihinde, çalışma arkadaşlarının ısrarlı talepleri ve hizmetin daha sağlıklı yürütülmesine katkı sunma arzusu doğrultusunda Nesil adlı dergiyi yayımlamaya başladılar. Bu derginin amacı, milletin maddî ve manevî kalkınmasına katkı sağlamak, dinî ilimleri ihya etmek, hizmet nesli için bir program oluşturmak ve tüm bunları Allah rızası için gerçekleştirmektir. "İmam hatip nesli" adı altında tüm hizmet gruplarına hitap etmek ve İslâm'a hizmet etmek tek hedef olarak belirlenmişti. Ancak particilik ve cemaatçilik gibi meşru

²⁶ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 2/118-122.

²⁷ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 2/146.

²⁸ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 2/122-140.

²⁹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 2/147.

³⁰ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 2/155.

³¹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 2/122.

olmayan nedenlerle Nesil dergisinin yayın hayatı dört yıl sürmüş ve yayın hayatına son vermek zorunda kalmıştır.³²

Hem siyasi çevreler hem de bazı toplumsal gruplar, Karaman ve arkadaşlarının çalışmalarından rahatsız olmuş, İmam- Hatip Okulları ve Yüksek İslam Enstitülerini ele geçirmek için her türlü karalama hareketine girişmişler ve süreçte gençleri kullanmaktan geri durmamışlardır. Karaman'da bu tepkilerden nasibini almıştır. *Nesil* dergisinde yazdığı bazı yazılar nedeniyle eleştirilmiş, tepki çekmiş, hatta mezhepsizlikle itham edilmiştir. Bu suçlamaya karşılık Karaman, “Benim mezhebim Hanefî, itikatta ise Mâturîdîyim.” ifadesiyle yanıt vermiştir. Derginin üçüncü sayısında yer alan, “İbn Hazm, İbn Teymiyye, Muhammet bin Abdülvehhâb gibi âlimler; Vehhâbîler, Kadızâdeliler gibi gruplar Müslümanları sünnet çizgisinde birleştirmek istemiş, ancak kullandıkları yöntemlerin sertliği nedeniyle olumlu bir netice elde edememiştir.” şeklindeki ifadesi, bazı çevreler tarafından “Vehhabi” olarak anılmasına neden olmuştur. Bu baskılar gittikçe artmış bazı arkadaşları darp edilmiş, kendisi de ölüm tehditleri almıştır. Neticede “Nesil hizmeti” faaliyetleri yavaşlamış ve bitme noktasına gelmiştir.³³

Karaman, 12 Eylül 1980 darbesinden önce en çok zararı “sağ cenahtan” gördüğünü ifade etmiştir.³⁴ Darbenin ardından Kenan Evren yönetime el koymuş ve İstanbul Valisi aracılığıyla Karaman'a Diyanet İşleri Başkanlığını teklif etmiş, ancak Karaman bu görevi kabul etmemiştir.³⁵

12 Eylül sonrasında Yükseköğretim Kurulu (YÖK) kurulmuş, yeni üniversitelerin açılmasıyla birlikte Yüksek İslâm Enstitüleri de bulundukları yerlerdeki üniversitelere bağlı ilahiyat fakültelerine dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm çerçevesinde Yüksek İslam Enstitüsü hocalarının buradaki görevlerine devam edebilmeleri için doktora ve sonrasındaki akademik çalışma şartlarını yerine getirmeleri gerekiyordu. Ancak daha önce yazdıkları yüksek lisans tezlerini doktora tezi olarak sunmalarına izin verilmişti. Karaman, 1984 yılında Fahrettin Atar'ın danışmanlığında yeterlilik imtihanına girmiş, daha önce yazdığı tezi vererek “doktor” unvanını almıştır. Hiç zaman kaybetmeden akademik çalışmalarına devam etmiş, 1984'te yardımcı doçent, 1986 'da

³² Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 2/156-185.

³³ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 2/234-246.

³⁴ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 2/250.

³⁵ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 2/265.

doçent, 1991 yılında ise profesör olmuş ve Marmara Üniversitesi Kelam ve İslam Hukuku Anabilim Dalı profesörü kadrosuna atanmıştır.³⁶

28 Şubat süreci, Müslümanların geneli gibi Karaman ve çevresinin de çeşitli güçlüklerle karşılaştığı ve ağır sınamalara maruz kaldığı bir dönem olmuştur. 28 Şubat darbesinden sonra YÖK, ülkenin her tarafında olduğu gibi Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde de başörtüsü yasağını uygulamaya koymuştur. Fakülte dekanları Mustafa Fayda ve ardından Saim Yeprem, uygulanan yasak nedeniyle görevlerinden istifa etmişlerdir. Ancak öğretim üyelerinin büyük çoğunluğu bu duruma kayıtsız kalmış, hatta bazıları yasağı meşrulaştırıcı nitelikte önerilerde bulunmuştur. Karaman bu tartışmalar sırasında meslektaşlarının tavırlarından derin hayal kırıklığı yaşamıştır.³⁷ Bu uygulamanın içinde olmak istemeyen Karaman, yaş haddine henüz iki yıl kalmasına rağmen Aralık 2000'de Fakülteden ayrılmak için dilekçe vermiş ve 40 yıllık resmi görevinden istifa ederek emekliye ayrılmıştır.³⁸ Emekliliğinin ardından 2001-2004 yılları arasında Hollanda'da bulunan Avrupa Uluslararası İslâm Üniversitesi'nde misafir profesör olarak akademik faaliyetlerini sürdürmüştür.³⁹ Her ne kadar memuriyetten ayrılmış olsa da, kendi ifadesiyle “mümin her şeyden önce Allah'ın memurudur” anlayışıyla İslam dinine hizmet etme noktasında üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmeye devam etmiştir. Başörtüsü ve imam hatip yasağına karşı mücadelesini sürdürmüş; köşe yazıları kaleme almış, öğrenci toplulukları ve dava arkadaşlarıyla istişarelerde bulunmuş, konferans, toplantı ve sohbetlerde aktif olarak yer almıştır. Emeklilik yıllarında kitap yazma faaliyetlerini de sürdürmüş; özellikle kendi hayatını konu alan üç ciltlik eserinin büyük kısmını da bu süreçte yazmıştır.⁴⁰

Türkiye Diyanet Vakfı'nın finanse edeceği İslam Ansiklopedisinin çıkarılması için karar alınmış ve 1983 yılında TDV İslam Ansiklopedisi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Uzun bir hazırlık aşamasından sonra 1988 yılında bu eserin ilk cildi bastırılmıştır. Karaman, sürecin başlangıcından itibaren ansiklopedinin 32. cildine kadar bu çalışmaya katkı sunmuştur. Belli bir süreden sonra bu çalışmanın yönetiminden çekilerek İSAM'ın kuruluş faaliyetlerine ağırlık vermiş ve İslam ansiklopedisi Genel Müdürlüğü bünyesinde 1988'de İSAM (İslâm Araştırmaları Merkezi) kurulmuştur.

³⁶ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 2/270-274.

³⁷ Hamza Türkmen, “Hizmet Nesli ve Kurumlaşma Sorunu -Hayreddin Karaman'ın Sevinçleri ve Üzüntüleri-, *Haksöz Okulu* (Erişim 10 Eylül 2025).

³⁸ Kılavuz, “Prof.Dr. Hayreddin Karaman”, 10.

³⁹ “Hayreddin Karaman”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 11 Eylül 2025).

⁴⁰ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 2/427-429.

1993 yılında Türkiye Diyanet Vakfı ve İSAM birleşerek Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi adını almıştır. Karaman, İSAM'ın “fikir babası” olarak kabul edilmektedir ve kendi söylemiyle en verimli ve kalıcı projesidir.⁴¹ 2006 yılından itibaren İSAM'ın başkanlığını, Karaman'ın öğrencilerinden olan Prof. Dr. M. Akif Aydın başarıyla yürütmektedir.⁴²

Hayrettin Karaman'ın katkı sunduğu önemli çalışmalardan biri de Ensar Vakfı olmuştur. Bu vakıf, ağırlıklı olarak Karaman'ın öğrencileri tarafından kurulmuş, ancak bir süre sonra işlevsiz hâle gelmiştir. Vakfın kurucularından Ali Osman Emir Osmanoğlu, Karaman'dan vakfa sahip çıkmasını istemiş; Karaman da bu doğrultuda vakfın “manevi başkanlığını” üstlenmiştir. Ensar vakfı, imam hatip neslini toparlamak ve İslami hizmete yönlendirmek amacıyla kurulmuştur. Bir nevi nesil hizmetinin devamı şeklinde çalışmalarını devam ettirmiştir. Karaman, bu süreçte birçok konferans vermiş ve bu konferansları iki ayrı kitapta toplamıştır: İmam Hatiplilik Şuuru ve İslâm'da İnsan Hakları.⁴³ Ancak 28 Şubat sürecinde vakıf büyük baskılara maruz kalmış, şubeleri kapatılmış ve merkezi faaliyetleri denetim altına alınmıştır. Buna rağmen Ensar vakfı bugün hala sınırlı kapsamda hizmetlerini sürdürmektedir.⁴⁴

Ensar Vakfı hizmetlerini sürdürürken, kamuoyuna ulaşmanın önemine binaen bir gazete edinme ihtiyacı doğmuştur. Ensar Vakfı mensupları, birkaç ay önce yayın hayatına başlamış ancak ekonomik zorluklar nedeniyle satılığa çıkarılmış bir gazeteyi satın alarak “Yeni Şafak” adıyla yayın hayatına başladılar. Yeni Şafak, bu hizmetin sesi, gözü ve kulağı olmuştur. Karaman gazetenin ilk sayısından itibaren köşe yazarlığını yapmaya başlamış ve yazılarına hala devam etmektedir.⁴⁵ Kendisine, ilmi çalışmalarından ötürü çeşitli ödüller takdim edilmiştir. Bu bağlamda 1982 yılında Türkiye Millî Kültür Vakfı Özel Ödülü'nü, 1997'de Türkiye Yazarlar Birliği Üstün Hizmet Ödülü'nü, daha sonra Katılım Bankaları Birliği Büyük Ödülü'nü almıştır. TDV İslâm Ansiklopedisi'ne yaptığı katkılar nedeniyle Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından düzenlenen “Yüzyılın İslâm Kültür Hizmeti Onur ve Hizmet Ödülleri” kapsamında onur ödülüne lâyık görülmüştür.⁴⁶

⁴¹ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 2/281-290.

⁴² Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 2/294.

⁴³ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 2/297-298.

⁴⁴ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 2/313.

⁴⁵ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 2/317-318.

⁴⁶ “Hayreddin Karaman”.

1.4. Hayreddin Karaman'ın Fıkıh Anlayışı

Hayreddin Karaman klasik fıkıh mirasına vakıf olmakla birlikte ictihad kapısını açık tutan bir yaklaşıma sahiptir. Kur'an ve sünneti temel alırken maslahat, zaruret ve değişen şartları göz önünde bulundurur. Ayrıca tek mezhebe bağlı kalmadan mezhepler arası esnek bir fıkıh anlayışına sahiptir. Karaman'ın fıkıh anlayışını üç ana başlık altında ele aldık.

1.4.1. Hayreddin Karaman'ın içtihat anlayışı

Sözlükte “çaba göstermek, zahmet çekmek, bütün gücü harcamak” anlamındaki cehd kökünden türeyen içtihat, "bir konuda elden gelen çabayı sarf etmek, bir şeyi elde edebilmek için olanca gücü harcamak" demektir.⁴⁷

Terim olarak içtihad, ekol ve fakihlerin farklı tanımlarında "bir şer'i hüküm hakkında bir kanaate (zan) ulaşabilmek için bütün gücün harcanması" şeklindedir. Bu çabayı gösterene müçtehit, hakkında içtihat yapılan konuya ise müçtehedün fih denir.⁴⁸

İçtihat, gerekli niteliklere sahip kişi için şer'i bir yetki olmakla beraber, ehliyetsiz kimselerin ya da toplumsal huzuru bozabilecek fetvaların önüne geçmek amacıyla tarih boyunca bazı sınırlamalar getirilmiştir. Müçtehit açısından içtihat; duruma göre farz-ı ayn, farz-ı kifaye veya mendup olarak değerlendirilebilir. Eğer tek bir müçtehit varsa içtihat farz-ı ayn; birden fazla varsa farz-ı kifaye; ihtiyaç olmadan yapılması ise mendup kabul edilir. Ancak, ihtiyaç olmadıkça içtihat yapmayı câiz görmeyen görüşler de mevcuttur. İbnü'l-Kayyim'e göre içtihat, hem ihtiyaç hem de ehliyet bir arada bulunduğu farz olur.⁴⁹

Hizmet Peygamber döneminden itibaren değişen yaşam şartlarının ortaya çıkardığı sorunlar, Kitap ve Sünnet ışığında içtihat yoluyla çözülmüştür. Başlangıçta fıkıh, istidlâl, kıyâs gibi farklı terimler kullanılmışsa da zamanla bu faaliyetlerin genel adı “İçtihat” olarak yerleşmiştir. İçtihat hem dinî bir görev hem de yaşamsal bir zorunluluk olarak görülmüştür. Hizmet Peygamber hayattayken ashabın içtihat faaliyetleri onun denetimi altında yürümüştür; vefatından sonra ise sahabe, usul kurallarına bağlı kalmaksızın, Kitap ve Sünnet'in lafız ve ruhunu, akl-ı selim ve dönemin ihtiyaçlarını

⁴⁷ Yunus Apaydın, *İslam Hukuk Usulü* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2016), 320.

⁴⁸ Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 320-321.

⁴⁹ Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 335.

göz önüne alarak içtihat yapmıştır. Sahabe, nasların ruhunu ve maksadını, toplumsal gereklilikleri gözetmiş; istişareye ve ortak kanaatin oluşmasına önem vermiştir.⁵⁰

Tabiîn nesli, içtihat usulünü sahâbeden öğrenmiş ve bu dönemde istişareye önem vermiştir. Açık nass hükümleri ile re'ye dayalı hükümler net bir biçimde ayrılmış; Kitap ve Sünnet'te açık hüküm bulunmayan meselelerde kıyas, örf, âdet, maslahat ve zaruret gibi prensiplerle re'yî içtihadı başvurulmuştur. Ancak bu usuller henüz sistematik olarak derlenmemiştir. Bu dönemde mezhepler tam olarak oluşmamış; içtihat ehliyetine sahip kişiler usul kuralları çerçevesinde hüküm verirken, ehliyeti olmayanlar güvenilir âlimlere danışmış ve fetvaları genellikle delilleriyle uygulamışlardır. İlk Tabiîn döneminde ihtilaflar, farklı içtihat usullerinden çok, değişik hocalar, bilgi kaynakları ve çevrelerden kaynaklanmıştır. Irak ve Hicaz medreseleri bu farklılıkların merkezleridir. Bu dönemde mezhepler oluşmaya başlasa da o zamanlar “mezhep” kavramı, bir müçtehidin içtihatlarının ve usulünün bütünü olarak kabul edilmiştir. Belirli bir mezhebe bağlı kalmak veya daima aynı müçtehide tâbi olmanın zorunlu görülmemiştir. Daha sonraki süreçte müçtehit imamların ardından içtihat faaliyeti azalmış, çoğunlukla taklit yöntemi benimsenmiştir.⁵¹

Hicrî 3. yüzyıl ortalarından itibaren fıkıh mezheplerinin oluşmasıyla “kurucu içtihat” dönemi başlamış; 4. yüzyılda ise yalnızca önceki büyük müçtehitlerin mutlak içtihat ehliyetine sahip olduğu kabul edilmiştir. Bu durum, fakihlerin görevini mezhep imamlarının görüşlerini yorumlamakla sınırlamış ve “ıctihat kapısının kapanması” anlayışını doğurmuştur.⁵² Buna karşılık içtihat taraftarları, böyle bir hükmün mukallitler tarafından verilemeyeceğini, içtihadın hem dini bir sorumluluk hem de toplumsal bir zorunluluk olduğunu savunmuşlardır. Ayrıca müçtehidlerin kıyamete kadar var olacağını, “ıctihat kapısının kapandığı” ileri sürülen dönemden sonra dahi yüksek seviyede birçok müçtehidin yetiştiğini örneklerle göstermişlerdir.⁵³

Karaman'da hiçbir dönemde müçtehitsiz kalınmadığını ifade eder. Ancak siyasî, toplumsal, ilmî ve ahlâkî değişimlerin etkisiyle dördüncü asırdan sonra mutlak içtihat azaldığını, ehliyet sahipleri itibarsızlaştırıldığını ve ihtiyaçlara rağmen içtihat yapma imkânları kısıtlandığını belirtir.⁵⁴

⁵⁰ Hayreddin Karaman, *İslam Hukukunda İctihad* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1985), 231.

⁵¹ Karaman, *İslam Hukukunda İctihad*, 232-234.

⁵² Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 345-347.

⁵³ Karaman, *İslam Hukukunda İctihad*, 235.

⁵⁴ Hayreddin Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi* (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1975), 128.

Karaman’a göre içtihat, dinî kaynaklarda bulunmayan yeni hükümlerin konulması değil; mevcut fakat açık olmayan hükümlerin deliller ışığında ortaya çıkarılmasıdır. Örneğin ibadete ekleme ya da çıkarma yapılamaz; ancak ibadetin şartları ve bozucu durumları konusunda delillere dayanarak farklı yorumlar yapılabilir. Özellikle modern çağda hukuk, siyaset, ekonomi ve toplumsal düzen alanlarında içtihat yapmak zorunludur. Müçtehit yetiştirmek ümmet için farzdır; müçtehidsiz kalmak ise sorumluluk doğurur. Taklit ancak zaruret halinde caizdir; mümkünse delile dayalı öğrenme esas olmalıdır.⁵⁵

İmam Şafii ve bazı âlimler içtihadı, kıyasla eş anlamlı değerlendirmiştir. Ebû Bekir er-Râzî el-Cessâs gibi bazı âlimler ise içtihadı daha geniş bir anlamda ele almışlardır. Karaman’da içtihadı geniş manasıyla yorumlamakta; tefsir, kıyas, örf, mesâlih, zaruret gibi unsurlardan hareketle hükme varma yöntemlerini içtihad kapsamında değerlendirmektedir.⁵⁶

Karaman’a göre içtihat sadece gerekli bilgi ve ahlâka sahip kişilerce yapılabilir; ehliyetsiz kişilerce yapılan içtihatlar toplumda kalıcı etki bırakmaz. Ona göre “İçtihat kapısının kapandığı” iddiası, ilme aykırı bir hurafedir. Bu görüşün önce teorik düzeyde çürütüldüğünü, sonra da içtihad metodu kullanılarak yapılan çalışmalarla yaygınlık kazandığını söyler. Karaman, günümüzde ise üniversitelerde yapılan birçok doktora çalışmasının içtihadı nitelikte olduğunu belirtmektedir.⁵⁷

Karaman’ın içtihadın sürekliliğini vurgulaması önem arz etmektedir ancak günümüzde üniversitelerde yapılan doktora çalışmalarını doğrudan içtihat kapsamında değerlendirmesi tartışmaya açıktır; çünkü akademik araştırma ile fihhi anlamda bağlayıcı içtihat arasında kapsam ve fonksiyon bakımından farklılıklar bulunmaktadır.

Karaman, içtihat kapısının kapanmadığını ve taklidin esas olmaktan çıktığını en güçlü ifadelerle savunmuş; bu konuda tepkilere maruz kalmasına rağmen, fiili ve sözlü olarak bu görüşünü ispat etmeye çalışmıştır.

1.4.2. Hayreddin Karaman’ın mezhep anlayışı

⁵⁵ Hayreddin Karaman, “İslam ve İctihad”, *Yeni Şafak* (23 Mayıs 2010).

⁵⁶ Muhammed b. İdris Eş-Şâfiî, *Er-Risale (İslam Hukukunun Kaynakları)*, çev. Abdulkadir Şener - İbrahim Çalışkan (Ankara: TDV Yayınları, ts.), 257; H. Yunus Apaydın, “İctihad”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 23 Eylül 2025); Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “İslâm Dünyasında Yeni İctihad Teşebbüsleri” (Erişim 10 Ağustos 2025).

⁵⁷ Hayreddin Karaman, “Nassın bulunduğu yerde icthad”, *Yeni Şafak* (7 Haziran 2009).

İnsanların anlayışları ile iktisadi, içtimai ve siyasi şartları aynı olmadığından dinin hükümlerini anlamak ve uygulamak noktasında farklı içtihadlarda bulunulmuş, bu farklı içtihadlardan da mezhepler teşekkül etmiştir. Mezheplerin ortaya çıkması ve müessese halini alması, hem müslümanlar için kolaylık sağlamış hem de İslam hukukunun inkişafına vesile olmuştur.⁵⁸

İçtihat mertebesine ulaşmış bir kimse, karşılaştığı meselelerde kendi içtihadını yapmak ona göre amel etmekle yükümlüdür; başkasını taklit etmesi câiz değildir. Ancak içtihat yapabilecek donanıma sahip olmayanların taklit etmeleri ve ehil âlimlere danışmaları farzdır.⁵⁹ Müslüman, inancı gereği şer’î hükümle amel etmek zorundadır. Bu hükmü ya bizzat kendisi delillerden elde edecek ya da içtihad ehliyetine sahip güvenilir bir âlimi taklid edecektir. Bu şekilde Allah’ın hükmüne riayet etmiş olur; aksi takdirde nefsine göre hareket etmiş sayılır ki bu da câiz değildir.⁶⁰ Bununla birlikte her meselede tek bir mezhebe bağlı kalmak zorunlu değildir. Kişi farklı meselelerde farklı müçtehitleri taklit edebilir. Çünkü Allah, kimseyi belirli bir imam veya mezhebe uymakla mükellef kılmamış, “Bilmiyorsanız ilim sahiplerine sorun”⁶¹ buyurarak bilgiye başvurmayı emretmiştir. Kanun yapıcılarının da belirli bir mezhebe bağlı kalmaları gerekmez; fikhî mezhepler arasından en uygun hükümleri seçmeleri gerekir. İslam, zorluğu değil kolaylığı esas alır. Tüm mezheplerin kaynağı Kitap, Sünnet ve vahiydir. Bu nedenle kişinin kendisi için en uygun ve kolay olan görüşü seçmesi dinen sakıncalı değildir.⁶² Karaman, öğrencilik yıllarında tanıdığı eski usul eğitimli hocaların çoğunun mezhepçi bir anlayışa sahip olduklarını, her Müslümanın bir mezhebi olması gerektiğini, sadece kendi mezhebinin görüşüne göre hareket edilebileceğini ve diğer mezheplerin yanlış olduğunu savunduklarını belirtir. Ancak Karaman, bu görüşe katılmaz; gerektiğinde diğer mezheplerin görüşlerine de uyulabileceğini ifade eder.⁶³ Karaman, Konya İmam Hatip Lisesi ’nde okuduğu yıllarda Arif Etik Hoca’dan aldığı Farsça dersleri sırasında eski kitaplardan “Mezâhibin Telfiki” ve “İslam’ın Bir Noktada Cem’i” adlı eserleri okuyarak düşünce dünyasında önemli bir değişim yaşamıştır. Bu eserlere göre mukallid (taklitçi) kişiler, kendilerine söyleneni sorgulamadan kabul

⁵⁸ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “İslâm Tarihinde Mezheb Kavgaları”, (Erişim 11 Ağustos 2025).

⁵⁹ Zekiyüddin Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 580.

⁶⁰ Abdurrahman Haçkalı, “Hüküm Çıkarma (İstinbât) Yöntemleri”, *İslâm Hukuku*, ed. Talip Türcan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 268.

⁶¹ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), en-Nahl 16/43.

⁶² Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 580-582.

⁶³ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 2/152.

ederken; müslîh (ıslah edici) olanlar, okuduklarını eleştirel bir gözle değerlendirebilir. Karaman, bu eserleri okuduktan sonra düşünce yapısının değiştiğini, bu doğrultuda içtihat kapısının kapalı olmadığına ve mezheplerin her zaman gerektiğinde birbirinden faydalanabileceğine inanır.⁶⁴

Karaman’a göre bir Müslüman dilerse tek bir mezhebin görüşleriyle amel edebilir; ancak ihtiyaç hâlinde başka bir mezhebin veya müçtehidin fetvasına başvurması da mümkündür. Bu durum, telifik değil, intikal olarak değerlendirilmelidir. Ona göre bir mezhebe bağlanmak dinen zorunlu değildir; Müslüman, bir meselede âlim bir kişiye danışarak farklı içtihatlardan kendi şartlarına en uygun olanı seçebilir. Bu nokta da Karaman, İslam’ın kolaylık dini olduğuna vurgu yapmaktadır.⁶⁵

1.4.3. Maslahat ve zaruret prensibini gözetmesi

İslam hukuku, dinî hayatın sürekliliği ile toplumun huzur ve güvenliğini sağlamak amacıyla “din, can, akıl, nesil ve mal” olmak üzere beş temel esası korumayı hedefler. Bu esasların dokunulmazlığı yalnızca İslam hukukunda değil, diğer dinler ve pozitif hukuk sistemlerinde de genel kabul görmüştür. İslam hukukunda bu beş esas, “zaruri maslahatlar” (makasidu’ş-şeria) olarak adlandırılır. Dinî emir ve yasaklar, ibadetler, ruhsatlar ve cezalar öncelikle bu maslahatların korunması amacıyla belirlenmiştir.

Maslahat ilkesi uygulanırken öncelikle en zarurî maslahatlar gözetilir. Temel amaç, yararı (maslahatı) gerçekleştirmek ve zararı (mefsedeti) önlemektir. Yararlı ve zararlı olarak değerlendirilen fiillerin tespiti, beş temel esas ile ilişkilerine bağlıdır. Ancak yarar ve zarar kavramları zaman ve toplum koşullarına göre değişebileceğinden, yeni şartlarda Şari’nin güttüğü maksatlar yeniden yorumlanabilir. Tarihsel süreçte Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinin şartlarına uygun olarak maslahat ve kamu yararını gözeterek kararlar almışlardır. Örneğin Hz. Ebu Bekir, Kur’an sayfalarını toplamış ve zekât vermeyenlerle savaşmış; Hz. Ömer, fethedilen Irak topraklarını savaşçılara dağıtmayarak hazineye bağlamış ve kıtlık döneminde hırsızlık cezasını uygulamamıştır. Benzer şekilde sonraki dönemlerde de İslam hukukçuları

⁶⁴ Karaman, *Bir Varmış Bir Yokmuş*, 2/149.

⁶⁵ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “İctihad ve fetva hakkında”, (Erişim 23 Eylül 2025).

kamu yararını esas alarak mevcut hükümleri yorumlamış ve yeni düzenlemeler geliştirmiştir.⁶⁶

İslam hukukuna göre tüm şer'î hükümler, bireyin meşru maslahatını gözetir. Ancak bu maslahat daha büyük bir maslahatla çatıştığında veya başkasının hakkına tecavüz niteliği taşıdığına terk edilir. Örneğin, kendi ihtiyacını karşılamak amacıyla başkasının malını izinsiz almak; sağladığı fayda, sebep olduğu zarardan daha hafif olsa dahi meşru kabul edilmez. Bu bağlamda “zaruretler, yasak olan şeyleri mübah kılar” prensibi kabul edilmiştir. Ancak bunun başkasının hakkını ihlal etmemesi ve İslam'ın sabır karşılığında sevap vaat ettiği alanlarda geçerli olmaması gerektiği belirtilmiştir. İslam, teklifte bulunurken insanların güçlerini göz önünde bulundurmuş, sürekli yapılabilecek ibadet ve fiilleri emretmiş, meşakkatleri ise tahammül edilebilir düzeyde tutmuştur. Birçok dinî nass, kolay ve basit olanı tercih etmeye ve zorluklardan kaçınmaya teşvik etmiştir.⁶⁷

Karaman' a göre İslam hukukunun kesin prensiplerinden biri, güçlükleri ortadan kaldırmak ve mükellefler için kolaylık sağlamaktır. Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamber'in (sav) sünneti bu ilkeyi açıkça ortaya koymaktadır. “Allah, size kolaylık diler zorluk dilemez.”⁶⁸ ve “Dinde üzerinize hiçbir güçlük yükledi.”⁶⁹ ayetleri ile Hz. Âişe'nin rivayet ettiği, Hz. Peygamber'in iki seçenek arasında günah olmadığı sürece kolay olanı tercih ettiğini bildiren hadisler bu anlayışı destekler. İslam, bu prensibe tüm hükümlerinde riayet etmiş ve mükellefiyetleri insan gücünü aşmayacak ölçüde belirlemiştir.⁷⁰

İslam hukukunda ruhsat, mazeret veya olağanüstü durumlarda, asıl hükmün uygulanmasından doğacak güçlüğü gidermek amacıyla getirilen istisnaî kolaylıklardır. Karaman 'a göre ruhsatların varlığı, İslam'ın güçlüğü kaldırma ilkesine bağlılığını göstermektedir. Din, ibadetlerde gereksiz zorlamayı yasaklamış; mükellefin kendisine zahmet vermesini sevap kazanma yolu olarak görmemiştir.⁷¹ Bu yaklaşım, bedeninde kul üzerinde bir hakkı olduğu ve ibadetin aşırı yıpratıcı uygulamalara dönüştürülmemesi gerektiği anlayışına dayanmaktadır.

⁶⁶ Ali Bardakoğlu, “Tabîî Hukuk Düşüncesi Açısından İslam Hukukçularının İstihsan ve İstislah Görüşü”, *Makâsıd ve İctihad*, kitap editörü Ahmet Yaman, Araştırma Dizisi/İslam Hukuku :2 (Konya: Yediveren Kitap, 2002), 120-121.

⁶⁷ Muhammed Ebû Zehra, *İslâm Hukuk Metodolojisi*, çev. Abdulkadir Şener (Ankara: Fecr Yayınevi, 1986), 322-323.

⁶⁸ el-Bakara 2/185.

⁶⁹ el-Hac 22/78.

⁷⁰ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “İslâm Hukukunda Zarûret Hali”, (Erişim 12 Ağustos 2025).

⁷¹ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “İslâm Hukukunda Zarûret Hali”.

Karaman, dinin amaçları (mekasıdu's-şerîa) arasında hayat, akıl, mal ve neslin korunmasını öncelikli değerler olarak zikreder. Ona göre bu değerlerden herhangi biri tehlikeye düştüğünde ayet ve hadislerle yasaklanmış fiiller geçici olarak mubah hâle gelebilmektedir.⁷²

İslam hukuku, zaruret ilkesini de “güçlüğü kaldırma” prensibi çerçevesinde ele almış; bu bağlamda asıl hükmün uygulanmasını hafifleten veya kaldıran çözümler geliştirmiştir.⁷³ Karaman’a göre zaruret hâli, büyük güçlük ve şiddetli sıkıntı durumlarını ifade eder. Ayrıca Mecelle’de belirtildiği üzere, giderilmediği takdirde kişiye sıkıntı veren ihtiyaçların da zaruret kapsamında değerlendirilebileceğini ifade eder. Bu bağlamda Karaman, zaruretin sadece Müslümanların hayatını tehdit eden durumlarla sınırlı olmayıp, aynı zamanda kişiye sıkıntı veren eksikliklerin varlığında da zarureten faydalanabileceğini vurgulamaktadır.⁷⁴

Karaman’ın genel olarak söylemleri ve okuyucularına verdiği fetvalar göz önüne alındığında, onun toplumun ve fertlerin hayatını kolaylaştırıcı çözümler sunduğu görülmektedir. Günümüzde de insanların karşılaştığı sıkıntılarda zaruret ve maslahat ilkelerini esas alarak pratik ve uygulanabilir çözümler üretmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

⁷² Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “Klasik ve Çağdaş Tefsir - İctihad Usulleri (Tesbit ve Tenkit)”, (Erişim 24 Eylül 2025).

⁷³ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “İslâm Hukukunda Zarûret Hali”.

⁷⁴ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “Zaruret hakkında”, (Erişim 12 Ağustos 2025).

2. HAYREDDİN KARAMAN’IN EVLİLİK İLE İLGİLİ GÖRÜŞ VE TERCİHLERİ

Bu başlık altında Hayreddin Karaman’ın İslam hukukuna göre evlilik, evlilik öncesi durumlar ve evliliğin neticeleri ile ilgili görüş ve tercihleri ele alınmıştır.

2.1. Evlilik

Evlilik, bireylerin hem kişisel hem de toplumsal hayatını düzenleyen çok boyutlu bir kurumdur. En genel tanımıyla, iki insanın hukuki, sosyal ve çoğu zaman da dini kurallar çerçevesinde hayatlarını birleştirmesi olarak ifade edilmektedir. Çoğu inanç sisteminde evlilik, kutsal bir bağ olarak kabul edilmekte ve taraflara çeşitli ahlaki sorumluluklar yüklemektedir. Kur’an-ı Kerîmde (Nisa,4/21) de evlilik bağı, “ağır ve bağlayıcı bir sözleşme” anlamına gelen “mîsâk-ı galîz” kavramı ile nitelendirilmiştir. Bu doğrultuda, İslam hukukunda da evlilik bağı ciddi, kutsal ve sorumluluk gerektiren bir akit olarak değerlendirilmekte; yalnızca eşler arasında yapılan bir sözleşme olmanın ötesinde, Allah’a verilen bir söz olarak görülmektedir.

2.1.1. Evliliğin tarifi ve dini yönü

İslam hukukunda evlilik, eşlerin karşılıklı huzur ve sükûn bulması, neslin korunması ve ahlaki değerlerin yaşatılması amacıyla hem değerli görülmüş hem de teşvik edilmiştir.

Sözlük anlamı “bir araya getirme, evlilik, cinsel ilişki” gibi manalara gelen nikâh kelimesi,⁷⁵ şer’i ıstılahta ise “karı ve koca arasında beraber yaşamaya ve yardımlaşmaya müsaade eden ve taraflara karşılıklı hak ve vazifeler yükleyen bir akittir”⁷⁶ şeklinde tanımlanmıştır.

⁷⁵ Fahrettin Atar, “Nikâh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 22 Ocak 2025).

⁷⁶ Muhammed Ebû Zehra, *El-Ahvâlu’ş-Şahsiyye* (Kahire: Dâru’l-Fikri’l-Arabî, 1957), 17.

Bazı fıkıh kitaplarında ise nikâhın mevzusuna vurgu yapılarak şöyle tarif edilmiştir: “Nikâh bir akittir ki kasden mülki müt’ayı müfid olur.” Yani nikâh akdi ile aile kurulur; Karı koca arasında birtakım haklar ortaya çıkar ve birbirinden cinsel vb. faydalanmaları caiz hâle gelir.⁷⁷ Hayreddin Karaman, evlilik için yapılan bu tarifi diğer tariflerden daha teknik ve ilmi bulduğunu ifade eder. Bu tarife göre nikâh akdinin mevzusu, karı ve kocanın birbirinin vücutlarına sahip olması değil; “mülkü’l mut’a” yani karşılıklı olarak birbirinden istifade etmesidir.⁷⁸

Nikâh kelimesiyle asıl olarak neyin kastedildiği fukaha arasında tartışmalı bir konudur. Bir kısım fukaha nikâhı “cimâ” olarak tarif ederken bir kısım fukaha ise “akid” olarak ifade eder.

Hanefilere göre nikâh kelimesi, cinsel ilişkide bulunmak anlamına gelir. Mecazen “akit” anlamını da içerir. Bu kullanımın nedeni, cinsel ilişkiye götüren meşru bir sebep olması veya “akit” kelimesinde katma, ilave etme anlamının bulunmasıdır. Nikâh yoluyla da bir taraf diğer tarafa katıldığı için bu anlamda kullanıldığı belirtilir.⁷⁹ Şafiilere göre ise nikâh kelimesi sadece akdi ifade ederken⁸⁰ Hanbeliler nikâhı hem “cima” hem de “akit” olarak tanımlarlar.⁸¹

Nikâhın meşruiyeti Kur’an, Sünnet ve icma ile sabittir. İslam fıkıhında hukuki bir muamele olarak ele alınmış; şartları, rükünleri ve hükümleri ayrıntılı şekilde belirlenmiştir.⁸²

Evlilik akdinin ibadet kapsamına girip girmediği tartışmalı bir konu olarak varlığını sürdürmüştür.

Şafiilerin de içinde bulunduğu bazı müçtehitlere göre evlilik, alışveriş gibi günlük hayata dair bir muameledir. Önceki ümmetlerin de nikâhlarının geçerli olmasını dayanak olarak gösterirler. Zira ibadet, sadece Allah rızası için yapılırken evliliğin

⁷⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1976), 2/6.

⁷⁸ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2009), 1/291.

⁷⁹ Şemsü’l- eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed Serahsî, *Kitabü’l-mesbût* (Beyrut, Lübnan: Dârü’l-Ma’rifa, ts.), 4/192.

⁸⁰ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Khatîb Şirbînî, *Muğnî’l-Muhtâc ilâ Ma’rifeti Me’ânî Elfâz al-Minhâc*, ed. Muhammed Halîl Aytânî (Beyrut, Lübnan: Dâr al-Ma’rifa, 1997), 3/165-166.

⁸¹ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâîlî el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Muğnî*, ed. Dr. Ali bin Abdülhüseyin et-Türki, Dr. Abdülfettah Muhammed el-Hulû (Riyad: Dar’ül Alimi-l- Kütübü li’Tabâati ve’Neşr ve’Tezvic, 1997), 9/339.

⁸² Atar, “Nikâh”.

amacı daha çok cinsel ihtiyacı karşılamak olduğundan ibadet kapsamında değerlendirilmemiştir.⁸³

Çoğunluk müçtehide göre ise İslam'ın meşru saydığı bir evlilik yapmak ve meşru bir şekilde yürütebilmek ibadet olarak görülmüştür. Çünkü evlenmek, günahlardan sakınmak, neslin devamını sağlamak gibi maslahatlar gerçekleştirdiğinden; aynı zamanda Allah'ın hoşnut olduğu bir iş ve Hz. Peygamber tarafından da teşvik edilen bir fiil olduğundan ibadet olarak ele alınması gerektiğine dair görüş belirtmişlerdir.⁸⁴

Karaman, nikâhın bir ibadet değil; alışveriş, kira akdi, ortaklık gibi günlük işlerden olup muamelattan olduğunu ifade eder. Nikâhın bir ibadet olduğunu savunanların delil gösterdiği, Hz. Aişe'den rivayet edilen "Bu nikâhı ilan edin, onu mescitlerde yapın ve onda def çalın."⁸⁵ hadisinin aslında aksini ispat ettiğini belirtir. Çünkü ibadet ilan edilmez ve ibadet için def çalınmaz. Mescitlerde yapılmasına gelince Resulullah zamanında bütün işlerin zaten mescitte yapıldığını söyler. Dolayısıyla Karaman, nikâhın ibadet olamayacağına dair görüşünü savunur. Karaman'a göre, iyi niyetle güzel sonuçlara vesile olması bakımından sevap kazandırması mümkündür; ancak namaz, oruç, hac gibi ibadet kapsamına girmez.⁸⁶ Karaman Hanefi mezhebine bağlı olmasına rağmen bu nokta da Şafii mezhebinden bazı fakihlerin ve onlara yakın görüş belirten müçtehitlerden yana görüş belirtmeyi tercih etmiştir.

Bu bilgilerden hareketle, nikâh akdi için sadece ibadetten ibarettir denilemeyeceği gibi sadece bir hukukî muameledir de denilemez. Nikâh akdi, hem ibadet yönü bulunan hem de hukukî yükümlülüğü bulunan özel bir akit olarak değerlendirilebilir.

2.1.2. Evlilik çeşitleri

⁸³ Şirbînî, *Muğnî'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'ânî Elfâz al-Minhâc*, 3/170; Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali* (İstanbul: Erkam Yayınları, 1995), 150.

⁸⁴ Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 150.

⁸⁵ İmam Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Mûsâ b. ed-Dahhâke et-Tirmizî Tirmizî, *Sünen el-Tirmizî* (Riyad, Suudi Arabistan: Dârü'l-Hadâra li'n-Neşr ve't-Tevzî', ts.), "Nikah", 6 (1089).

⁸⁶ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/294; Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, "Şer'î Nikâh Mevzuunda Bir Açıklama", (Erişim 19 Şubat 2025).

Tarih boyunca dinler, evlilik kurumunun oluşumunda doğrudan ya da dolaylı olarak etkili olmuştur. Dinin etkisinin olup olmaması bakımından evlilikler; dini evlilik, hususi evlilik ve medeni evlilik gibi kategorilere ayrılabilir.⁸⁷

Bir evliliğin oluşumunda bütün kural ve kaideler din tarafından konuluyorsa, evlilik kurumuna kutsallık atfedilip dini merasimlerle ve din adamları tarafından nikâh kısıyorsa bu evlilik çeşidine dini evlilik diyebiliriz.⁸⁸ Özellikle Hristiyanlıkta evlilik akdinin geçerliliği kilisede ve rahip tarafından kısılmasına bağlı olduğu için bu tür bir evlilikten söz edilebilir.⁸⁹ Günümüzde modern devletlerdeki evlilik şeklinin, büyük ölçüde Hristiyanlığın Katolik mezhebinden ve onun etkisindeki hukuk sistemlerinden etkilendiği söylenilebilir.⁹⁰

Hususi evlilikte ne dini ne de resmi bir kurumun veya kişinin müdahalesi söz konusudur. Evlilik akdinin gerçekleşmesi için tarafların rızası yeterlidir.⁹¹ Roma hukukunda yer alan "karşılıklı rızalar evlenmeyi vücuda getirir" ifadesi, hususi evliliğin temelini oluşturur.⁹²

Medeni evlilik şekli Fransız ihtilalinden sonra batıda gelişen bir evlilik şeklidir. Bu sistemde devlet evlilik akdini dini şekil ve merasimlerden arındırarak, tamamen resmi bir nitelik kazandırmıştır.⁹³ Ülkemizde uygulanmakta olan evlilik sistemi de bu bağlamda medeni evlilik şekli olarak değerlendirilebilir.⁹⁴

İslam hukukundaki evlilik akdinin şekliyle ilgili müellifler farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Tarafların rızalarının şart olması bakımından "hususi", imam tarafından kısıldığı ve şartlarının din tarafından belirlenmesi açısından "dini" olarak değerlendirenler olduğu gibi bazı müellifler de medeni olarak değerlendirmişlerdir.⁹⁵

Hayreddin Karaman, devlet tarafından görevlendirilmiş bir memurun iştirakine bağlı olmaması açısından İslam'daki nikâh akdini "hususi evlilik" olarak değerlendirenlerin görüşlerini isabetsiz bulmaktadır. İki şahidin şart koşulması, ilan edilmesinin gerekli olması, velayet-i amme gibi bir makamın izni gibi durumlardan

⁸⁷ Nuri Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, ed. Mustafa Demirci (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014), 49.

⁸⁸ Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 49.

⁸⁹ Hayreddin Karaman, *Aile İlmihali* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 98.

⁹⁰ Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 50.

⁹¹ Karaman, *Aile İlmihali*, 98.

⁹² Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/293.

⁹³ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/293.

⁹⁴ Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 51.

⁹⁵ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/293.

dolayı bu evlilik türünün “hususî evlilik” içinde değerdendirilemeyeceğini ifade etmektedir.⁹⁶

Karaman’a göre, İslam hukukundaki evlilik şekli, medeni evlilik şekline daha çok benzemektedir. Her ne kadar nikâhın şekil ve şartlarını din belirlese de dini bir mekânda ya da din adamının huzurunda kıyılmasının zorunlu olmaması; ayrıca evliliğin ibadet nev’inden değil, daha çok dünya hayatıyla alakalı olması bakımından medeni evlilik olarak değerdendirilmesini isabetli bulmaktadır.⁹⁷ Karaman’ın evliliği “medeni evlilik” olarak değerdendirmesi, bazı açılardan eleştiriye açık görünmektedir. Medeni evlilik modern hukuk sistemlerinde daha çok bireyler arası bir sözleşmeye dayanan bir yapıyı ifade ederken, İslam hukukunda ki nikâh, toplumsal ve ahlaki yönüyle, neslin devamı ve korunması yönüyle çok daha geniş bir anlam taşımaktadır. Bu bakımdan Karaman’ın değerdendirmesi, İslam hukukunun nikâha yüklediği dini ve ahlaki değeri ikici planda bırakma tehlikesi barındırmaktadır.

Ayrıca Karaman, günümüzde resmi makamlar tarafından kıyılan nikâhların süt akrabalığı ve iki şahidin de kadın olması gibi bazı istisnalar dışında, büyük oranda İslam hukukuna uygun ve geçerli sayılabileceğini belirtmektedir.⁹⁸ Bu yaklaşım Karaman’ın İslam aile hukukunu günümüz şartlarıyla irtibatlandırma çabasını ortaya koymaktadır.

2.2. Evlilikten Önceki Durumlar

Evlilik öncesi süreç, yalnızca evlenecek taraflar için değil, ailelerin de tanışıp kaynaşması açısından önem taşımaktadır. İslam hukukunda da evlilikten önce karşılıklı rızanın oluşması, sonradan oluşacak olumsuz durumların önceden tesbit edilmesi noktasında önem arzeden bir durumdur.

2.2.1. Görüşme

Bir ömür boyu beraber bir hayatı paylaşma arzusunda olan tarafların birbirlerini görmeden tanımadan evlenmeleri düşünülemez. Tarafların birbirini tanımadan bilmeden yapacakları evlilikten beklenen maksatlar gerçekleşmez. Bundan dolayı İslam dini

⁹⁶ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/294.

⁹⁷ Karaman, *Aile İlmihali*, 99.

⁹⁸ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/294.

evliliği sağlam temeller üzerine oturtmak adına önceden tarafların birbirlerini görmelerini tavsiye etmiş ve belli bir seviyede görüşmeye de müsaade etmiştir.⁹⁹

H. Peygamber (s.a.v) zamanında bir kadınla evlenmek isteyen birine, Rasûlullah (s.a.v): “O kadını gördün mü?” buyurdu. Ben de: “Hayır” dedim. Bunun üzerine, “Ona bak; çünkü anlaşılabilmeyen ve birbirinizi sevebilmeyen için bu şart”¹⁰⁰ buyurdu.

Hayreddin Karaman bu hadise atıfta bulunarak, evlenecek olan gençlerin doğru ve maksadına uygun bir evlilik gerçekleştirmeleri ve sonradan oluşabilecek olumsuz durumların da önüne geçmek adına, evlenecek olan çiftlerin şehvî duyguları uyandıracak olsa bile zaruret halinde bu tür görüşmelerin mübah olduğunu dile getirmiştir¹⁰¹

Genel olarak fakihlerin görüşleri incelendiğinde, evlenmeyi düşünen kişilerin birbirlerini görmeleri gerektiği hususunda görüş birliği olduğu görülmektedir. Ancak bakılacak yerler konusunda görüş ayrılığı olduğunu söyleyebiliriz.

Şâfiî mezhebine göre kişi evlenme niyetinde olduğu kadının eline ve yüzüne bakabilir; bunun için kadının rızasına da gerek yoktur.¹⁰² Kızın tercih edilmediği durumda incinmemesi için habersiz olması uygun görülür.¹⁰³

Mâlikî ve Hanefî mezhebine göre de yüz ve el içlerine bakmak caizdir. Ayrıca Hanefiler ayakları da buna dâhil etmişlerdir.¹⁰⁴

Hanbelîlere göre ise günlük işlerini yaparken genellikle açık olan boyun, yüz, el, ayak, baş ve bacak kısmına bakılabilir. Bu görüşün dayanağı ise kadının fiziksel özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak için bu kısımlara bakmanın ihtiyaç olduğunu dile getirmişlerdir.¹⁰⁵

⁹⁹ H.İbrahim Acar, *İslâm Aile Hukuku*, ed. Hüseyin Kahraman (İstanbul: ensar, 2017), 28.

¹⁰⁰ Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid b. Mâce el- Kazvînî İbn Mâce, *Sünen* (Dâr İhyâ’ el- Kutub el- ‘Arabiyye, ts.), “Nikâh”, 9 (1865).

¹⁰¹ Karaman, *Aile İlmihali*, 99.

¹⁰² Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref Nevevî, *Minhacü’t-Talibin ve Umdetu’l-Muftin* (Beyrut: Dârü’l-Minhâc, ts.), 372.

¹⁰³ Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 145.

¹⁰⁴ Ebü’l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd El-Kurtubî, *Bidayetü’l-Müctehid ve Nihayetü’l-Muktesid* (Kahire: Mektebeti İbn Teymiyye, ts.), 3/10; Vehbe Zuhaylî, *El-Fıkhu’l-İslâmî Ve Edilletuh* (Dımaşk: Dâru’l-Fıkr, 1985), 7/23.

¹⁰⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 9/490-491; Zuhaylî, *El-Fıkhu’l-İslâmî Ve Edilletuh*, 7/23.

Karaman'ın da bu konuda Hanbeli mezhebine yakın durduğunu söyleyebiliriz. Kendisine bu konuyla ilgili yöneltilen sorulara verdiği cevaplara baktığımızda görülebilecek kısımlara “saç ve diz altını”¹⁰⁶ da ilave ettiğini görmekteyiz.

Evlenmeye doğru adım atmaya hazırlanan gençler, bu yola çıkarken yol arkadaşını dikkatli seçmeli, beden, ahlaken ve fikren ne derece uyum sağlayacaklarını araştırmalı ve maksat hâsıl olacak kadar görüşülmelidir. Evleneceği insanı daha yakından tanımak için yapılacak olan bu ön tanışma ve görüşmeler son derece önemlidir. Ancak bu görüşmeler yapılırken halvet durumu olmamasına, yanlarında mahrem akrabalarından birinin bulunmasına dikkat edilerek yapılmalıdır.¹⁰⁷ Bundan ileri görüşmeler, beraber yaşamalar kız aleyhine bazı olumsuz sonuçlar doğuracağından ve aynı zamanda buna zarurette bulunmadığı için İslam dini buna müsaade etmemiştir.¹⁰⁸

Karaman bu konuda maksadın tarafların şekil ve tip olarak birbiri hakkında fikir edinmeleri olduğunu, ölçüyü aşarak yapılan görüşmelerin caiz olamayacağını ifade etmektedir.¹⁰⁹

2.2.2. Nişan

İslam hukukunda nişanlanma, evlenme vaadinden ibarettir. Fıkıh kitaplarında “hıtbe” terimiyle ifade edilir.¹¹⁰ “Hıtbe; bir kadının nikâhına talip olmaktır. Evlenmek isteyen erkeğe ‘hatip’, evlenmesi istenilen kadına ise ‘mahtûbe’ denir.”¹¹¹

Karaman’a göre nişan, bir kız veya kadınla evlenmeye talip olmaktan başlayarak nikâh safhasına kadar süren ilişkiyi ifade eder. Bu süreçte genellikle kız isteme, söz kesme ve mehir belirleme gibi aşamalar gerçekleşir.¹¹²

Nişanlanma, Türk Medeni Kanunu’na göre bir hukuk akdi kabul edilmesine karşın klasik doktrinde nişanlanma, hukuki sonuçlar doğuran bir akit olarak değerlendirilmediği söylenilebilir.¹¹³ Bir evlilik akdi olmayıp sadece bir evlilik vaadi

¹⁰⁶ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “Nişan, nikah ve görüşme”, (Erişim 09 Şubat 2025); Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “Nişanda nikah”, (Erişim 05 Şubat 2025).

¹⁰⁷ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 28-29.

¹⁰⁸ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/295.

¹⁰⁹ Karaman, *Aile İlmihali*, 100.

¹¹⁰ M. Akif Aydın, *İslam - Osmanlı Aile Hukuku*, ed. Mustafa Uzun (İstanbul: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1985), 14.

¹¹¹ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/7.

¹¹² Karaman, *Aile İlmihali*, 100.

¹¹³ Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 56.

olduğundan taraflar arasında mahremiyet oluşmaz ve taraflar birbirlerine haram olmaya devam ederler.¹¹⁴

Evlilik akdi yapılmadan gezip dolaşmak, yanlarında bir mahrem olmaksızın baş başa kalmak kesinlikle caiz değildir.¹¹⁵ Bu konuyla ilgili Resûl-i Ekrem, “Her kim Allah’a ve ahirete iman ediyorsa yabancı bir kadınla onun mahremi olmadan baş başa kalmasın; zira üçüncüleri şeytandır. Ancak yanlarında bir mahremlerinin bulunması durumu müstesnadır.”¹¹⁶ Buyurarak halvetin sakıncaları konusunda bizleri ikaz etmiştir. Ayrıca bu şekil birlikteliklerin taraflara faydası da olmaz. Çünkü bu süreçte gerçek yüzlerini göstermeyip olduklarından farklı görünmeye çalışabilirler. Taraflar mahremiyete önem vermeyip sınırı aştıkları takdirde olası bir nişanın bozulması durumunda tarafların şerefi ve saygınlığı da zedelenebilir¹¹⁷.

Günümüzde dinini yaşama konusunda hassas olan bazı nişanlı çiftler ve aileler görüşmeler esnasında günaha girilmesin diye dini nikâh kıyma yoluna girebiliyorlar. Ancak taraflardan birinin nişandan cayması durumunda da içinden çıkılmaz sorunlarla karşı karşıya kalabiliyorlar.

Nişanlıyken dini nikâh kıymanın doğru olup olmadığı hakkında Karaman’a yöneltilen bir soruya verdiği cevapta ayrılık durumlarında evliliğin gerçekleşmemesi halinde problemler çıkabileceğini, boşanma yetkisi koca da olduğu için kız tarafının mağdur olabileceğine değindikten sonra bazı çözüm önerileri sunmuştur. Bunlar; nişan sürecinin fazla uzatılmaması, bazı hazırlıkların evlilikten sonrasına bırakılması, dini nikâh kıyılırken görüşmelerin sınırlandırılmasının şart koşulması ve kadının kocasından bir boşanma yetkisini önceden talep etmesi şeklindedir.¹¹⁸

Karaman burada günümüz toplumunda kadınların yaşayabileceği muhtemel mağduriyetleri dikkate alarak bazı çözüm önerileri sunmaktadır. Ancak bu çözüm önerilerine baktığımız zaman günümüz şartlarında çok da uygulanabilir şartlar olduğunu söyleyemeyiz. Gençlerin daha sabırlı davranarak nişanı bir tanışma aşaması olarak kabul edip dini nikâh gibi uygulamalardan kaçınmaları daha doğru bir davranış olacaktır.

¹¹⁴ Zuhaylî, *El-Fıkhu'l-İslâmî Ve Edilletuh*, 7/12.

¹¹⁵ Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 146.

¹¹⁶ İmam Ebu Abdullah Muhammed bin İsmail el-Buhârî, *Sahih el-Buhari* (Daru't-Türkiye, 2002), “Nikah”, 111(5232).

¹¹⁷ Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 146.

¹¹⁸ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “Nişanda nikah”.

2.2.3. Nişana engel durumlar ve evlilik teklifi

Nişanlılığa engel durumlar genel olarak evliliğe engel teşkil eden durumlarla paralellik arz eder. Nişanlanacak çiftlerin her biri, nikâhı birbirine helal olan kimselerden olmalıdır. Aralarında kan veya evlilikten doğan bir akrabalık olmamalı, süt emme yoluyla bir mahremiyet oluşmuş olmamalıdır. Ayrıca din farkı, üç talakla boşanmış olma, iddet bekleme süresi, kadının evli olması gibi geçici evlenme engellerinin de bulunmaması gerekir. Yoksa evliliğin caiz olmadığı bir durumda nişanlılıkta bir anlam ifade etmeyecektir.¹¹⁹ Buna ek olarak başkasının nişanlısı olduğu bilinen bir kadına evlilik teklif edilmesi dinimizce yasaklanmıştır.¹²⁰

Resul-i Ekrem (s.a.v) bu hususa vurgu yaparak, “Hiç kimse kardeşinin dünürü olduğu kadına onu terk edinceye kadar talip olmasın.”¹²¹ İmam-ı Mâlik bu hadise istinaden “Bir adam bir kadına evlilik teklif eder, kadın da ona meyleder, belirli bir mehir üzere anlaşılır ve karşılıklı rıza oluşursa, işte Peygamber böyle bir kadına evlilik teklifini yasaklamıştır”¹²² diye görüş belirtmiştir.

Karaman’ın da dikkat çektiği üzere kendisine evlilik teklif edilen kadın olumlu cevap vermişse bu kadına başka bir kişinin evlilik teklifinde bulunması caiz değildir. Kadın kendisine yapılan teklifi reddetmişse veya ilk teklif sahibi ikinciye müsaade etmişse bu durumda ikinci kişinin evlilik teklif etmesi caiz olur. Kadına evlilik teklif edilmiş ancak kadın olumlu ya da olumsuz bir görüş belirtmemişse bu durum tartışmalı olarak değerlendirilir.¹²³

İkinci teklifin haram olduğu durumlarda bu kişiyle evlilik yapılması, Hanefî ve Şâfiîlerin de içinde bulunduğu müçtehitlerin çoğunluğuna göre nikâhın sıhhatine engel teşkil etmez.¹²⁴ Maliki mezhebinde ise böyle bir nikâhın feshedilmesi gerektiği, feshedilmesinin müstehap olduğu ve zıfâf olmamışsa feshedilmesi şeklinde üç görüş vardır.¹²⁵

¹¹⁹ H İbrahim Acar, “İslam Hukuku Açısından Nişanlanma”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (2005), 76-77.

¹²⁰ Karaman, *Aile İlmihali*, 100.

¹²¹ Buhârî, *Sahih el-Buhari*, “Nikah”, 45(5144).

¹²² Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî İmam Mâlik, *El-Muvatta’*, çev. Büyükcınar Ahmet M. vd. (İstanbul: Beyan Yayınları, 1994), 17-18.

¹²³ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/296-297.

¹²⁴ El-Kurtubi, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, 3/9.

¹²⁵ El-Kurtubi, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, 3/9; H. İbrahim Acar, “Nişan”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 22 Ocak 2025).

Karaman'a göre ise böyle bir durum günah olmasına rağmen nikâhın sahih olmasını engellemez.¹²⁶ Karaman bu konuda ikinci teklifin nikâhın sıhhatine engel teşkil etmeyeceğini söyleyen çoğunluk fukahadan yana olduğunu göstermektedir. Onun bu görüşü tercih etmesinin temel nedeni, nikâh akdinin geçerliliğini korumayı ve tarafların mağduriyetini önlemeyi önceliğidir.

2.2.4. İddet bekleyen kadına teklif

Sözlükte “saymak, sayılan şeyin miktarı, adet” anlamına gelen “iddet” kelimesi İslâm hukukunda, evliliğin herhangi bir sebeple sona ermesi durumunda kadının yeni bir evlilik yapabilmek için beklemek zorunda olduğu süreyi ifade eder. Boşanmadan dolayı veya eşinin ölümünden dolayı iddet bekleyen bir kadına evlilik teklif edilmesi konusu farklı yönlerden ele alınmış ve tartışılmıştır.

İddet bekleyen bir kadına açık bir şekilde evlilik teklif edilmesi haramdır. Ölüm iddeti veya boşanmadan dolayı iddet beklemesi durumu değiştirmez.¹²⁷

İddet bekleyen bir kadına üstü kapalı bir şekilde evlilik teklif edilmesine gelince Kur'an-ı Kerim'de (el-Bakara 2/234-235) ifade edildiği üzere vefat iddetinde üstü kapalı bir şekilde evlilik teklif edilmesi caizdir. Bu konuda fakihler arasında ittifak vardır.¹²⁸

Ric'i talaktan sonra iddet bekleyen bir kadına ister açıkça ister üstü kapalı şeklinde evlilik teklif edilmesi haramdır. Çünkü kocanın eşine dönme hakkı vardır. Böyle bir teklif kocanın hakkına müdahale anlamı taşıdığından caiz görülmemiştir.¹²⁹

Bâin talak ile boşanmış ve iddet bekleyen kadına bu dönemde açıkça evlilik teklif etmek haram kılınmıştır. Çünkü kocanın yeni bir nikâh ve yeni bir mehirle dönme hakkı vardır. Ayrıca nafakası henüz eşi tarafından karşılandığı için bazı sorunlara yol açacağı veya kocayı incitebileceği için buna müsaade edilmemiştir.¹³⁰

İddet beklemekte olan kadına evlilik teklifi yapılması mevzusunda asıl tartışmalı olan konu, bain talak neticesinde iddet bekleyen kadına tıpkı vefat iddetinde olduğu gibi üstü kapalı bir şekilde evlilik teklif edilip edilemeyeceği hususudur.

¹²⁶ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/297.

¹²⁷ Şirbînî, *Muğnî'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'ânî Elfâz al-Minhâc*, 3/183; Zuhaylî, *El-Fıkhü'l-İslâmî Ve Edilletuh*, 7/12.

¹²⁸ Şirbînî, *Muğnî'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'ânî Elfâz al-Minhâc*, 3/183; Zuhaylî, *El-Fıkhü'l-İslâmî Ve Edilletuh*, 7/16.

¹²⁹ Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 373.

¹³⁰ Şirbînî, *Muğnî'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'ânî Elfâz al-Minhâc*, 3/184.

Hanefilerinde içinde olduğu bir kısım müçtehide göre bain talakla iddet bekleyen kadına evlilik teklif edilemez.¹³¹ Şafii ve Hanbeli mezheplerine göre ise Bakara Suresi'nde geçen ayete dayanarak, üstü kapalı bir şekilde teklif yapılabilir.¹³²

Karaman, ric'i ve bain talakla iddet bekleyen kadına her türlü evlilik teklifinin caiz olmadığını yalnızca vefat iddeti bekleyen kadına Bakara Suresi'ndeki ayete atıfta bulunarak üstü kapalı bir şekilde teklif edilebileceğini ifade etmektedir.¹³³

Karaman bu konuda eşler arasındaki hak ve sorumlulukları gözetme ve muhtemel fitneleri önleme gayesini taşıyarak biraz daha ihtiyatlı davranan Hanefi mezhebinin görüşünü tercih etmiştir.

2.2.5. Nişanın bozulması ve neticeleri

Nişanlılık durumu; ölüm ve ağır hastalık gibi zorunlu bir sebepten bitebileceği gibi; bazen de tarafların kendi özgür iradeleriyle de sonlanabilir.

İslam ahlak esaslarında önemli bir gerekçe ya da zorunluluk olmadıkça, verilen vaatten dönmek esastır. Çünkü Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de "... Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü söz (veren sözünden) sorumludur" buyurmuştur.¹³⁴ Bu yüzden evlenecek taraflar önceden iyice araştırmalı evliliğin yürüyebileceğine kanaat getirirlerse söz kesme ve nişan olayına girmelidirler.¹³⁵ Nişanlı çiftler nişan olayından sonra çok önemli bir neden olmadıkça verdiği sözde durmalı, karşı tarafın itibarını zedeleyecek tutumlardan uzak durmalıdır.

Nişanlılar, birbirlerini evlilik için zorlayamayacakları gibi nişanı bozmak durumunda kaldıklarında da evliliğe ait neticeler gerçekleşmez. Ancak nişanlılık sürecinde peşin verilen mehrin akıbeti ve bu süreçte verilen hediyelerin durumu bir problem olarak ele alınmıştır.¹³⁶

2.2.5.1. Mehrin durumu

¹³¹ Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd Mevsîlî, *al-İhtiyar li-Ta'lîl-i-Muhtar* (el-Risale el-Alemiyye, 946), 3/261-262; Zuhaylî, *El-Fıkhü'l-İslâmî Ve Edilletuh*, 7/17.

¹³² Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 373.

¹³³ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/296.

¹³⁴ el-İsra 17/34.

¹³⁵ Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 146.

¹³⁶ Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 147.

Nikâh akdi olmadığı müddetçe nişanlılığın bozulmasından dolayı taraflar herhangi bir şer'i yükümlülüğün altına girmezler. Bu süreçte mehir peşin olarak verilmişse geri verilmesi gerekir. Zira mehir evlilik akdinin bir sonucudur. Verilen şey dursa da veya harcansa da durum değişmez. Burada nikâhın kim tarafından bozulduğu da önemli değildir. Kız tarafı, nişan bozulduğunda almış olduğu mehri iade etmekle yükümlüdür. Bu konuda fakihler arasında ittifak bulunmaktadır.¹³⁷

Karaman, nişanı ister kadın bozsun ister erkek bozsun erkeğin verdiği mehri almaya hakkı olduğunu ifade eder.¹³⁸ Nişanın bozulması durumunda mehir meselesinde Karaman'ın yaklaşımı fakihler arasında mevcut ittifaka paralel olup tarafların hak ve sorumluluklarını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

2.2.5.2. Hediyeleşmenin durumu

Nişanlıların birbirlerine verdikleri hediyeler İslam hukukunda "hibe" olarak değerlendirilmiştir.¹³⁹ Bu konuda mezhepler arasında "hibe" hükümleri çerçevesinde bazı farklılıklar mevcuttur.

Hanefilere göre, verilen hediyelerin geri alınabilmesi için hediyelerin mevcut olması yani tüketilmemesi, başkasına devredilmemesi veya zayi olmaması şartı vardır. Fakat hediyeler zayi olmuş veya değişikliğe uğramışsa geri talep edilmez.¹⁴⁰

Malikiler nişanın kız veya erkek tarafından bozulmasına göre meseleyi farklı ele almışlardır. Burada nişanı bozan taraf erkek ise verdiği hediyeleri geri alamaz. Şayet nişanı bozan kız tarafı ise erkekten aldıkları hediyeleri geri vermek zorundadır. Hediyelerin mevcut olması veya zayi olması durumu değiştirmez. Zayi olması veya tüketilmesi durumunda hediyelerin bedelinin ödenmesi gerekir.¹⁴¹

Şafiilerde hediyeler mevcutsa aynen, bozulmuş veya harcanmışsa değeri üzerinden iade edilir. Kız veya erkek tarafının nişanı bozması durumu değiştirmez.¹⁴²

¹³⁷ Zuhaylî, *El-Fıkhu'l-İslâmî Ve Edilletuh*, 7/26.

¹³⁸ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/297.

¹³⁹ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/298.

¹⁴⁰ Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr Mergînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi* (Medine: Daru's-Salam Yayınevi, 1440), 3/227-228.

¹⁴¹ Zuhaylî, *El-Fıkhu'l-İslâmî Ve Edilletuh*, 7/26.

¹⁴² Ebû Zehra, *El-Ahvâlu's-Şahsiyye*, 40,41.

Hanbelilere göre verilen hediyeler babanın çocuğuna verdiği hediyeler hariç hibe hükmünde olduğu için geri alınması caiz değildir. Hediyeler ister mevcut olsun ister olmasın durum değişmez.¹⁴³

Karaman, bu konuda farklı içtihatların olduğunu belirttikten sonra göre hibe hükümlerinin geçerli olduğunu, nişanın bozulması durumunda aynen veya değişikliğe uğramışsa değişik haliyle iade edilmesi gerektiğini ifade eder.¹⁴⁴Karaman' a göre nişan sırasında verilen hediyeler nikâhın tamamlayıcı bir unsuru olmayıp, iyi niyet göstergesi mahiyetindedir. Burada Şafii mezhebinin görüşünü tercih etmiştir.

2.2.5.3. Maddi ve manevi tazminat

Klasik fıkıh kitaplarında nişanın bozulması durumunda maddi ve manevi tazminat konusu mevzu bahis edilmemiştir. Karaman'a göre bunun sebepleri nişanın bir akid olarak görülmemesi, makul bir sebeple nişanın bozulması sonradan oluşacak bir boşanmaya nispetle hafif kaldığı ve eski dönemlerde genellikle maddi yük erkeğin omuzunda olduğundan kadınlar açısından büyük bir zararın söz konusu olmaması olarak sıralanabilir.¹⁴⁵

Günümüzde nişanlılık olayının çok farklı boyutlara taşınması, haddinden fazla görüşülmesi, sürecin fazlaca uzatılması, kadınlarında ekonomik olarak sürece dâhil olması gibi durumlardan dolayı, olası bir nişan bozma durumunda tarafların maddi ve manevi olarak zarara uğramaları kaçınılmazdır. Bu sebeple muasır İslam hukukçuları nişanlılık durumunun bozulması durumunda maddi ve manevi tazminat konusunu gündeme taşımış ve tartışmışlardır. Bu konuda muasır İslam bilginlerinin bazı görüşleri şöyledir:

Vehbe Zuhayli, İslam'ın genel ilkeleri çerçevesinde nişanlılığın uğradığı zararın tazmin edilebileceğini savunur. Özellikle “Zarar verme de zarar görme de yoktur” kaidesine dayanarak meydana gelen problemlere çözüm bulunabileceğini belirtir. Maliki mezhebinin öne çıkan görüşlerine göre tazmin kararı verilebilir. Yani bir şeye dair bir söz verilmişse, bu vaat belirli bir nedene dayanıyorsa; vaat edilen kişi bu nedene bağlı olarak bir eylem gerçekleştirmişse, bu durumda verilen söz tutulmalıdır.¹⁴⁶

¹⁴³ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 27.

¹⁴⁴ Karaman, *Aile İlmihali*, 101; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/298.

¹⁴⁵ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/298.

¹⁴⁶ Zuhayli, *El-Fıkhu'l-İslâmî Ve Edilletuh*, 7/28.

Muhammed Ebu Zehra ise Maliki mezhebindeki “vaadin bağlayıcılığı” konusuna değindikten sonra bunun sakıncalarına dikkat çeker. Zira nişanlıların tazminata mahkûm edilmesi nişanlılar üzerinde ikraha benzer bir etki yapar ve toplumsal hayatta istenmeyen sonuçlara yol açabilir. Tarafları istenmeyen bir evliliğe mecbur bırakabileceğini ifade eder. Yani tam bir rıza ve hürriyet gerçekleşmez. Ancak taraflardan biri “nişan bozma” dışında karşı tarafa herhangi bir zarar vermişse bu durumda zarar tazmin ettirilebilir.¹⁴⁷

Karaman, bu konuda zamanın sosyal ve ekonomik durumunun değiştiğini, daha çok kadın aleyhine bazı mağduriyetleri doğurduğuna dikkat çeker. İslam’da genel prensip olarak insanları mağdur etmenin ve hakkın kötüye kullanılmasının hoş görülmediğini vurgular.¹⁴⁸

Nişanın bozulmasından kaynaklanan cinsel bir faydalanmadan oluşan zararlar, tazminata konu edilemez. Zira İslam dininin yasakladığı davranışlar sonucu ortaya çıkacak bir durumdan dolayı manevi tazminat gibi durumları kabul etmek çokta isabetli bir karar değildir.¹⁴⁹

Genel olarak İslam hukuku açısından nişan bozulması durumunda herhangi bir maddi ve manevi olarak bir zarar oluşmuşsa, bu zararların tazminine engel bir nas veya bağlayıcı bir hüküm bulunmamaktadır. Aksine maddi ve manevi yönden zararların tazmin edilmesi, İslam hukukunun gayelerine daha uygun olacağı ifade edilebilir.¹⁵⁰

2.3. Evlenmenin Rükün ve Şartları

İslam hukukunda evlenme akdinin sahih kabul edilebilmesi için bir takım rükün ve şartların yerine getirilmesi gerekmektedir. Rükünler, evlilik akdinin varlığını meydana getiren asli unsurlar iken; şartlar bu unsurların geçerliliğini ve bağlayıcılığını temin eden tamamlayıcı unsurlar olarak kabul edilmektedir.

2.3.1. Rükünleri

İslam hukukuna göre bir evliliğin geçerli olabilmesi, bazı rükün ve şartların yerine getirilmesiyle mümkündür. Evlenme akdini oluşturan temel öğelere evliliğin

¹⁴⁷ Ebû Zehra, *El-Ahvâlu’ş-Şahsiyye*, 35-36; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/299.

¹⁴⁸ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/298.

¹⁴⁹ Mehmet Dirik, “İslâm Hukuku Açısından Nişanı Bozma Tazminatı”, *Mizânü’l Hak: İslami İlimler Dergisi*, (2021), 118.

¹⁵⁰ Dirik, “İslâm Hukuku Açısından Nişanı Bozma Tazminatı”, 120.

rükünleri denir.¹⁵¹ Bunlar mezhepler arasında farklılık göstermektedir. Hanefilere göre evlilik rükünleri sadece “icab” ve “kabul ”den ibarettir.¹⁵² Hanbeliler ise bunlara ek olarak tarafları da rükün olarak kabul etmişlerdir.¹⁵³ Şafiilere göre ise nikâhın rükünleri beştir: Lafız, zevç, zevce, iki şahit ve velidir.¹⁵⁴ Malikilerde de iki şahit hariç Şafiiler gibidir.¹⁵⁵

2.3.1.1. İcab ve kabul

İcab ve kabul tüm mezheplerin ittifak ettiği temel bir rükündür.¹⁵⁶ Evlenme akdi, icab ve kabulden meydana gelir. Evlenme niyetiyle bir araya gelen taraflardan birinin önce söylediği söz “icab” buna cevaben söylenmiş söz de “kabul” olarak adlandırılır.¹⁵⁷

Şâfiî ve Hanbelîler, Kur’ân-ı Kerîm’de nikâh akdi için sadece “nikâh” ve “tezvic” lafızlarının kullanıldığını ifade ederek, evlilik akdinin sadece bu lafızlarla meydana gelebileceğini söylemişlerdir.¹⁵⁸

Buna karşılık Ebu Hanife, Süfyan es-Sevri, Davud ez-Zahiri gibi âlimler bu lafızlar haricinde hibe, sadaka, satış, mülk edinme gibi süreklilik ifade eden lafızlarla nikâhın geçerli olacağını savunmuşlardır. Ancak icare, rehin, vedia gibi süreli akidleri ifade eden lafızların kullanılamayacağını öne sürmüşlerdir.¹⁵⁹ Ayrıca Hanefiler, dil ve örf çerçevesinde evlenme iradesini ortaya koyan başka lafızlarla da bu akdin kurulabileceğini savunmuşlardır.¹⁶⁰

Fıkıh âlimleri, geçmişte nikâhların resmi olarak kayda geçmemesi ve Arapçanın yapısı nedeniyle icab ve kabul sigaları üzerinde oldukça durmuşlardır. Nikâhın geçmiş

¹⁵¹ M. Akif Aydın, “Aile Hayatı”, *İslam ve Toplum*, Kaynak Eserler Serisi 22 (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 2/203.

¹⁵² Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/5; Mevsilî, *al-İhtiyar li-Ta'lili'l-Muhtar*, 3/39.

¹⁵³ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Muğnî*, ed. Dr. Ali bin Abdulhüseyin et-Türki, Dr. Abdülfettah Muhammed el-Hulû (Riyad: Dar'ül Alimi-l- Kütübü li'Tabâati ve'Neşr ve'Tezvic, 1997), 10/564.

¹⁵⁴ Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 374.

¹⁵⁵ Atar, “Nikâh”.

¹⁵⁶ Mevsilî, *al-İhtiyar li-Ta'lili'l-Muhtar*, 3/39; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/5; Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 374; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 9/459.

¹⁵⁷ Mevsilî, *al-İhtiyar li-Ta'lili'l-Muhtar*, 3/39-40; Saffet Köse - Talip Türcan, “Aile Hukuku”, *İslam Hukuku* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 443.

¹⁵⁸ Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 374; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 9/459; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/6.

¹⁵⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 9/459; Mevsilî, *al-İhtiyar li-Ta'lili'l-Muhtar*, 3/40; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/6.

¹⁶⁰ Mevsilî, *al-İhtiyar li-Ta'lili'l-Muhtar*, 3/40.

zaman(mazi) sigasıyla kurulacağı konusunda ittifak etmişler ancak diğer zaman sigalar için farklı görüşler ortaya koymuşlardır.¹⁶¹ Hanefiler icap ve kabulden ikisinin veya en az bir tanesinin mazi sigasıyla olması gerektiği görüşünü öne sürmüşlerdir.¹⁶² Bazı fakihler düğün hazırlığı, mehrin belirlenmesi ve şahitlerin bulunması gibi karineler varsa geniş zaman veya şimdiki zaman sigasıyla da nikâhın geçerli olabileceğini ifade etmişlerdir.¹⁶³ Neticede evlenme iradesinin açık ve kesin ifadelerle belirtilmesi gerektiğinin üzerinde durmuşlardır.

Resmi nikâh merasimlerinde kullanılan ifade kalıpları, Hayreddin Karaman'a yöneltile eleştiriler arasında dikkat çeken bir konudur. Karaman devlet memurları tarafından kıyılan bu tür nikâh akitlerinin geçerli olduğunu savunmaktadır. Oysa Hanefi mezhebine göre icap ve kabulden en az birinin mazi sigasıyla olması gerekirken resmi nikâhlarda genellikle şimdiki zaman sigası kullanılmaktadır. Karaman, bu konudaki eleştirilere cevaben, bir toplumda örf ve âdetlere bağlı olarak farklı sigaların kullanıldığı ve bu ifadelerin irade beyanı olarak algılandığı durumlarda, nikâhın da geçerli olacağını ifade etmiştir.¹⁶⁴

Burada mensubu olduğu Hanefi mezhebinin görüşünü değil de aksi görüş belirten fukahanın görüşünü isabetli bulduğunu söyleyebiliriz. Karaman'ın bu tercihi klasik fıkıh çizgisinden kopmadan insanların hayatını kolaylaştırma çabasını ortaya koymaktadır.

2.3.1.2. Taraflar

Bir evlilik akdinin gerçekleşmesi için öncelikle bunu yapan iki tarafın olması gerekir. Evlilik akdinde taraflar, evlenme ehliyetine sahip kadın ve erkektir veya belirli şartlar çerçevesinde onların velileridir. Hanefiler tarafları ayrı bir rükün olarak kabul etmezler. Bunun sebebi ise icap ve kabulün aslında tarafları da içermesindendir. Diğer tüm mezhepler ise tarafları ayrı bir rükün olarak değerlendirmişlerdir.¹⁶⁵

Hanefilere göre ergenlik çağına gelen hür ve akıllı bir kadın ister dul olsun ister bakire olsun velisinin izni gerekmeden evlilik akdinde taraf olabilir.¹⁶⁶ Maliki ve Şafilere göre ise, küçük veya büyük bakire bir kız veli izni almış olsa bile nikâh

¹⁶¹ Atar, "Nikâh".

¹⁶² Mevsilî, *al-İhtiyar li-Ta'lili'l-Muhtar*, 3/39.

¹⁶³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1997, 9/460; Atar, "Nikâh".

¹⁶⁴ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, "Şer'i Nikâh Mevzuunda Bir Açıklama".

¹⁶⁵ Aydın, "Aile Hayatı", 2/204.

¹⁶⁶ Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/16.

akdinde taraf olamaz. Veli olarak veya vekâlet yoluyla da olsa bir başkasını da evlendiremez. Ayrıca veli, kızın rızası olmadan kızını evlendirebilir. Ancak dul bir kadının rızası alınmadan evlendirilmesi sahih değildir.¹⁶⁷

Hayreddin Karaman, bu konuda Hanefi mezhebinin görüşünü savunmaktadır. Ergenlik çağına gelmiş ve her türlü mali akidde taraf olabilen bir kadın, evlilik akdinde de taraf olabilir. Karaman'a göre, kadını bundan men eden açık bir delil bulunmamaktadır.¹⁶⁸

2.3.2. Evlenmenin şartları

İslam hukukunda evlilik akdinin geçerliliği, belirli şartların eksiksiz bir şekilde yerine getirilmesine bağlıdır. Bunları kuruluş şartları, sıhhat şartları, nefaz şartları ve lüzum şartları olmak üzere dört ana başlık altında ele alacağız.

2.3.2.1. Kuruluş şartları

Diğer akidlerde olduğu gibi, evlilik akdinin geçerli olabilmesi için bazı şartları taşıması gerekir. Akdin gerçekleşmesi için yerine getirilmesi gereken şartlara kuruluş (in'ikad) şartları denir.¹⁶⁹ Evliliğin rükünlerinde veya bu rükünlerin şartlarında eksik olması, evliliği batıl hâle getirir.¹⁷⁰

2.3.2.1.1. Ehliyet

Evlilik akdinde taraf olacak kişilerin tam ehliyetli olması gerekir. Tam ehliyetli olmayan kişiler bazı durumlarda velileri tarafından evlendirilebilirler.¹⁷¹ Ancak burada akıl sağlığı ve biyolojik gelişme ile ilgili olarak velilerinin yaptığı evlenme akitlerinin geçerliliği konusunda müçtehitler arasında ihtilaflar vardır.

Dört mezhep imamına göre, henüz ergenlik çağına ulaşmamış çocuklar velileri tarafından evlendirilebilir. Buna delil olarak Talâk Sûresi'nin dördüncü ayetini(Talâk,65/4) gösterilmiştir. Onlara göre bu ayette küçük kız çocuklarının

¹⁶⁷ Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 375; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/16.

¹⁶⁸ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/306.

¹⁶⁹ Ebû Zehra, *El-Ahvâlu's-Şahsiyye*, 40.

¹⁷⁰ Aydın, "Aile Hayatı", 2/204.

¹⁷¹ Aydın, "Aile Hayatı", 2/204.

iddetinden bahsedilmektedir ve ‘iddet’ kavramı sadece evlenen kadınlar için kullanılan bir ifadedir. Ayrıca Hz. Âişe validemizin evlilik yaşı ve küçük yaşta evlenen sahabeler de bu görüşün delilleri arasındadır. Bir başka gerekçe olarak kız çocuğuna gelen iyi bir talibi kaçırma ihtimalinin olabileceğini dile getiriler.¹⁷²

İmamı Mâlik küçüklerin evlendirilmesi noktasında mücbir veli olarak sadece babanın velayetini kabul ederken; Şafiiler hem babanın hem de dedenin velâyetini kabul ederler. Hanefî mezhebi ise mücbir veli olarak babanın ve dedenin yanı sıra diğer velilerin de velâyetinin geçerli olduğunu belirtmişlerdir.¹⁷³

Her ne kadar mezhepler arasında bu konuda genel bir ittifak mevcutsa da, bazı müçtehidler bu görüşe karşı çıkmışlardır. İbn Şübrûme ve Ebu Bekr el Asamm’a göre, baba ergenlik çağına gelmeden ne küçük kızını ne de oğlunu evlendirebilir. Bu görüş sahipleri, Nisa Suresi’nin altıncı ayetini (Nisâ,4/6) delil olarak göstermişlerdir. Bu ayette geçen ‘nikâh çağı’ ifadesi evlilik için belli bir olgunluğun olması gerekliliğinden bahseder. Bu da biyolojik bir olgunluğun işareti olarak ‘ergenlik çağı’ denilebilir. Eğer çocuklar için evlilik caiz olsaydı, ayette böyle bir ifadeden bahsedilmezdi. Ayrıca evliliğin en temel amaçları cinsel ihtiyacın karşılanması ve neslin devamının sağlanmasıdır. Bu amaçlar küçük yaşta bir çocuk için mümkün değildir. Evlilik, ömür boyu sürecek bir akiddir ve ciddi sorumluluklar getirir. Küçük çocuğa bu sorumlulukları yüklemek, o çocuklara haksızlıktır.¹⁷⁴

Karaman’a göre mezhep imamlarının küçük yaştaki evlilik konusunda delil olarak gösterdikleri ayette geçen ‘henüz hayız görmeyenler’ ifadesinden doğrudan küçük kız çocuklarının kastedildiğini söylemek doğru değildir; zira ergenlik çağına ulaşmış fakat biyolojik nedenlerle hayız görmeyen kadınlar da vardır.¹⁷⁵ Hz. Âişe’nin evliliğinin de sadece peygambere özel bir durum olduğunu ifade eder. Karamanın günümüz koşullarında evliliğin ağır bir yük olduğunu, modern örf ve âdetlerle bağdaşmadığını belirterek küçük yaşta evliliği caiz görmeyenlerin safında yer alır.¹⁷⁶ Ancak caiz gören mezhep imamlarına göre yapılan evliliklerin geçerli olduğunu kabul etmektedir.¹⁷⁷ Karaman’a göre İslam’da küçük yaşta evliliği zorunlu kılan herhangi bir

¹⁷² Serahsî, *Kitabü'l-mebsût*, 4/212; Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 375-376.

¹⁷³ Serahsî, *Kitabü'l-mebsût*, 4/222; Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 375-376.

¹⁷⁴ Serahsî, *Kitabü'l-mebsût*, 4/212; Ahmet Yaman, *Ahlak ve Hukuk Ekseninde Aile Hayatımız* (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2017), 41.

¹⁷⁵ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/300.

¹⁷⁶ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “Firat Mucizesi (beşik Kertmesi)”, (Erişim 09 Mart 2025).

¹⁷⁷ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “Meşru Evlilik”, (Erişim 09 Mart 2025).

hüküm bulunmamaktadır.¹⁷⁸ Ayrıca Karaman, geçmişte verilen fetvaları ve uygulamaları kültürel farkları gözetmeden günümüze taşımak ve küçük kız çocuklarının zorla evlendirilmesini meşrulaştırmak, İslam'ın yanlış anlaşılmasına ve imajının zarar görmesine neden olacağını belirtir.¹⁷⁹

Karaman, bu konuda günümüz koşullarını ve toplumsal örf-adetleri dikkate alarak, küçük kız çocuklarının evliliğinin hem psikolojik ve fiziksel gelişimleri hem de toplumsal sorumlulukları açısından ağır bir yük oluşturduğunu vurgulamaktadır. Bu sebeple Karaman, dört mezhep imamının görüşünden yana değil de çocukların menfaatini gözetken ve küçük yaşta evliliği caiz görmeyen fakihlerin yaklaşımını benimsemiştir. Karaman'ın küçük yaştaki evlilik konusundaki bu tercihi maslahat ilkesini ön plana çıkaran bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir

Akıl sağlığı yerinde olmayanların evliliğine gelince bu konuda da ihtilafların olduğunu söyleyebiliriz. Hanefilere göre, akıl sağlığı yerinde olmayan kişi- ergenliğe girsin veya girmesin- küçük çocuk gibi kabul edilir ve velisi tarafından evlendirilebilir.¹⁸⁰ Şafii mezhebinde ise, akıl sağlığı yerinde olmayan birey evlendirilemez. Ancak evliliğe ihtiyaç duyduğu açıkça anlaşıldığında bu mümkün olabilir.¹⁸¹

2.3.2.1.2. Meclis birliği

Evlenecek olan tarafların aynı mecliste bulunup taraflardan birinin evlilik için icapta bulunması diğerinin de kabul etmesi veya reddetmesi durumudur.¹⁸² Nikâhın kuruluşunda icab ve kabulün aynı mecliste birleşmesi şarttır yoksa nikâh geçerli olmaz. İcaptan sonra kabul bulunmadıkça meclis sonlanıncaya kadar taraflar muhayyerdir. İcapta bulunan isterse kararından vazgeçer. İcaptan sonra aynı mecliste kabul olunursa nikâh akdi tamamlanmış olur.¹⁸³ Şafiilerde icap ve kabulün peş peşe olması şartı vardır. Araya fazla zaman girerse nikâh akdi geçersiz olur¹⁸⁴.

İcab ve kabulün geçerli olabilmesi için karşılıklı rızayı ifade etmesi ve aynı mekân içinde gerçekleştirilmesi gerekir. Hanefi ve Mâliki mezheplerinde akit meclisi ile

¹⁷⁸ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “Küçükleri velilerin zorla evlendirmeleri”, (Erişim 09 Mart 2025).

¹⁷⁹ Hayreddin Karaman, “Küçüklerin evlendirilmesi”, *Yeni Şafak* (01 Şubat 2009).

¹⁸⁰ Serahsî, *Kitabü'l-mebsût*, 4/228.

¹⁸¹ Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 380-381.

¹⁸² Köse - Türcan, “Aile Hukuku”, 447.

¹⁸³ Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/15.

¹⁸⁴ Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 374.

kastedilen akdin gerçekleşmesi için gereken şartların oluşması ile ilgili davranışlar bütünüdür. Diğer mezheplerde ise akit meclisi maddidir yani fiziki olarak akdin yapılacağı mekânı ifade eder.¹⁸⁵

2.3.2.1.3. Evlenme engelinin olmaması

İslam Hukukuna göre geçerli bir evlilikten bahsedebilmek için taraflar arasında herhangi bir evlenme engelinin bulunmaması gerekir. Fıkıh âlimleri bu konuyu “muharremât” başlığı altında ele almışlardır. Muharremât, kelime kökeni itibarıyla ‘yasaklananlar’ anlamına gelir. Geniş anlamda, dinen haram kılınan tüm yasakları kapsarken; dar anlamda, evlenilmesi haram olan kadınları ifade eder.¹⁸⁶

Kur’an’da evlilikle ilgili detaylı hükümler verilmiş ve evlenilmesi yasak olan kadınlar açıkça belirtilmiştir. Nisa Suresi’nin 22. ve 23. Ayetlerinde, babaların evlendiği kadınlarla evlenmenin kötü ve çirkin bir davranış olduğu ifade edilmiş, evlenilmesi yasak olan kadınlar sıralanmıştır.¹⁸⁷

Devamlı evlenme engellerini üç ana başlık altında inceleyebiliriz:

1-Nesep Sebebiyle Muharremat: Kişinin anne, baba, büyükanne, büyükbaba, kız kardeş, kız çocukları, torunlar, hala, teyze, erkek kardeşin ve kız kardeşin kızları(yeğenler) ile evlenmesi haram dır. Bu konuda fukaha arasında tam bir icma bulunmaktadır.¹⁸⁸

2-Süt Bağı Sebebiyle Muharremat: İslam hukukuna göre iki yaşından küçük bir çocuk öz annesi dışında başka bir kadının sütünün emerse süt akrabalığı oluşur ve süt emmeden dolayı da evlenme yasakları meydana gelir. Evlenilmesi haram olan süt yakınları şunlardır: Sütanne, sütanne ve babadan doğan sütkardeşler, sütannenin anne ve babası, sütannenin diğer çocukları ve torunları, füruu yani eşin kızları, torunları¹⁸⁹

Müçtehidlerin çoğunluğuna göre bir defa bile süt emmek süt akrabalığı oluşturmak için yeterlidir. Ancak Şafii ve Hanbeliler, süt akrabalığı oluşması için beş defa ayrı ayrı emmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Hanefi mezhebi, süt emme sonucu oluşan evlilik yasağının kapsamını diğer mezheplere göre daha dar tutarken: diğer

¹⁸⁵ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi “Akit”, (Erişim 02 Mart 2025).

¹⁸⁶ Fahrettin Atar, “Muharremât”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 19 Mart 2025).

¹⁸⁷ Serahsî, *Kitabü'l-mebsût*, 4/199; Nevevî, *Minhacu't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 383.

¹⁸⁸ Mevsîlî, *al-İhtiyar li-Ta'lili'l-Muhtar*, 3/43-45; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/10-14; Serahsî, *Kitabü'l-mebsût*, 4/199; Nevevî, *Minhacu't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 383-384.

¹⁸⁹ Nevevî, *Minhacu't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 383-385; Serahsî, *Kitabü'l-mebsût*, 4/200-204; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/10-14; Mevsîlî, *al-İhtiyar li-Ta'lili'l-Muhtar*, 3/43-45.

mezhepler bu çerçeveyi daha geniş yorumlamıştır.¹⁹⁰ Karaman, süt emmeden dolayı oluşan evlilik yasaklarının sadece İslam hukukuna özgü bir durum olduğunu ifade eder.¹⁹¹

3-Sıhrıyyet Sebebiyle Muharremât: Evlilik yoluyla oluşan yasaklardır. Bunlar: Usulün eşleri yani üvey anne ve nine, fûruun eşleri yani gelinler, eşin usulü yani kayın valide ve nineleri, eşin kız kardeşi, halası ve teyzesidir.¹⁹²

Evlenme yasağı bulunan akraba ilişkileri genel olarak devamlı evlilik engelleri ve geçici evlenme engelleri iki ana gruba ayrılır. Devamlı evlilik engelleri, ömür boyu evlenmenin haram olduğu durumları içerirken, geçici yasaklar ise belirli bir durum ortadan kalktığında evlenmenin mümkün olduğu halleri kapsar.¹⁹³

Geçici evlenme yasaklarında engeller ortadan kalkınca evlilik caiz olur. Bu konuda mezheplerin ittifak ettiğini söyleyebiliriz. Boşanmadan dolayı veya vefat dolayısıyla iddet bekleyen kadınla evlilik dört mezhep imamına göre de haramdır. İslam hukuku çok eşliliğe izin vermiş ancak iki kız kardeşin aynı anda nikâh altında bulunması, bir kadın ile onun halasını ve teyzesini nikâhlamak yasaklanmıştır. Ayrıca dört eş sınırının aşılması da dinimizce haramdır. Evli olduğu eşi üç defa boşadıktan sonra onunla tekrar evlilik yasaklanmış ancak kadın sahih bir nikâhla başkasıyla evlenir, birliktelik yaşar ve normal bir süreçte boşanırsa tekrar eski kocasıyla evlenebilir. Din farkı da geçici evlenme engellerinden biridir. Müslüman bir kadın sadece Müslüman olan bir erkekle evlenebilir. Müşrik veya ehli kitap biriyle evlenmesi haramdır. Müslüman bir erkek müşrik bir kadınla evlenemez. Fakat ehli kitap olan yani Hristiyan veya Yahudi bir kadınla evlenebilir.¹⁹⁴

Karaman'a göre ehl-i kitap olan kadınlarla evliliğin caiz olmasının hikmeti; bu kadınların fitrat olarak dine yatkınlığının bulunması ve dini ahlak anlayışına sahip olmalarından dolayı Müslüman olma ihtimallerinin bulunmasıdır. Müslüman olmasa bile aile reisliğinin erkek tarafından yürütülmesinden dolayı doğacak çocukların Müslüman olmasının umulmasıdır.¹⁹⁵

¹⁹⁰ Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/10-14; Mevsîlî, *al-İhtiyar li-Ta'lili'l-Muhtar*, 3/43-45; Serahsî, *Kitabü'l-mebsût*, 4/199-200; Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 383-384.

¹⁹¹ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/316.

¹⁹² Mevsîlî, *al-İhtiyar li-Ta'lili'l-Muhtar*, 3/43; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/10.

¹⁹³ Mevsîlî, *al-İhtiyar li-Ta'lili'l-Muhtar*, 3/43; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/10.

¹⁹⁴ Serahsî, *Kitabü'l-mebsût*, 4/201-211; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/13-18; Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 384-386; Mevsîlî, *al-İhtiyar li-Ta'lili'l-Muhtar*, 3/45-59.

¹⁹⁵ Hayrettin Karaman İnternet Sayfası “Evlilikte Din Farkı - I: Müslüman Olmayan Kadın”, (Erişim 07 Mayıs 2025).

Hayreddin Karaman'a göre İslam dininde evlilik yasakları, aile bağlarını ve toplumsal düzeni koruma amacına dayanır. Yakın akraba evlilikleri sevgi ve hürmet bağlarını bozabilir. Bu nedenle tarih boyunca tüm toplumlarda çirkin görülmüştür. Süt akrabılığı biyolojik annelik gibi kabul edilir, bu yüzden sütanne ve sütkardeşlerle evlilik yasaklanmıştır. Eşin yakın akrabalarıyla evlilikler ise, kadının izzet ve onurunu zedeleyebileceğinden dolayı caiz görülmemiştir.¹⁹⁶

2.3.2.1.4. Evliliğin şartsız olması

İslam hukukunda evlilik akdi yapılırken bazı şartların eklenmesi mümkündür. Ancak bunların mahiyeti ve geçerliliği hakkında mezhepler farklı görüşlerde bulunmuşlardır.

İrade beyanıyla ileri sürülen şartlar; ta'liki şartlar, infisahi şartlar ve takyidi şartlar olmak üzere ele alabiliriz. Evliliğin gerçekleşmesinin belirli bir olaya bağlanması şartıyla yapılan evlilikler geçerli değildir. Mesela, “Babam razı olursa seninle evlenirim” gibi. Aynı şekilde evlilik akdinin bozulmasını belirli bir şarta bağlayan infisahi şartlarda evliliği geçersiz kılar. Takyidi şartların yani evlilik akdini belirli koşullarla sınırlandıran şartların evlilik akdi üzerindeki etkisi konusunda mezhepler arasında farklı ictihadlar söz konusudur.¹⁹⁷

Hanefi mezhebine göre, şartlar evlilik akdinin ve İslam'ın genel kabullerine uygunsa bu şartlar geçerlidir ve uygulanması gerekir. Evliliğin genel amaçlarına ve İslam'ın genel kaidelerine ters ve aykırı olan şartlar ise geçersiz kabul edilir. Ayrıca kadın kendi menfaatine uygun bir şart karşılığında mehr-i müsemmayı kabul etmişse ve bu şarta uygun hareket edilmemişse kadına mehr-i mislin ödenmesi gerekir.¹⁹⁸

Hanbeli mezhebinde, özellikle kadının menfaatine olan şartlar şer'an yasaklanmamışsa ve evlilik akdinin asıl amacına zarar vermiyorsa kesinlikle yerine getirilmelidir. Aksi takdirde kadın boşanmaya hak kazanır. Bu durumda kadın eşinin başka bir kadınla evlenmemesini isteyebilir veya kendisini memleketinden çıkarmamasını isteyebilir.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/314.

¹⁹⁷ Aydın, “Aile Hayatı”, 2/205.

¹⁹⁸ Mevsili, *al-İhtiyar li-Ta'lili'l-Muhtar*, 3/99; Zuhayli, *El-Fıkhu'l-İslâmî Ve Edilletuh*, 7/53.

¹⁹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 9/483.

Şafii ve Maliki mezhebine göre ise şartların yerine getirilmesi gerekli değildir. Şartlar geçersiz, evlilik akdi ise geçerlidir.²⁰⁰

Karaman'a göre kadının ve erkeğin evlilik akdi için bazı şartlar ileri sürmeleri caizdir. İleri sürülen bu şartlar evliliğin amaçlarına ters değilse kadın veya erkeğin bu şartlara uyması gerekir. Şartlar yerine getirilmezse taraflar için boşanma hakkı doğar. Ayrıca günümüzde çokça tartışılan kadının eşine ikinci evlilik yapmama şartını koyabileceğini ve bu şartın ihlali halinde boşanma hakkına sahip olabileceğini ifade etmektedir.²⁰¹ Karaman, bu konuda genel olarak Hanbeli mezhebinin görüşüne yakın durmakta ve bu doğrultuda değerlendirmelerde bulunmaktadır. Hanbeli mezhebinin görüşünü tercih etmesinin nedeni, Hanbeli fıkıhında şartlı evliliklerdeki şartların ihlali durumunda kadının haklarının korunmasına yönelik düzenlemelerin daha esnek olmasıdır.

2.3.2.2. Nikâh akdinin sıhhat şartları

Nikah akdinin varlığı için gerekli olan rükünlerden ayrı olarak, akdin hukuki sonuç doğurabilmesi birtakım sıhhat şartlarına bağlanmıştır. Bu şartlar, akdin sahih kabul edilmesi ve taraflar açısından hukuki bir sonuç doğurması için zorunludur.

2.3.2.2.1 Şahitler

Evliliğin sıhhat şartlarından en önemlisi nikâh akdinin şahitler huzurunda yapılmasıdır. Şahitlik hem tarafların hem de doğacak olan çocuğun haklarını korumak ve olası bir iftira ihtimaline karşı önemli bir teminattır.

Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: “Nikâh ancak tanıklarla caiz olur”²⁰² buyurmuştur. Genel olarak mezhep imamları nikâhın sahih olması için şahitlerin bulunmasını şart koşmuşlardır.²⁰³ Ancak İmam-ı Mâlik, İbn Ebi Leyla ve Osman El Betti(r.a)’ye göre nikâhta şahitlerin bulunması zorunlu değildir. Onlara göre nikâhın

²⁰⁰ Nevevî, *Minhacu't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 374-375; Zuhaylî, *El-Fıkhu'l-İslâmî Ve Edilletuh*, 7/56-57.

²⁰¹ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “(098) Bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesine İslâm dininde neden izin verilmiştir?”, (Erişim 08 Nisan 2025); Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “Çok Eşlilik ve İslâm”, (Erişim 24 Mart 2025).

²⁰² Tirmizî, *Sünen el-Tirmizî*, “Nikâh”15(1104).

²⁰³ Şemsü'l-eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed Serahsî, *Kitab'ül-mebsut* (Beyrut, Lübnan: Dârü'l-Ma'rifa, ts.), 5/31-32.

geçerli olmasının koşulu nikâhın ilan edilmesidir. Nikâh akdi gizli kalmak şartıyla kıyılırsa nikâh akdinin sahih olmayacağını ifade etmişlerdir.²⁰⁴

Şafii mezhebine göre şahitlerin hür, erkek ve fasık olmamaları şart koşulmuştur. Akid esnasında şahitlerin fasık olduğu anlaşılırsa akid geçersiz olur. Ayrıca kör ve sağırın şahitliği de geçersiz kabul edilmiştir.²⁰⁵ Hanefilerde ise nikâhta veli olabilen herkes şahit olmaya da ehildir. İki köle veya iki çocuğun şahitliği ile nikâh akdi yapılmaz fakat Şafiilerden farklı olarak fasık ve kör olanların şahitliği geçerlidir.²⁰⁶

Şafiilerde iki erkek şahit ve ikisininde adil olması şarttır. Kadınların şahitliği sadece mali konularda geçerlidir. Kadın nikâh akdinde taraf olamadığı gibi şahitlikte yapamaz. Hanefilerde iki erkek veya iki kadın bir erkeğin şahitliğinde nikâh geçerlidir. Buna delil olarak Bakara Suresi 282. âyetini delil olarak sunarlar.²⁰⁷ Karaman bu durumla ilgili ülkemizde kıyılan resmi nikâhların çoğunun, süt akrabaları arasında evlenmeler, iki şahidin de kadın olması gibi bazı istisnâlar dışında İslam hukukuna uygunluğunu savunur.²⁰⁸ Karaman'ın bu konuda Hanefi mezhebine göre hüküm verdiğini söyleyebiliriz.

Karaman'a göre evliliği zinadan ayıran en önemli şart evliliğin aleni yapılmasıdır. Bu da ancak şahitlerle ve evliliği ilan etmekle mümkün olur. Şahitlerin bulunmasının bir başka hikmeti de bir anlaşmazlık olduğunda evliliğin ispatlanması açısından oynadıkları roldür.²⁰⁹ Kadın ve erkeğin yalnızca irade beyanlarına dayanarak, şahitlik ve ilan şartlarını yerine getirmeksizin gerçekleştirdikleri nikâh akdi geçerli ve sahih değildir. Bu bağlamda söz konusu türdeki birliktelik zina fiili kapsamında değerlendirilmekte ve bu hususta müctehidler arasında icma birliği vardır.²¹⁰

Karaman evliliğin sadece cinselliği meşrulaştırmadığını taraflara hak ve sorumluluklar yüklediğini dile getirir. Aileden ve çevreden gizli yapılan nikâhlar her ne kadar fıkhi açıdan geçerli olsa da ciddi sakıncaları vardır. Aile ilişkilerini zedeler aynı zamanda bir ayrılık durumunda özellikle kadın tarafını mağdur eder. Bu nedenle evlilik akdi anne-baba rızası alınarak şahitler huzurunda aleni bir şekilde yapılması gerektiğini

²⁰⁴ Serahsî, *Kitab'ül-mebsut*, 5/31-32; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/32.

²⁰⁵ Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 375.

²⁰⁶ Serahsî, *Kitab'ül-mebsut*, 5/31-32.

²⁰⁷ Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/7-9; Serahsî, *Kitab'ül-mebsut*, 5/31-34; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/32.

²⁰⁸ Hayrettin Karaman İnternet Sayfası, “Şer’î Nikâh Mevzuunda Bir Açıklama”, (Erişim 27 Nisan 2025).

²⁰⁹ Karaman, *Aile İlmihali*, 117.

²¹⁰ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “Nikâhla İlgili Birkaç Mesele”, (Erişim 11 Nisan 2025).

savunmaktadır.²¹¹ Bu bakımdan onun yaklaşımı evliliğin sadece bireysel bir tercih değil aynı zamanda toplumsal bir kurum olduğunu hatırlatır ve tarafların maslahatını gözetir.

2.3.2.2.2. Velinin bulunması

Velayet, sözlük anlamı olarak sevmek, yönelmek, bir işin sorumluluğu üstlenmek gibi anlamlara gelir. Fıkıh literatüründe ise “rızası olup olmadığına bakılmaksızın bir sözün başkası hakkında geçerli ve sonuç doğurucu kılınması” anlamına gelir.²¹² Evlenme bağlamında velayet, evlilik akdinin gerçekleştirilmesinin bir başkasının onayına bağlı olması veya bir kişinin başkalarının rızasına ihtiyaç duymadan evlendirme yetkisini elinde bulundurması anlamına gelir. Bu yetkiyi kullanan kimseye de ‘veli’ denir.²¹³

Velilerin, velayeti altındaki kişileri rızaya bağlı olarak evlendirip evlendirememelerine göre velayeti icbar ve velayeti nedb diye ikiye ayrılır. Çocuklar ve deliler velayeti icbar atında bulunurlar. Buna göre veli velayeti altındaki çocuk ve delileri rızalarına bakmaksızın onları denk biriyle evlendirebilir. Velayeti nedb ise ergenlik çağına gelmiş aklı başında kimseyi rızasını alarak evlendirme yetkisidir. Bu da sadece Hanefi mezhebi için söz konusudur.²¹⁴

Hanefi mezhebine göre hür, akıllı ve ergenlik çağına gelmiş her kadın kendi rıza beyanıyla evlilik akdinde taraf olabilir. Velisinin bulunması şart değildir. İmam-ı Mâlik ve İmam-ı Şafii’ye göre ise nikâh akdi hiçbir zaman kadınların beyanıyla gerçekleşemez. Velisinin bulunması nikâh akdi için şarttır. İmam-ı Muhammed’e göre ise “mevkufen sahih”tir. Yani velinin sonradan rıza göstermesiyle nikâh akdi sahih olur.²¹⁵

Hanefi mezhebine göre, küçüklerin rızası alınmadan veliler tarafından evlendirilebilirler. Ancak mücbir veli kabul edilen baba ve dede dışındaki veliler tarafından evlendirilen kimseler için ergenlik çağından sonra evlilik akdinden cayma hakkı vardır. Velisi tarafından evlendirilen çocuk ister erkek, ister kız veya isterse dul olsun nikâh sahihtir. Ancak yetişkin dul kadın rızası alınmadan evlendirilemez. Şafiilerde ise mücbir veli olarak baba veya dede tarafından kız çocuğu, küçük ya da

²¹¹ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi “Nikahla İlgili Birkaç Mesele”.

²¹² H. Yunus Apaydın, “Velâyet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 29 Nisan 2025).

²¹³ Saffet Köse, “İslam Hukukuna Göre Evlenmede Velayet”, (ts.).

²¹⁴ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/47; Aydın, “Aile Hayatı”, 2/212.

²¹⁵ Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/29-45; El-Kurtubî, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, 3/20; Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetü'l-Muftin*, 375-376.

ergenlik çağına ulaşmış olsun rızası alınmadan evlendirilebilir. Ayrıca muhayyerlik hakkı da yoktur. İmam-ı Malik'e göre mücbir veli yalnızca babadır. Baba mücbir veli olarak küçük kızını veya ergenlik çağına girmiş kızını evlendirebilir. İmam-ı Şafii'ye göre, küçük dul kadın velisi tarafından evlendirilemez. Babanın büyük dul kızının rızasını alması gerekir. Mezheplerin genel kanaatine göre velinin; akıllı, hür, ergenlik çağına ulaşmış ve Müslüman olması gerekir. Ayrıca İmam-ı Şafii velinin fasık olmaması şartını da ilave etmiştir.²¹⁶

Karaman, bu konuda özellikle Hanefi mezhebinin, bâliğ ve akıllı kadının kendi başına evlenebileceği görüşünü desteklemekte ve Ebu Hanife'nin bu konudaki içtihadının İslam'ın ruhuna daha uygun olduğunu belirtmektedir.²¹⁷ Ancak günümüz toplumunda yaşanabilecek sorunları dikkate alarak, velinin görüşünün alınmasını, aile kurumunun sağlıklı bir şekilde kurulabilmesi açısından tavsiye etmektedir. Bu hususta özellikle anne ve babanın onayı ve rızası önemlidir. Onların rızası olmadan yapılan evlilikler ebeveynlerde derin üzüntü ve kırgınlığa yol açmaktadır. Bu kırgınlıklar bazen hayat boyu sürmekte, aile ilişkileri temelden sarsılmaktadır.²¹⁸

2.3.2.3. Nefaz şartları

Sahih bir nikâh akdinden sonra evliliğin geçerlilik kazanması ve evliliğin sonuçlarının gerçekleşmesi için uyulması gereken şartlara nefaz şartları denir. Nefaz şartlarını taşımayan bir nikâh akdi henüz tamamlanmamış sayılır. Nefaz şartları yerine getirilince nikâh akdi tamamlanmış olur. Sıhhat şartlarını tamamen taşıyan nikâh akdine nafiz, sıhhat şartlarını tam taşımayan nikâha da mevkuf nikâh denir.²¹⁹

Nikâh akdini yapacak tarafların tam ehliyetli olmaları gerekir. Tam ehliyetli olmayanların nikâhı velilerinin iznine bağlıdır. Yakın veli dururken nikâhın uzak veli tarafından akdedilmesi veya fuzuli kişiler tarafından nikâhın kıyılması durumunda da tarafların veya velilerinin onayına kadar nikâh geçerlilik kazanmaz.²²⁰

²¹⁶ Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 375-376; El-Kurtubi, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, 3/20; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/29-45; Serahsî, *Kitab'ül-mebsut*, 5/9.

²¹⁷ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/306.

²¹⁸ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, "(074) Çevreden gizlenen nikah; evlenecek gençlere karşı ebeveyn ve toplumun görevleri.", (Erişim 08 Mayıs 2025).

²¹⁹ Zuhaylî, *El-Fıkhu'l-İslâmî Ve Edilletuh*, 7/84-86; Aydın, *İslam - Osmanlı Aile Hukuku*, 21; Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/6; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 114.

²²⁰ Zuhaylî, *El-Fıkhu'l-İslâmî Ve Edilletuh*, 7/84-86; Aydın, *İslam - Osmanlı Aile Hukuku*, 21; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 114; Karaman, *Aile İlmihali*, 117.

2.3.2.4. Lüzum şartları ve denklik

İslam hukukunda nikâh akdi bağlayıcı bir akiddir ve tek taraflı olarak bozulamaz. Ancak bazı şartların bulunmaması halinde taraflara evliliği feshetme hakkı doğar. Bu şartlara lüzum şartları denir.²²¹ Hanefi mezhebi çerçevesinde lüzum şartlarının eksikliği halinde nikâhın feshedilebileceği durumlar şöyledir:

I. Akıl sağlığı yerinde ve ergen çağına gelmiş bir kadın velisinin izni olmadan kendisine denk olmayan biriyle nikâh akdi gerçekleştirmişse, velinin bu nikâhı feshetme hakkı vardır. Çünkü kadının denk olmayan biriyle evliliği bütün ailenin itibarını zedeler. Denklikten dolayı evliliğin feshedilmesi kadının hamile kalmasına kadardır.

II. Kadın, velisinin izni olmadan denk biriyle evlenir ancak mehr-i misilden az bir mehir üzere anlaşmışsa, veli evliliği feshetme hakkına sahip olur. Çünkü kadının emsallerinden daha az bir mehirle evliliği genel olarak istenmeyen bir durumdur.

III. Henüz ergenlik çağına gelmemiş küçük kız çocukları sadece baba ve dede tarafından evlendirilebilir. Baba ve dede dışında diğer veliler tarafından evlendirilen küçüklerin nikâhında denklik gözetilmemiş ve mehr-i misilden az bir mehir belirlenmişse nikâh geçerli olmaz. Eğer denklik ve mehr-i misil varsa, evlilik geçerlidir ancak kız buluş muhayyerliğine sahip olur. Yani ergenlik çağından sonra evliliği feshetme hakkına sahip olur.

IV. Velisi tarafından evlendirilen akıl hastası veya zihinsel engelli kimse sonradan iyileşir akıl sağlığına kavuşursa evliliği feshedebilir.

V. Evlilik akdine hile karıştırılmışsa, fark edildiği an kadın veya veli tarafından evlilik feshedilebilir.

VI. Kadın nikâhtan sonra kocasında evliliğin yürümesine engel bedeni bir kusur görürse evliliği feshetme hakkı vardır.²²² Ancak evliliği feshedecek kusurlar nikâh akdi esnasında mevcutsa geçerlidir yoksa sonradan oluşacak kusurlar fesih için söz konusu olamaz.²²³

²²¹ Zuhaylî, *El-Fıkhü'l-İslâmî Ve Edilletuh*, 7/87; Ebû Zehra, *El-Ahvâlu's-Şahsiyye*, 59; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 113; Ahmet Yaman, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1999), 48-49.

²²² Ebû Zehra, *El-Ahvâlu's-Şahsiyye*, 59-63; Zuhaylî, *El-Fıkhü'l-İslâmî Ve Edilletuh*, 7/87-89; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 113; Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, 48-50.

²²³ Ebû Zehra, *El-Ahvâlu's-Şahsiyye*, 62.

Kefâet: Nikâh akdinin bağlayıcılığı konusunda mezhep imamlarının çokça üzerinde durdukları ve ayrıntılı bir şekilde ele aldıkları konulardan biri kefâet konusudur. Sözlükte “eşitlik, denklik, benzerlik ve yeterlik” anlamlarına gelen kefâet, bir fıkıh terimi olarak evlenecek eşler arasında belli hususlarda denkliğin bulunmasını, daha çok da evlenecek eşlerden erkeğin kadına denkliğini ifade eder.²²⁴

Eşlerin karşılıklı huzur ve sükûn bulmaları, evlilik birliği içinde birtakım maslahatların gerçekleşmesi, taraflar arasında çeşitli açılardan denkliğin bulunmasıyla daha kolay sağlanır. Bu bağlamda ‘kefâet’, İslam hukukunda önemli bir konu olarak bulunsa da kurulmuş bir evliliği sona erdirmeye sebebi olarak kabul edilmesi yönünden tartışmalı bir konudur. Fukahânın büyük çoğunluğu kefâeti gerekli görmüş, ancak kefâetin hangi yönlerden olacağı ve akde olan tesiri bakımından farklı düşünmüşlerdir.

Kefâet konusunda en katı davranan ve çerçeveyi en geniş tutan mezhep Hanefî mezhebidir. Bu durum onların kadına velisinin izni olmadan evlenebilme yetkisi tanımalarından kaynaklanmaktadır. Hanefîler, kefâet şartlarına riayet edilmediğinde veliye nikâhı feshetme yetkisi tanımaktadır böylece kefâeti gözetmeyip velisinin de izni olmadan evlenen kadının yapmış olduğu bu evlilik sebebiyle velisinin ve ailenin diğer fertlerinin zarar görmesini önlemek istemektedirler.²²⁵

Mezheplerin kefâet kapsamında aradığı denklik ölçütleri genel olarak şu şekilde sınıflandırılabilir:

Hanefî mezhebine göre, erkeğin evleneceği kadına altı noktada denk olması gerekir; Soy, Müslüman oluş, hürriyet, meslek, dindarlık ve zenginlik.

Şafiilere göre, beş noktada eşlerin denk olması gerekir; Din, hürriyet, soy, tercih hakkında geçerli olan ayıplardan uzak olmak ve meslek.

Hanbelilere göre, denklik şartları beştir; din, hürriyet, soy, zenginlik, sanat veya meslek.

Malikilere göre ise kefâet şartları din ve haldir. Burada ‘hal ’terimi, soya değil; bireyin evlenmede tercih sebebi olan kusurlardan uzak olma durumunu ifade eder.²²⁶

Kefâetin sıhhat şartı mı yoksa lüzum şartı mı olduğu tartışmalı bir konudur. Denkliği sıhhat şartı görenlere göre velinin rızası alınmadan yapılan evlilik

²²⁴ Hamza Aktan, “Kefâet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 04 Mayıs 2025).

²²⁵ Aktan, “Kefâet”.

²²⁶ Serahsî, *Kitab ’ül-mebsut*, 5/24-26; Nevevî, *Minhacü’t-Talibin ve Umdetu’l-Muftin*, 379-380; Zuhaylî, *El-Fıkhu’l-İslâmî Ve Edilletuh*, 7/240.

hükümsüzdür. Sonradan veli izni alınarak geçerli hale getirilemez. Hanefi mezhebi denkliği lüzum şartı olarak görmüştür. Ergenlik çağına gelmiş bir kadın velisinin rızası olmadan kendisine denk olmayan biriyle evlenmişse, veli bu evliliğe rıza gösterdiği takdirde nikâh geçerli olur veya rızası yoksa velisi tarafından feshedilebilir.²²⁷ Karaman'ın ifade ettiği üzere günümüzde, velilerin bu hakkı kullanmaları mümkün görülmemektedir. Çünkü şer'i bakımdan bu haklarını kullanmak için başvuracakları dinî bir merci mevcut değildir. Şu halde veliler bu durumda nikâhın feshini sağlama imkânından mahrum bulunmaktadır.²²⁸

Karaman'a göre, denklik aile hukukunda önemli bir yere sahip olmakla birlikte, içeriği sosyo-kültürel koşullara göre farklılık göstermektedir. Kur'an-ı Kerim ve sahih hadislerde kefaletle ilgili net bir çerçeve çizilmemesinden dolayı müçtehidlerin yaşadığı çağın örf ve adetleri ile sosyal değer yargılarına göre hüküm verdiğini ifade etmektedir. Karaman İslam hukukunda bağlayıcı tek şartın 'din' olduğunu ve bununda evlilik akdinin sahih olması için gerekli şartlar arasında yer aldığını belirtmiştir. Müslüman bir kadının gayri müslim bir erkekle evlenmesi-erkeğin statüsü, serveti, soyu ne olursa olsun caiz değildir.²²⁹

Karaman'a göre denklik meselesi tarihsel ve kültürel şartlara göre değişkenlik gösterse de din farklılığı mutlak bir engel teşkil etmektedir. Bu bakımdan Karaman, klasik fıkıh literatüründe yer alan servet, soy veya sosyal statü gibi ölçütlerin günümüzde bağlayıcı bir değer taşımadığını, evlilik akdinin sahih olabilmesi için aranması gereken tek kefalet noktasının din şartı olduğunu vurgulamaktadır.

Karaman ayrıca, Peygamber Efendimizin tavsiyesi üzerine evlilikte soy, güzellik, servet gibi dünyevi niteliklerden ziyade dindarlığın ve güzel ahlakın esas alınması gerektiğini belirtir. Bunlarda denklik sağlandıktan sonra; kültürel düzey, sosyal itibar, bireysel beklentiler ve yaşam tarzı gibi unsurlarda dikkate alınmalı ve bu konularda denklik önemsenmelidir. Karaman'a göre evlenecek taraflar arasında denkliğin gözetilmesi evliliğin sürdürülmesinde önemli rol oynamaktadır.²³⁰

²²⁷ Serahsî, *Kitab'ül-mebsut*, 5/26; Karaman, *Aile İlmihali*, 107.

²²⁸ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, "İmam Nikâhı - 1", (Erişim 11 Mayıs 2025).

²²⁹ Karaman, *Aile İlmihali*, 106; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/310-312; Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, "İslâmî Evlilik Üzerine", (Erişim 01 Mayıs 2025).

²³⁰ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, "İslâmî Evlilik Üzerine".

2.4. Evliliğin Sonuçları

Evlilik akdi, tarafların yalnızca biraraya gelmesini sağlayan bir akit değil, aynı zamanda bir takım hak ve yükümlülükler doğuran bir akittir. Bu akdin en önemli sonuçları arasında kadının mehir hakkı ve kocanın eşine karşı nafaka sorumluluğu yer almaktadır.

2.4.1. Mehir

İslam dininden önceki dinlerde ve kültürlerde de var olan erkeğin evlilik esnasında kadına belirli bir mal veya para verme uygulaması İslam aile hukukunda da önemli bir yer tutmuştur. İslam fıkında mehir, ‘evlilik akdinin bir sonucu olarak kocanın karısına ödemek zorunda olduğu para veya mal’²³¹ diye tarif edilir. Evlilik akdinden sonra olası bir vefat veya boşanma durumunda kadın için ihtiyaç duyacağı maddi bir teminattır.

Mehrin meşru oluşu kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Bu konuda fakihler arasında ittifak vardır.²³² Maliki mezhebi dışında diğer mezhepler akid esnasında mehrin belirlenmesinin şart olmadığını savunurlar. Maliki mezhebi ise mehrin akid esnasında belirlenmesi gerektiğini, içinde kadına mehir verilmemesi şart koşulan bir nikâhın fasit olduğunu belirtmiştir.²³³

Karaman’a göre mehir sembolik değil fonksiyoneldir. Kadına rağbeti ve ona verilen değeri gösterir. Erkeğe verilen boşama yetkisine karşı kadına verilen bir teminattır.²³⁴

Mehrin miktarı konusunda müçtehidler arasında ihtilafların olduğunu söyleyebiliriz. Hanefi mezhebi mehrin alt sınırını hırsızlık yapılırken cezayı hak eden meblağı yani on dirhemden aşağı olamayacağını savunur.²³⁵ İmamı Mâlik’e göre ise en alt sınır üç dirhem gümüşdür. Şafii ve Hanbeli mezhebine göre ise mehrin alt sınırının bulunmadığını; alım-satıma konu olabilecek her şeyin mehir olarak kabul

²³¹ Mehmet Akif Aydın, “Mehir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 16 Mayıs 2025).

²³² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/97.

²³³ Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti’l-Mübtedi*, 3/59.

²³⁴ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “Takvâ-Kurban İlişkisi / Laik Düzendeki Müslüman”, (Erişim 16 Mayıs 2025); Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “Nikah ve Mehir”, (Erişim 18 Mayıs 2025).

²³⁵ Serahsî, *Kitab’ül-mebsut*, 5/81; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/98; El-Kurtubi, *Bidayetü’l-Müctehid ve Nihayetü’l-Muktesid*, 3/38.

edilebileceğini ifade eder.²³⁶ Mehrin üst sınırı belirlenmemiş ancak peygamberimizin söz ve uygulamalarından hareketle yüksek tutulmaması tavsiye edilmiştir. Karaman'da evliliklerin zorlaşmasına sebep olabileceği düşüncesiyle bu noktaya dikkat çekmiştir.²³⁷ Karaman'a göre yapılan akid öncesi mehir nasıl belirlenmişse öyle verilmelidir. Kadının bunu değiştirmeye hakkı yoktur. Ancak taraflar razı olursa mehirde eksiltmeye veya artırmaya gidilebilir.²³⁸ Nikâh esnasında mehir belirlenmemişse kadına mehr-i misil ödenir. Mehr-i misil; kadının kendi emsallerine göre hak ettiği mehirdir. Emsal mehir kadının yakın akrabalarına bakılarak tespit edilir.²³⁹ Mehirle ilgili günümüzde karşılaşılan sorunlardan biri, nikâh akdi esnasında belirlenen mehirin, enflasyonun etkisiyle yıllar sonra değerini yitirmesidir. Olası bir boşanma veya ölüm durumunda kadın hak ettiği mehir miktarını alamaz ve mağduriyet yaşar. Bunun önüne geçmek için Karaman, özellikle mehrin altın olarak belirlenmesini tavsiye eder. Böylece kadın enflasyondan dolayı oluşacak mağduriyetten etkilenmeyecektir.²⁴⁰ Zaten günümüzde yaygın olan uygulama da bu yöndedir.

Hanefi, Hanbeli ve Şafiilerin de içinde olduğu çoğunluk müctehide göre kadın akid esnasında mehr-i muaccel yani peşin verilmesi gereken mehri kocasından alamamışsa kocasına itaat etmek veya kocanın meskenine taşınmak zorunda değildir. Ancak akid esnasında mehr-i muaccel belirlenmişse yani mehir vadeli veya sonra verilmek üzere anlaşılmışsa bu durumda kocasına itaati gereklidir.²⁴¹ Karaman'a mehirlle ilgili gelen soruların bazıları da mehrini alamayan kadının itaati ile ilgilidir. Karaman'ın bu şekilde gelen sorulara farklı cevaplar verdiğini görmekteyiz. Kendisine bununla ilgili sorulan bir soruya cevaben mehrini almayan kadının kocasının evine gitmesi konusunda zorlanamayacağı, kendi memleketinden farklı bir yere götürülemeyeceğini, kadının kocasına itaat etmeye zorlanamayacağını ifade ederken başka bir okuyucusuna verdiği cevapta mehrini almayan kadının kocasına itaati gerekli

²³⁶ El-Kurtubi, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, 3/38; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/98; Mevsilî, *al-İhtiyar li-Ta'lili'l-Muhtar*, 3/89; Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 395; Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebû Sehl, *Kitabü'l-mebsût*, 5/81.

²³⁷ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/339.

²³⁸ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, "(081) Sonradan mehirde arttırma yapabilir mi?", (Erişim 16 Mayıs 2025).

²³⁹ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, "(081) Sonradan mehirde arttırma yapabilir mi?"; Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, "Mehir, Süt, Mezar Ve Devlet", (Erişim 16 Mayıs 2025).

²⁴⁰ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, "Boşanmış kadın, avukatlık, kâr sınırı", (Erişim 16 Mayıs 2025).

²⁴¹ Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 398; Serahsî, *Kitab'ül-mebsut*, 5/64; Mevsilî, *al-İhtiyar li-Ta'lili'l-Muhtar*, 3/105-106.

olduğunu sadece başka memlekete rızası dışında götürülmeyeceğini ifade eder.²⁴² Karaman'ın farklı okuyuculara farklı cevaplar vermesi, durumun özel şartlarına göre çözüm üretme gayretinden kaynaklandığını düşünmekteyiz.

İslam hukukuna göre, mehir kadının hakkıdır. Ergenlik çağına gelmiş ve akı başında bir kızın mehrini kız namına kimse alamaz. Ancak Hanbeli mezhebinde, baba mehrin bir kısmını kendisi için alabileceği görüşü mevcuttur. Bu görüş, Hz.Şuayb'ın (a.s.), Hz. Musa'yı kızlarından biri ile evlendirmek için sekiz yıl hizmet şartı koşmasına dayandırılmıştır.²⁴³ Karaman, burada çoğunluk müçtehidten taraf olmuştur. Günümüzde yaygın olan 'başlık parası' adı altında ebeveynler tarafından kendileri için talep ettikleri para veya malların kesinlikle caiz olmadığını ifade eder.²⁴⁴

Mehirle ilgili önemli bir diğer husus kadının mehri ne zaman ve ne kadarını hak ettiğidir. Nikâh akdi kıyıldıktan sonra mehir miktarı belirlenmişse, zifaf gerçekleşsin veya gerçekleşmesin, koca vefat ederse kadın mehrin tamamını hak eder. Nikâh kıyılırken mehir belirlenmemiş ve zifaf gerçekleşmeden boşanma olmuşsa kadın mehir talep edemez. Nikâh akdinde mehir belirlenmişse halvet (baş başa kalma) ve zifaf olmadan boşama olursa kadın mehrin yarısını hak eder. Hanefi mezhebi halveti zifaf gibi gördüğünden 'halvet' olursa zifaf durumu olmasa dahi kadın mehrin tamamını hak eder. Şafii mezhebi ise halveti zifaf durumu gibi görmez nikâhtan sonra ancak fiili evlilik durumu olursa kadın mehrin tamamını hak eder.²⁴⁵ Karamanda halveti zifaf gibi görmediğini söylemektedir.²⁴⁶ Burada İmam Şafii gibi düşünen müçtehidlerin safında yer aldığını söyleyebiliriz. Karaman'ın mehir konusuna yaklaşımı, klasik fıkıh görüşleri ile günümüzde ki sorunları uzlaştırma çabası içerisinde şekillenmektedir.

2.4.2. Nafaka

İslâm dini, ailenin mutlu ve huzurlu olması için aile fertlerine bir takım maddî ve manevî sorumluluklar yükler ve haklar tanır. Bu sorumluluk ve haklardan biri de nikâh akdiyle ortaya çıkan nafaka yükümlülüğüdür. Nafaka konusu İslam hukukunda

²⁴² Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, "(079) Mehrini alamayan kadının hakkında kocasına itaati.", (Erişim 16 Mayıs 2025); Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, "Bülüğ, Sa'y ve Mehir", (Erişim 16 Mayıs 2025).

²⁴³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/99.

²⁴⁴ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/339.

²⁴⁵ Minhacu't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin, 398-400; Serahsî, *Kitab'ül-mebhut*, 5/82; Mevsilî, *al-İhtiyar li-Ta'lili'l-Muhtar*, 3/91-96.

²⁴⁶ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, "Erken boşalma ve boşanma", (Erişim 18 Mayıs 2025).

akrabaları ve köleleri içine alan geniş bir çerçevede ele alınsa da burada sadece eşe yönelik nafaka konusu ele alınacaktır.

Sözlük anlamı “harcamak, tüketmek” gibi anlamlara gelen nafaka kelimesi dini bir terim olarak “hayatiyetin ve yararlanmanın devamlılığını sağlamak için zorunlu olan harcamalar” şeklinde tanımlanır.²⁴⁷ Evlilik akdinin bir sonucu olarak erkeğin eşine nafaka vermesi kitap, sünnet ve icma ile vacip kılınmıştır. Kadın, evlilik akdinden sonra eşinin evine taşınmış ve evliliğin gerekliklerini yerine getiriyorsa artık erkek eşinin nafakasını temin etmekle yükümlü olur.²⁴⁸ Kadın ister Müslüman olsun ister gayri müslim olsun bu hak geçerlidir.²⁴⁹

Nafaka miktarını belirlerken tüm mezhep imamları kendi zamanının örf ve adetlerini dikkate alarak hüküm vermişlerdir. Hanefi ve Maliki mezheplerine göre kadının kendisine yeterli gelecek şekilde verilmelidir. Şafiilere göre ise koca kendi maddi durumuna göre verir. Zengin ise daha çok, fakir ise kendi imkânlarına göre az verir.²⁵⁰

Nafakanın kapsamı, kadının normal hayat içinde tüm ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Yani kocanın eşini yedirip içirmesi, örf âdete göre kışlık ve yazlık giydirmesi, barınabileceği bir mesken temin etmesi, kendi ihtiyaçlarını karşılamayacak durumda ise ona hizmet edecek birini tutması vaciptir. Ayrıca temizlik maddeleri ve süslenmesi için ihtiyaçlarını temin etmesi de nafakaya dâhildir. Mezhep imamları, kadının hasta olduğu takdirde tedavi masraflarını nafakaya dâhil etmemiştir.²⁵¹ Hayreddin Karaman, bu durumu mezhep imamlarının yaşadığı çağda tıbbi tedavinin öneminin tam kavranamamasına bağlamaktadır. Sonraki müçtehidler tarafından öneminin anlaşıldığını ve tedavinin nafakaya dâhil edildiğini ifade eder.²⁵²

Kadın, evlilik birliği içinde mehrini almasına rağmen eşinin evinden taşınırsa veya eşine itaat etmezse yani nüşûz durumunda nafaka yükümlülüğü düşer. Kadın eşinin evinde olmasına rağmen erkek kadının nafakasını karşılamıyorsa, kadın hâkime başvurarak nafaka hakkını talep edebilir. Hâkim, kocadan nafakayı karşılamasını ister veya kadının kocası adına borçlanmasına izin verir. Hiçbir yol bulunamazsa kadın

²⁴⁷ Celal Erbay, “Nafaka”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 21 Mayıs 2025).

²⁴⁸ Serahsî, *Kitab ’ül-mebsut*, 5/181; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî İbn Kudâme, *El-Muğni* (Kahire: Dâr’ül -Hadis, ts.), 11/174.

²⁴⁹ Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti ’l-Mübtedi*, 3/367.

²⁵⁰ Serahsî, *Kitab ’ül-mebsut*, 5/182; İbn Kudâme, *El-Muğni*, 11/174-180.

²⁵¹ Nevevî, *Minhacu’t-Talibin ve Umdetu’l-Muftin*, 458-461; Serahsî, *Kitab ’ül-mebsut*, 5/181-182; İbn Kudâme, *El-Muğni*, 11/174-183; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti ’l-Mübtedi*, 3/367-370.

²⁵² Karaman, *Aile İlmihali*, 125-126.

dilerse sabreder dilerse boşanmayı isteyebilir. Bu konuda mezhepler arasında fikir ayrılığı vardır. Hanefî mezhebine göre hâkim bu durumda tarafları ayırmaz. Çünkü kadın kocasının maddi durumunu bilerek evliliği kabul etmiştir. İmam-ı Şafii ve Hanbeli'ye ise nafaka karşılanmadığı takdirde hâkim nikâhı feshedebilir.²⁵³ Ölüm veya boşanma durumunda nafaka hakkı sona erer ancak boşanmadan sonra iddet bekleyen kadının nafaka hakkı mezhepler arasında tartışmalı bir konudur. Ric'i talakta tüm mezheplere göre kadının nafakası karşılanmalıdır. Kocanın ölümü durumunda yani vefat iddetinde kadının nafaka hakkı düşer. Bain talakta, kadın hamile ise doğum yapana kadar kadının nafakasının karşılanması vaciptir; bunda mezhepler arasında görüş birliği vardır.²⁵⁴

Kadın, bain talakla boşanmış ve hamile değilse, İmam Şafii ve İmam Malik'e göre nafaka gerekmez ancak kadının mesken hakkı vardır. Hanbeliler de ise nafaka da mesken de gerekmez. Hanbeli mezhebi bu konu da kadın sahabelerden olan Fatma b. Kays'ın "ben eşimden boşandım ancak mesken de nafaka da verilmedi." sözünü esas almışlardır. Hanefi mezhebi bu rivayetin sahih hadislerle çeliştiğini belirterek hamile olmayıp bain talakla boşanmış kadın için hem nafakanın hem de meskenin gerekli olduğunu ifade eder.²⁵⁵

Karaman'ın nafaka hakkında ki tercihlerini özetleyecek olursak Hayreddin Karaman'a göre, evlilik süresince koca, eşinin nafakasını sağlamakla yükümlüdür ve yükümlülüğün kapsamı, yerel örf ve adetler çerçevesinde belirlenir. Boşanma durumunda ise, Karaman ric'i ve bain talak ayrımı yapmaksızın, kadının nafaka hakkının korunması gerektiğini savunur.²⁵⁶ Boşanmış ve iddetini de tamamlamış bir kadına artık nafaka ödenmez.²⁵⁷

Karaman, nafaka konusunda genel olarak Hanefi mezhebinin görüşleri çerçevesinde tercihi ortaya koymuştur diyebiliriz.

²⁵³ Serahsî, *Kitab'ül-mebhut*, 5/190; Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 460-463; İbn Kudâme, *El-Muğni*, 11/193.

²⁵⁴ İbn Kudâme, *El-Muğni*, 11/242-244; Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 462; Serahsî, *Kitab'ül-mebhut*, 5/202-203.

²⁵⁵ El-Kurtubi, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, 3/378-380; İbn Kudâme, Şemseddin Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisi, *El-Muğni*, 11/185-190; Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 460-463.

²⁵⁶ Hayreddin Karaman, "Boşanmış kadına nafaka yükümlülüğü", *Yeni Şafak* (12 Ocak 2020).

²⁵⁷ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, "(440) Boşanma sonrası mehir ve nafaka hakkında sorular", (Erişim 18 Mayıs 2025).

3. HAYREDDİN KARAMAN’IN BOŞANMA İLE İLGİLİ GÖRÜŞ VE TERCİHLERİ

Hayreddin Karaman’a göre boşanma, İslam’ın hoş karşılamadığı; ancak gerekli durumlarda meşru kabul ettiği bir çıkış yoludur. Bu başlık altında Karaman’ın İslam hukukuna göre boşanma meselelerindeki görüş ve tercihleri ele alınmıştır. Onun yaklaşımında genel olarak evlilik kurumunun korunmasına öncelik verildiği, boşanmanın ise en son çare olarak değerlendirildiği görülmektedir.

3.1. Boşanma

İslam dininde evlilik kurumunun önemli bir yeri vardır. Birçok ayet ve hadisle evlilik teşvik edilmiş, neslin devamının sağlanması için tek yol olarak insanlığın önüne sunulmuştur. Ancak evlilik birliğinin yürümemesi durumunda da boşanmaya müsaade edilmiş ve eşler istemedikleri bir birlikteliğe mahkûm edilmemiştir. Bununla birlikte sebepsiz boşanmalar hoş görülmemiş, ancak çok zorunlu durumlarda boşanma yoluna gidilmesi uygun görülmüştür.

İslam hukukunda “boşanma” kelimesinin karşılığı olarak “talâk” kelimesi kullanılır. Fıkıh terimi olarak talâk, erkeğin tek taraflı irade beyanıyla evlilik birliğine son vermesidir. Genellikle koca tarafından yapılan boşanmalar kastedilse de, kadın tarafından belirlenen bir meblağ ödenerek yapılan muhâlaa yoluyla veya mahkeme kararıyla boşanmak da mümkündür.²⁵⁸

3.1.1. Boşanmanın meşruiyeti ve hükmü

Evlilik akdinin çözülmesi anlamına gelen talâk, İslam hukukunda meşru görülmüştür. Kitap, sünnet ve icma ile boşanmanın caiz olduğuna hükmedilmiştir.²⁵⁹

Müctehid âlimlere göre boşanmak, her ne kadar istenilmeyen bir şey olsa da mübahtır. Talâk Suresi’nde buyrulduğu üzere “Ey Peygamber, kadınları boşamak

²⁵⁸ Aydın, “Aile Hayatı”, 2/224.

²⁵⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/323; Mevsîlî, *al-İhtiyar li-Ta’lîl-i-Muhtar*, 3/137.

istediğinizde, onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik halinde) boşayın ve iddeti sayın”²⁶⁰ ayeti boşamanın mübah oluşuna delildir. Bazı âlimler hiçbir sebep yokken boşanmayı mekruh görmüşlerdir. Ayrıca, kadının iffetsiz olması ve dinini yaşamaması durumunda boşanmanın mendup olduğunu söylemişlerdir.²⁶¹

Karaman’a göre, İslam hukuku sevgi ve saygının kalmadığı, kin ve nefretin hâkim olduğu evlilik hayatının sonlandırılmasını caiz görür. Aslında ilke olarak boşanmak yasaktır; ancak meşru bir sebep varsa mubahtır. Bunun da ancak zaruri hallerde kullanılması gerektiğini belirtir.²⁶²

Karaman’a göre, boşanma meşru bir hak olmasına rağmen, gerekçesine göre hükmü değişir. Kitap ve sünnete uygun olmayan boşanma haram; sebepsiz ve kusursuz eşi boşamak mekruhtur; geçinmek imkânsız hale gelmişse ve ahlaki sorunlar varsa boşanmak menduptur; hakem kararı varsa boşanmak farzdır.²⁶³

Karaman’a göre Hristiyanlığın boşamayı yasaklaması ifrat, boşanmanın tamamen serbest bırakılması tefrit olacağından, İslam dininin boşanma konusunda orta bir yol tuttuğu ve tedricen yapılmasını uygun gördüğü, bunun da hayatın gerçekleriyle son derece tutarlı olduğunu belirtir.²⁶⁴

3.1.2. Boşanma ehliyeti ve yetkisi

İslam hukukunda boşama yetkisi kocaya verilmiştir. Kocanın bu yetkisini kullanabilmesi için bazı nitelikleri taşıması gerekir. Mezhep imamlarının genel olarak üzerinde ittifak ettikleri bu nitelikler, akıl ve bulûğdur. Aklı başında ve ergenlik çağına girmiş her erkeğin eşini boşaması geçerlidir.²⁶⁵

Boşama yetkisinin yalnızca erkeğe tanınması ilk bakışta tek taraflı bir hak gibi görünse de ayrıntılı incelendiğinde bunun adaletle bağdaştığı anlaşılmaktadır. Zira evlilikte mehir, nafaka ve aileyi geçindirme sorumluluğu erkeğe yüklenmiştir. Bu nedenle boşamanın kadın veya erkeğe eşit biçimde verilmesi, kadının maddi bir kaybı olmadığından aceleci davranmasına yol açabilir. Oysa erkek, boşama halinde ciddi mali

²⁶⁰ et-Talâk 65/1.

²⁶¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/323-325; Şemsü’l- eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed Serahsî, *Kitab’ül -mabsut* (Beyrut, Lübnan: Dârü’l-Ma’rifa, ts.), 6/2-3.

²⁶² Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “Aile boşanma ve çocuklar”, (Erişim 30 Haziran 2025).

²⁶³ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi “Boşama, boşanma ve yemin”, (Erişim 30 Haziran 2025); Karaman, *Aile İlmihali*, 132.

²⁶⁴ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “6- Geçimsizlik”, (Erişim 29 Haziran 2025).

²⁶⁵ Nevevî, *Minhacü’l-Talibin ve Umdetu’l-Muftin*, 413-414; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti’l-Mübtedi*, 3/150; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/345.

ve manevi kayıplarla karşı karşıya kaldığından bu yetkiyi daha ihtiyatlı kullanmaktadır. Dolayısıyla boşama yetkisinin erkeğin elinde bulunması İslam'ın öngördüğü sorumluluklar çerçevesinde adalete daha uygun olduğu görülmektedir.²⁶⁶

Karaman da boşama yetkisinin erkeğe verilmesiyle ilgili yapılan tenkitlere şöyle cevap vermiştir: Kadına bu yetkinin verilmemesinin nedeni; kadının daha hissi ve zayıf oluşu, evlilik kurumunun oluşumunda herhangi bir maddi külfette bulunmayışı ve ayrıca bu hak kendilerine verildiği takdirde çok kullanarak evlilik hayatına zarar verecek olmaları şeklinde sıralamıştır. Hakemlere verilmemesinin sebebi ise, bütün aile sırlarının ortaya dökülmesi, haklı ve haksız tarafın tam tespit edilememesi, tarafların birbirini suçlaması ve aradaki kin ile nefretin daha da artmasıdır.²⁶⁷ Karaman'a göre, İslam hukuku evlilikle ilgili maddî külfeti erkeğe yüklediği için boşanma hakkını da prensip olarak erkeğe vermiştir. Her iki tarafa da bu hak verilseydi boşanmaların artabileceğinin altını çizer. Ancak herhangi bir hak kaybı durumunda kadının da hakeme başvurarak boşanma hakkını kullanabileceğini ifade eder.²⁶⁸

İslam hukukunda, erkeğin bazı durumlarda yaptığı boşamalar geçerli kabul edilmemiş ve ihtilaflara sebep olmuştur. Mükrehin boşaması, sarhoşun boşaması, şaka yoluyla boşama, öfke anında boşama gibi durumlar buna örnek olarak sayılabilir.

3.1.2.1. Mükrehin boşaması

Kişiyi razı olmadığı bir işi yapmaya zorlamak anlamına gelen ikrah kelimesi, dini bir terim olarak normal durumda razı olmayacağı bir şeyi zorlayarak yaptırmak anlamında kullanılır. Zorla yaptırılan kişiye ise mükreh denir.²⁶⁹ Mükreh kelimesi, ikrah kökünden türemiş olup ism-i mef'ul kalıbında zorlanan istemediği şeye mecbur bırakılan anlamına gelmektedir. Terim olarak ise mükreh, hoşnut olmadığı halde bir sözü söylemeye, bir fiili işlemeye yahut bir şeyi terk etmeye zorlanan kişiyi ifade eder.²⁷⁰

İslam hukukunda mükrehin yaptığı fiillerin geçerliliği tartışmalı bir konudur. İmam Mâlik, İmam Şafii, Ebu Sevr gibi âlimler, “Ümmetinden yanılma, unutma

²⁶⁶ Bedri Aslan, “Boşanma Yetkisi Hakkında Yapılan Tartışmalar”, *Journal of International Social Research* 11/55 (28 Şubat 2018), 918-927.

²⁶⁷ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/352.

²⁶⁸ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “Evliliğin sona ermesi”, (Erişim 29 Haziran 2025).

²⁶⁹ Ali Bardakoğlu, “İkrah”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 01 Temmuz 2025).

²⁷⁰ Mesut Bayar, *İslâm Hukukunda İkrâh Ve Hukûkî Sonuçları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012), 73.

üzerine zorlandıkları şeylerin hükmü kaldırılmıştır.”²⁷¹ Hadisini esas alarak mükrehin boşamasının geçerli olmadığını ifade etmişlerdir.²⁷²

Ebu Hanife'nin de içinde bulunduğu bazı âlimlere göre mükrehin boşaması geçerlidir. Onlara göre, her ne kadar zorla yapılsa da kişi, kendisine gelecek zararın ehvenini tercih ederek kendi iradesiyle boşamayı gerçekleştirmiştir.²⁷³ Onlara göre, kişi ne kadar ağır bir ikrah altında bulunursa bulunsun, iradesi tamamen ortadan kalkmış sayılmaz.²⁷⁴

Karaman, bu konuda, İmam Şafii ve İmam Malik'in içinde bulunduğu gruptan yana görüş belirtmiş ve mükrehin boşamasının geçerli olmadığını ifade etmiştir. Karaman'ın bu tercihi maslahat ilkesi çerçevesinde kişinin iradesi dışında oluşabilecek mağduriyetlerden koruma ve haksız boşamaları engelleme maksadı taşır.

Karaman'ın bazı fetvalarında etkilendiğini söylediği İslam Hukukçusu İbn Teymiyye'nin de bu görüşte olduğu bilinmektedir.²⁷⁵

3.1.2.2. Sarhoşun boşaması

Boşamanın gerçekleşmesi için akıl sağlığının yerinde olmasıyla ilgili icma varken, kendi iradesiyle aklını gideren sarhoş edici maddeler kullanan erkeğin boşamasının geçerliliği hakkında mezhep imamları ihtilaf etmiştir.

İmam Malik, Sevri, Evzai, Ebu Hanife, Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve İmam Şafii'nin bir görüşüne göre, sarhoşun boşaması geçerlidir. Sarhoş olan kimse, kendi günahı sebebiyle aklı başından gittiği için cezasını görmesi açısından boşaması geçerlidir demişlerdir. Ayrıca, adam öldürdüğünde veya hırsızlık yaptığında ceza uygulanıyorsa, boşaması da geçerli olur demişlerdir.²⁷⁶

Hiz. Osman, Leys, İshak ve Ebu Sevr gibi bazı âlimlere göre ise, sarhoşun boşaması geçerli değildir. Çünkü kişinin mükellefiyetinin dayanağı olan aklı yoktur. Ne yaptığıнын farkında değildir. Bundan dolayı da boşaması geçerli değildir demişlerdir.²⁷⁷

²⁷¹ İbn Mâce, *Sünen*, “Talâk”, 16(20).

²⁷² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/350; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/150.

²⁷³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/350; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/150.

²⁷⁴ Bayar, *İslâm Hukukunda İkrâh Ve Hukûkî Sonuçları*, 141.

²⁷⁵ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “Boşama üzerine birkaç soru”, (Erişim 18 Mayıs 2025); Fatih Çınar, *İslam Aile Hukuku Bağlamında İbn Kayyim El-Cevziyye'nin Görüşleri* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019); Hayrettin Karaman İnternet Sitesi “(404) İbn Teymiyye, Şî'a ve mezhepler”, (Erişim 01 Temmuz 2025).

²⁷⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/347-349; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/151; Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 413.

²⁷⁷ Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/151; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/346-348.

Karaman, bu konu hakkında Osmanlı A.K. ve günümüzdeki İslam ülkelerinin medeni kanunlarına göre, sarhoşun boşamasını geçerli saymadıklarını ifade etmiştir. Kendisinin de genel söylemlerinden yola çıkarak, sarhoşun boşamasının geçerli olmadığı fikrini taşıdığını söyleyebiliriz.²⁷⁸

Karaman bu konuda Hanefî mezhebinin görüşünden yana değil aksi görüş bildiren fukahadan taraf olmuştur. Maslahat odaklı bir yaklaşım sergilemiştir. Aileyi korumak ve haksız boşamaları önlemek adına iradeyi devre dışı bırakan bu durumda boşamaları geçersiz sayan fukahanın görüşünü tercih etmiştir.

3.1.2.3. Öfke anında boşama

Öfke anında yapılan boşamaların geçerli olup olmadığı konusu, mezhep imamı tarafından tartışmalı bir konudur. Öfke anında kullanılan kelimeler ve o anki niyeti de bu tartışmalarda yer edinmiştir.

Klasik fıkıh literatüründe öfke, üç kategoride değerlendirilir: Birincisi kişinin idrak yetisini tamamen götüren, akılgideren, ne dediğini bilmez hale getiren şiddetli öfke olup bu durumda meydana gelen boşamanın geçersiz olduğu hususunda ittifak vardır. İkincisi, akıl ve şuuru etkilemeyen hafif düzeydeki öfke olup bu şekilde boşamaların da geçerli olduğuna dair icma mevcuttur. Üçüncüsü ise irade ve karar verme yetisini önemli ölçüde zayıflatan ancak bilinci tamamen yok etmeyen öfke halidir. Bu durumda boşamanın geçerli olup olmadığı ihtilaflıdır. Bu şekilde öfke halinde meydana gelen boşama, Şa'bi, Zühri, Katade, Said b. el-Müseyyeb, Kadı Şurayh, Said b. Cübeyr, Sevri ile Şafii, Maliki ve Hanbeli fakihlerinin çoğunluğuna göre geçerlidir.²⁷⁹ Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Ömer, İbn Abbas, Abdullah b. Zübeyr, Ata, Tavus, Evzai, Hasan-ı Basri, Hanefiler ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise böyle bir boşama geçersizdir.²⁸⁰ İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyim El-Cevziyye'ye göre de ne söyleyeceğini bilmeyecek kadar öfke halinde boşamalar geçersizdir.²⁸¹

Müctehidlerin çoğunluğuna göre, açıkça sarıh ifadeler olarak kabul edilen lafızlarla yapılan boşamalar geçerlidir. Öfke anında da böyledir. Kinaye lafızlarla veya hem boşama hem de farklı anlamlara gelen ifadeler kullanıldığında, burada niyete

²⁷⁸ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/354-356.

²⁷⁹ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 305.

²⁸⁰ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 306.

²⁸¹ Çınar, *İslam Aile Hukuku Bağlamında İbn Kayyim El-Cevziyye'nin Görüşleri*.

bakılacağı ve boşanma niyetiyle söylenmişse boşamaların geçerli olduğunu söyleyenler olduğu gibi, geçerli olmadığını söyleyenler de vardır.²⁸²

Karaman, kişi öfkeli ve ne dediğinin farkında olmayacak kadar kriz halindeyse, söylediği söz ne olursa olsun boşamanın geçerli olmadığını ifade eder. Karaman, burada Hz. Ömer ve Hz Ali gibi sahabelerin, Hanefilerin, Hanbelilerin ve İbn Teymiyye'nin görüşünden yana fikrini beyan etmiştir. Ayrıca, bir seferde söylenen üç talakı tek sefer kabul eden müçtehidlere göre de hareket edilebileceğinin altını çizerek.²⁸³ Karaman, günümüz aile yapısını dikkate alarak maslahatı önceleyen bir yaklaşım sergilemektedir. Öfke anında ağızdan çıkan bir sözün geri dönülmez bir sonuç doğurarak boşanmaya sebebiyet vermesini önlemeye yönelik bir tutum sergilemektedir. Zira ailenin korunması İslâm hukukunun amaçlarından biridir. Bu amaç dikkate alındığında öfke halinde boşamanın geçersiz sayılması aileyi koruyucu bir işlev görür.

3.1.2.4. Şaka yoluyla boşama

Nikâh akdinin çözülmesi demek olan tâlak, tek tarafın iradesine bağlı olarak gerçekleştiğinden, şakaya konu olmayacak kadar mühim bir meseledir. Önemine binaen, müçtehid âlimlerin büyük kısmı şaka ile yapılan gayri ciddi boşamaları geçerli kabul etmiştir.

Haz. Peygamber, “Üç şeyin ciddisi de ciddidir, şakası da ciddidir: Nikâh, talak ve talaktan dönme.”²⁸⁴ Buyurmuştur. Bu ve buna benzer hadisleri delil olarak alan Hanefi, Şafii ve Hanbeli mezhebinin görüşüne göre, şaka ya da ciddi, sarîh bir ifadeyle boşama lafızlarını kullanmışsa bu boşama geçerlidir. İbn Münzir, kendisinden ders aldığı tüm âlimlerin tamamının bu görüşte olduğunu ve bu konuda icmâ bulunduğunu söyler.²⁸⁵

İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbeli'nin bir başka görüşüne göre, burada asıl olan niyettir. Burada, Bakara Suresi'nde geçen “Eğer boşamaya karar verirlerse...”²⁸⁶ ifadesini esas alarak, yaptığı şakada boşamayı kastederek mi yoksa kastetmeyerek mi

²⁸² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/360; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/194-195; Bilmen, *Hukukî İslâmîyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2/190.

²⁸³ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “Boşama”, (Erişim 02 Temmuz 2025); Hayrettin Karaman İnternet Sitesi “Boşanma, enflasyon, kadının seyahati”, (Erişim 02 Temmuz 2025); Çınar, *İslam Aile Hukuku Bağlamında İbn Kayyim El-Cevziyye'nin Görüşleri*.

²⁸⁴ Tirmizî, *Sünen el-Tirmizî*, “Talâk”, 9(No.1184).

²⁸⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/373; Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 425; Mevsîlî, *al-İhtiyar li-Ta'lîl'l-Muhtar*, 3/149-150.

²⁸⁶ el-Bakara 2/227.

söylediğine bakılır demişlerdir. Karaman da bahsi geçen ayete atıfta bulunarak, boşamada asıl olanın niyet olduğunu belirtmiştir.²⁸⁷

Karaman'ın genel fıkıh anlayışında klasik görüşler arasında aileyi ve bireyi daha çok koruyan görüşü tercih etme eğilimi vardır. Şaka yoluyla boşamada da bu eğilimi görmekteyiz. Karaman burada niyeti esas alarak şaka yoluyla söylenen bir sözden dolayı hem eşleri hem de çocukları mağdur edecek bir durumdan korumayı amaçlamakta ve ailenin maslahatını gözetmektedir.

3.1.3. Boşama çeşitleri

İslam Hukukunda boşama, geri dönülüp dönülemeyeceği açısından ric'î ve bâin talâk; sünnete uygunluğu açısından ise Sünnî ve bid'î talâk olarak ikiye ayrılır.²⁸⁸

3.1.3.1. Dönürlülüğe göre boşama

İslam hukukunda dönürlülüğe göre boşamalar, ric'î talak ve bain talak olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

3.1.3.1.1. Ric'î talak

Ric'î talâk, kocanın boşandığı eşine iddet dönemi içinde tekrar dönme imkânı veren bir boşanma şeklidir. Meşruyeti kitap, sünnet ve icmâ ile sabittir.²⁸⁹

Boşanmanın ric'î talâk olabilmesi için, öncelikle eşi ile fiilî birliktelik yaşamaları gerekir. Aksi durumda, birliktelik yaşamayan kadının iddet beklemesi gerekmediği için, iddet dönemi içinde dönüş gibi bir şey de mevzu bahis olmayacaktır. Eşiyle hiç birlikte olmamış bir kadının boşanması bâin talâktır. Ric'î talâk için ikinci bir şart da boşamanın birinci veya ikinci talâk olmasıdır. Üçüncü talâktan sonra artık geri dönüş mümkün değildir. Bu durumda, kadın başka biriyle evlenip boşanmadan ilk eşine dönemez. Üçüncü bir durum ise, muhâlaa yoluyla boşanmış olmamasıdır. Yani, eşinden belli bir meblağ karşılığında anlaşip boşanan kadının boşanması bâin talâktır. Bu üç durumda da mezheplerin ittifakı varken, Hanefîler buna ek olarak kinayeli ve

²⁸⁷ Karaman, *Aile İlmihali*, 137.

²⁸⁸ Serahsî, *Kitab'ül -mebsut*, 6/3-4; Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 422; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/358-360.

²⁸⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/547.

mübalağalı sözlerle yapılan boşanmayı da bâin talâk olarak değerlendirmişlerdir.²⁹⁰ Hayreddin Karaman da bu konuda, Hanefî mezhebinin görüşünü benimsediğini ifade etmiştir. Evlilik kurumuna saygısızlık yapılmaması, boşanmanın hafife alınmaması ve mübalağalı ifadelerle boşanan erkeğe ders olması açısından, bâin talâk olarak değerlendirilmesinin daha doğru olacağı kanaatini bildirmiştir.²⁹¹

Ric'î talâkta dönüş, kesinlikle iddet dönemi içinde olmalıdır. İddet dönemi içinde dönüş olmazsa, boşama bâin olur. Bu konu da icmâ vardır. Ric'î talâkta ittifak edilen bir diğer husus da, kadın henüz iddet bekliyorken bir ölüm olursa, miras hükümleri uygulanır ve taraflar birbirine mirasçı olurlar.²⁹²

Cumhurun çoğunluğuna göre, ric'î talâkta dönüş için kadının rızasına gerek yoktur. Erkek burada, zaten mevcut bir evliliğin devamına tek başına karar vermiş olur. Karaman da ric'î talâkta dönüş için erkeğin kararını yeterli görür.²⁹³

Ric'î talâk konusunda mezhep imamlarının asıl ihtilafı, dönüş şekli üzerinedir. Hanefî mezhebine göre, iddet müddeti içinde kadına dönüş yapmak sözle veya evliliğe has bir davranışla mümkündür. Şâfiî mezhebine göre ise, dönüşün lafızla ifade edilmesi şarttır. Mâlikî mezhebine göre de dönüş, temas yoluyla olabilir; ancak bunu eşine dönme niyetiyle yaparsa caiz olur. İmam Ahmed'in bir görüşüne göre, dönüş lafızla ifade edilmelidir. Ancak başka bir görüşünde, evliliğe has bir davranışla da mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Şâfiî mezhebi, ric'at konusunda iki kişinin şahit tutulmasını şart koşar. İmam Mâlik, İmam Ahmed ve Ebû Hanife ise, şahit tutmanın gerekmediğini; ancak tutulmasının müstehap olduğunu söylemişlerdir.²⁹⁴

Karaman'a göre, ric'î talâkta dönüş, sözle veya evliliğe has bir durumla olabilir. Ayrıca şahit tutmanın da gerekmediğini ifade eder.²⁹⁵

Karaman'ın ric'î talâk konusunda genel olarak Hanefî mezhebine paralel görüş belirttiğini söyleyebiliriz.

²⁹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/547-555; Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 429-431; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/248-260; El-Kurtubi, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, 3/162-165.

²⁹¹ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “(504) Mahkemenin boşaması ve talak ile ilgili sorular”, (Erişim 06 Temmuz 2025).

²⁹² Serahsî, *Kitab'ül-mebsut*, 6/19-20; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/547-548; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/248-250.

²⁹³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/547-548; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/248-250; Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 429-431; Serahsî, *Kitab'ül-mebsut*, 6/19-20.

²⁹⁴ Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/248-260; El-Kurtubi, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, 3/162-165; Serahsî, *Kitabü'l-mebsut*, 6/19-21; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/547-550.

²⁹⁵ Hayrettin Karaman İnternet Sayfası, “(089) Kadının boşaması, bain talak, ric'î talak, hakemler, mahkeme, kocanın kusuru.”, (Erişim 05 Temmuz 2025).

3.1.3.1.2. Bain talak

Evlilik hayatına son veren; tekrar evliliğin devam ettirilmesi isteniyorsa ancak yeni bir nikâh akdi ve mehir ile mümkün olan boşama şeklidir.²⁹⁶

Kendisiyle hiç cinsel temas kurulmamış kadını boşamak, bâin talâktır. Muhâlaa yoluyla yapılan boşama, bâin talâktır. Kişi, üç defadan az bir sayı ile iddet dönemi içinde veya iddeti bittikten sonra yeni bir akit ile eşine dönebilir. Ancak üçüncü boşamada, erkeğin karısına dönebilmesi için başka biriyle evlenip fiilî olarak evlilik hayatı yaşaması ve normal bir sebeple boşanması gerekir. Ayrıca, bu durumun normal hayatın akışı içinde gerçekleşmesi gerektiğini belirtirler. Sadece ilk evliliğe dönmek için yapılan hileli evlilikler, Peygamberimiz tarafından lanetlenmiştir. Bu konu, âyet ve hadislerle sabit olduğundan, âlimler arasında icmâ vardır. Sadece Said b. Müseyyeb, sahih bir nikâh ile evliliği yeterli görür. Fiilî olarak evlilik hayatını yaşaması şart değildir demiştir.²⁹⁷

Karaman'a göre, ilk koca ile tekrar evlenebilmek için başka biriyle yapılan anlaşmalı evlilik olan hülle uygulaması, İslam'da olmayan ama İslam'a mal edilen bir uygulamadır. Karaman'a göre, bu tür bir evlilik İslam'ın yasakladığı geçici evlilik kapsamına girdiği için kesinlikle haramdır. Bu çirkin uygulamanın İslam'da yeri olmadığını belirtir.²⁹⁸

3.1.3.2. Sünnete uygunluğuna göre boşama

Sünnete uygunluğuna göre boşamalar, Peygamber Efendimizin ve sahabenin uygulamaları doğrultusunda şekillenir. Bu çerçevede boşamalar iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Sünni talak ve bid'i talak.

3.1.3.2.1. Sünni talak

Sünnete uygun olan boşama şeklidir. Bunlar ahsen ve hasen olmak üzere ikiye ayrılır. Ahsen talâk, Peygamberimizin sünnetine en uygun ve sahâbe-i kirâmın uyguladığı boşama şeklidir. Bu boşama şeklinde, kadın hayızdan temizlendikten sonra

²⁹⁶ Serahsî, *Kitab'ül-mebsut*, 6/18; El-Kurtubî, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, 3/166.

²⁹⁷ El-Kurtubî, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, 3/166; Serahsî, *Kitab'ül-mebsut*, 6/10; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/261-266.

²⁹⁸ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “(088) Üç kere boşanmış kadının başkasıyla evlenmeden eski kocasına dönememesi ve hülle.”, (Erişim 06 Temmuz 2025).

cinsî münasebet yaşanmadan tek talâk ile boşanır ve kadına bir daha geri dönmeden evlilik hayatı sonlandırılır. Bu tür talâkta, hem kadının iddet süresi uzatılarak kadına haksızlık edilmez hem de ebedî bir haramlık söz konusu olmaz. İmam Mâlik, bir tek talâktan daha mübâh bir talâk şeklini bilmediğini söyler.²⁹⁹

Hasen talâk ise, üç temizlik dönemi içinde kadını her defasında bir talâk ile boşamaktır. Ebû Hanife'ye göre, gebe olan kadını birer ay arayla boşamak da sünnete uygundur. Hiç gerdeğe girilmemiş ve hayız görmeyen kadını boşamanın belli bir zaman aralığı yoktur. Bakara Suresi 229. âyetinde buyrulduğu üzere, boşama hakkı iki kere ile sınırlıdır. Üçüncü defadan sonra beynûnet-i kübrâ oluşur.³⁰⁰

Karaman'a göre, tek geçerli boşanma şekli sünnî boşanma şeklidir. Peygamberimizin kadınları hayızlı hâllerinde boşamamayı ve talâk haklarının üçünün aynı anda kullanılmasını yasakladığının vurgulamıştır. İmam Bakır, Ca'feru's-Sadık, Hişam b. El-Hakem, İbn Hazm, İbn Teymiyye, İbnu'l-Kayyim, Şia ve havaric, Eş-Şevkani, Muhammed b. İbrahim el-Vezir gibi müçtehidlerin sünnete uygun olmayan boşanmaları geçersiz kabul ettiğini ifade ettikten sonra kendisinin de bu görüşte olduğunu dile getirir.³⁰¹

Karaman'ın bu tercihi talak meselesinde keyfî uygulamaların önünü kapatmayı ve aile kurumunu koruyucu bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Ona göre boşanmanın geçerliliği yalnızca sözlü irade beyanına değil, aynı zamanda Kur'an ve Sünnet'in belirlediği usul ve şartlara bağlıdır. Bu yaklaşım, hem kadının haklarının zedelenmesini engellemekte hem de boşamanın bir tehdit veya öfke aracı olarak kullanılmasının önüne geçmektedir. Karaman, klasik mezheplerin çoğunluğunun geçerli saydığı bid'i talak türlerini reddederek, geçerliliği yalnızca sünnete uygun boşama şekline hasretmektedir.

3.1.3.2.2. Bid'i talak

Bid'at olan boşama, sünnete uygun olmayan boşamalardır. Kişinin eşini hayız döneminde veya temizlik döneminde cinsî münasebetten sonra, hamileliği anlaşılmadan

²⁹⁹ Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 422-423; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/139-140; Serahsî, *Kitab'ül-mebsut*, 6/4; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/324-325.

³⁰⁰ Serahsî, *Kitab'ül-mebsut*, 6/4-5; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/139-140; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/324-325.

³⁰¹ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku* 1/359-361; Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, "6- Geçimsizlik"; Hayreddin Karaman İnternet Sitesi, "Boşama üzerine birkaç soru", (Erişim 05 Temmuz 2025).

boşaması bid'î talâktır. Ayrıca, kişinin üç talâk hakkını tek seferde kullanması da bid'î talâk kapsamında değerlendirilmiştir.³⁰²

Bid'at olan boşamaların geçerliliği konusunda ihtilaflar olduğunu söyleyebiliriz. Dört mezhebe ve müçtehidlerin çoğunluğuna göre, hayızlı kadını boşamak haramdır. İddeti geciktirmesi açısından da, ayrıca Şâfiî ve Hanefîlere göre günah kabul edilmiştir. Ancak, günaha girilmesine rağmen boşamayı geçerli kabul etmişlerdir.³⁰³

Hanbelî âlimlerinden olan İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye ve çağdaş âlimlerden Ebû Zehrâ'ya göre, bu boşamalar meşru değildir ve geçerli kabul edilmemiştir. Karaman da sünnete uygun olmadığı için hayız hâlindeki boşamayı geçerli görmediğini ifade etmiştir ve kendisine gelen sorulara da bu mihvalde fetva verdiğini görmekteyiz. Bu konuda, mezhep imamlarından yana değil; İbn Teymiyye ve çağdaş âlimlere paralel bir görüş belirtmiştir.³⁰⁴

Tek seferde üç talâk hakkını kullanmakta bid'î talâk olarak değerlendirilmiş ve geçerliliği konusu tartışılmıştır. Üç talâkın bir anda söylenmesi, İmam Şâfiî ve İmam Hanbelî tarafından mübâh görülmüş ve boşamada geçerli kabul edilmiştir. Hanefî, Mâlikî âlimleri de her ne kadar aynı anda üç defa boşamayı bid'at olarak görmüşlerse de, boşamayı geçerli kabul etmişlerdir. Hanımına bunu tek seferde söyleyen kimse, üç talâk ile boşanmış sayılır.³⁰⁵

Fakihlerin büyük çoğunluğu, üç talâkla boşamayı bid'at olarak kabul etmelerine rağmen, bu şekilde yapılan boşamayı geçerli saymışlardır. Zübeyr bin Avvâm, Abdurrahman bin Avf, Hz.Ali, İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye bir temizlik müddetinde yapılan üç talâkı da bir talâk olarak kabul etmişlerdir. Karaman da bu görüşte olduğunu ifade etmiştir ve okurlarına bu görüş çerçevesinde fetva vermiştir.³⁰⁶

³⁰² Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/145-149; Serahsî, *Kitab'ül-mebsut*, 6/5-9; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/330-334.

³⁰³ Serahsî, *Kitab'ül-mebsut*, 6/5-10; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/330-334; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/145-149.

³⁰⁴ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 244-248; Çinar, *İslâm Aile Hukuku Bağlamında İbn Kayyim El-Cevziyye'nin Görüşleri*; Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, "Boşama üzerine birkaç soru"; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/360-362.

³⁰⁵ Serahsî, *Kitab'ül-mebsut*, 6/5-7; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/330-334; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 251-252; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/362-363; Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, "İmam Nikâhı - 1".

³⁰⁶ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 251; Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, "(087) Kocaya itaat, şartlı talak, yemin.", (Erişim 10 Temmuz 2025); Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, "(086) Bir erkek karısına seni üç kere boşadım' dese durumları ne olur?", (Erişim 06 Temmuz 2025).

3.2. Kadının Talebi Doğrultusunda Evliliğe Son Verilmesi

İslam hukukunda boşanma hakkı yalnızca erkeklere aitmiş gibi bilinse de, sevmediği veya geçinemediği durumlarda kadın da kocasından boşama yollarına başvurabilir. Kadının boşanması mahkeme yoluyla olabileceği gibi muhâlaa yoluyla da mümkündür.

3.2.1. Muhâlaa

Muhâlaa, fikhî bir terim olarak, kadının belli bir bedel karşılığı kocasını boşamaya razı etmesi ve nikâh bağından bu şekilde kurtulması anlamına gelir.³⁰⁷ Muhâlaanın meşruiyeti, kitap ve sünnet ile sabittir. Kur’ân-ı Kerîm’ de Bakara Suresi’nde şöyle buyrulur: “Tarafların Allah’ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşama esnasında) bir şeyi geri almanız, sizin için helal olmaz. Eğer onlar Allah’ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur.”³⁰⁸ Bu âyet, muhâlaanın câiz olduğuna delildir.³⁰⁹

Muhâlaa, Peygamberimiz zamanında da uygulanmıştır. Sâbit b. Kays’ın eşi, Peygamberimize gelerek “Din ve ahlâk konusunda eşimden şikâyetçi değilim; fakat ona karşı nankörlük etmekten korkuyorum demiştir.” Bunun üzerine Sevgili Peygamberimiz, Sabit b. Kays’dan mehir olarak verdiği araziye geri almasını ve eşini boşamasını istemiştir. Sabit b. Kays’ da karısından ayrılmıştır.³¹⁰ Bu olay, muhâlaanın meşruiyetine örnek teşkil etmektedir.³¹¹

Muhâlaa akdi gerçekleştirilirken İmam Ahmed, İmam Mâlik, İmam Şafiî başta olmak üzere birçok âlim, hakeme gerek olmadığını söylemişlerdir. Karı ve kocanın kendi aralarında anlaşmaya varmaları yeterlidir. Onlara göre hul’ akdi, alışveriş veya nikâh akdi gibidir ve hakeme gerek yoktur. Hasan-ı Basrî ve İbn Şirîn ise hâkimin hükmünün gerekli olduğunu ifade etmişlerdir. Hiçbir sebep yokken kadının muhâlaa akdi yapmak istemesi mekruh kabul edilmiştir. Ancak yapılan muhâlaa akdi geçerlidir.

³⁰⁷ Fahrettin Atar, “Muhâlaa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 11 Temmuz 2025).

³⁰⁸ el-Bakara 2/229.

³⁰⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/267-268; Mevsilî, *al-İhtiyar li-Ta’lîl-i-Muhtar*, 3/216-218; Nevevî, *Minhacu’t-Talibin ve Umdetu’l-Muftin*, 407-408.

³¹⁰ Buhârî, *Sahih el-Buhari*, “Talâk”12(No.5273).

³¹¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/267.

Erkeğin zor kullanarak kadını muhâlaa yoluyla boşamaya ikna etmesi durumunda da, cumhura göre hul' geçerlidir; fakat koca günahkâr olur.³¹²

Muhâlaa akdi kapsamında, mehir almaya elverişli her mal hul' bedeli olarak verilebilir. Genellikle bedel olarak mehir-i misil tavsiye edilmiştir. Bedel, mehri misilden fazla da olabilir; bu câizdir, ancak fukahanın cumhuruna göre hoş karşılanmamıştır.³¹³

Muhâlaa akdinin bir boşamamı yoksa fesih mi sayılacağı konusunda fakihler arasında ihtilaf bulunmaktadır. İmam Ahmed, Ebû Sevr, İmam Şâfiî' ye göre hul' bir fesih sebebidir. Hul' ile nikâh feshedilmiş olur. Buna delil olarak Kur'an'da (boşama) talak sayısının üçle sınırlandırıldığı, eğer hul' de bir boşama türü olsaydı bu sayının dörde çıkması gerektiği ileri sürülmektedir.³¹⁴

Buna karşılık, İmam Mâlik, Ebû Hanîfe, Evzâi ve Sevrî gibi âlimlere göre ise hul' bâin talaktır. Her ne kadar bedel karşılığında gerçekleşse de, koca boşamayı kabul etmekte ve boşama lafızlarını kullanmaktadır.³¹⁵

Karaman'a göre, İslâm hukukuna göre bir kadın evlilik hayatında zarar görüyor veya mutlu olamıyorsa, evliliği sürdürmek zorunda değildir. Karaman, kadına gerekirse mahkemeye başvurarak ya da kocasına aldığı mehri veya üzerinde anlaşılan bir bedeli geri vererek evlilik bağına sona erdirebileceğini belirtir. Ona göre muhâlaa akdi sonucunda gerçekleşen boşama bâin talak hükmündedir. Evliliğin yeniden kurulması durumunda, iki boşama hakkı kalır.³¹⁶ Bu noktada Karaman, Hânefi ve Mâliki mezheplerinden yana tercihini ortaya koymaktadır.

Kocasını sevmeyen kadın ayrılmak istiyorsa koca istemese bile hâkimin tarafları ayırması gerektiğini, bu konu da açık hadisin bulunduğunu ve farklı içtihadların herkesi bağlamadığını belirtir.³¹⁷ Ancak bu görüş bazı yönleriyle tartışmaya açıktır. Zira fıkıh mezheplerinde ki boşanma gerekçeleri genellikle somut zarara veya hayatın çekilmez hale gelmesine dayandırılmıştır. Evliliğin sadece "sevmeme" gerekçesiyle sona erdirilmesi aile kurumunun sürekliliğini zedeleyebilecek ve evlilik kurumunu zayıflatabilecek bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Karaman'ın açık hadise

³¹² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/268-269.

³¹³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/269-270; Mevsilî, *al-İhtiyar li-Ta'lili'l-Muhtar*, 3/218.

³¹⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/274-275; Nevevî, *Minhacu't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 407-408.

³¹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1997, 10/275; Nevevî, *Minhacu't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 408.

³¹⁶ Hayreddin Karaman İnternet Sitesi, "(177) Kadını dövmek, aile meclisi (hakemlik), kadının kocasına itâatı (secede hadisi).", (Erişim 21 Temmuz 2025); Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, "(260) Boşanma-talak ile ilgili birkaç soru.", (Erişim 10 Temmuz 2025).

³¹⁷ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, "(499) Kocasını sevmeyen kadının boşanma hakkı", (Erişim 12 Temmuz 2025).

dayandığını belirtmesi görüşünü güçlendirse de hadisin bağlamı ve uygulanabilirliği konusunda farklı yorumların varlığı göz ardı edilmemelidir.

3.2.2. Tefvizi talak

İslam hukukunda boşama yetkisi esas olarak erkeğe verilmiştir. Ancak istisnaî olarak, kocanın boşama yetkisini eşine devretmesi veya bu yetkiyi kullanmaya izin vermesine tefviz-i talak denir. Koca bu yetkiyi evlilik akdi sırasında veya sonrasında verebilir.³¹⁸

Fıkıh âlimleri tevîz-i talakın meşruiyetine delil olarak Kur'an-ı Kerim'in Ahzâb Suresi'ndeki şu ayeti zikretmişlerdir. "Ey Peygamber! Hanımlarına de ki: Eğer dünya hayatını ve süsünü istiyorsanız, gelin size boşanma bedelinizi vereyim ve sizi güzelce bırakayım. Eğer Allah'ı, Resulünü ve âhîret yurdunu istiyorsanız, bilinki Allah içinizden iyilik yapanlara büyük bir mükâfat hazırlamıştır."³¹⁹ Bu âyetten anlaşılağı üzere Hz. Peygamber (s.a.v) bu seçimi hanımlarına sunmuş ve onların tamamı kendisini tercih ederek evlilik hayatını sürdürmüştür.³²⁰

Tefvîz-i talakla boşama yetkisinin kadına verilmesi, kocanın talak haklarını ortadan kaldırmaz veya eksiltmez. Kişi karısına "kendini boşa" veya "sen muhayyersin" şeklinde bir ifade kullanır, kadında boşanma yönünde tercihte bulunursa, bâin talak ile boşama gerçekleşmiş olur.³²¹

İslam hukukunda boşama yetkisinin sadece erkeğe verilmesi günümüzde sıkça tartışılmış ve kadın hakları açısından İslam'a yöneltlen eleştiriler olmuştur. Karaman ise eserlerinde ve çeşitli platformlarda, kadının da boşama hakkına sahip olduğunu, bunu ister muhâlaa, ister mahkeme yoluyla, isterse de evlilik akdi sırasında veya sonrasında kocasından aldığı boşama yetkisiyle gerçekleştirebileceğini savunur. Karaman'a göre, bu şekilde yapılan boşamalar geçerlidir ve kadın evlilik bağından kurtulmuş olur.³²²

³¹⁸ Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 414; "Tefviz", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Temmuz 2025).

³¹⁹ el-Ahzâb 33/28-29.

³²⁰ Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/198-199; Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 414-415.

³²¹ Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/199; Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 415.

³²² Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, "Boşama"; Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, "Şoklayarak Boğazlama, Namaz Vakti, Nişanlılar Arasında Mahremiyet", (Erişim 12 Temmuz 2025); Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, "(499) Kocasını sevmeyen kadının boşanma hakkı".

3.2.3. Mahkeme yoluyla boşama

İslam hukuku, aile kurumuna çok büyük önem atfetmiştir. Devamlı ve huzurlu bir yuva için birçok düzenleme getirmiştir. Ancak evlilik hayatının sürdürülemez hâle geldiğinde, belli şartlar altında boşanmaya da müsaade edilmiştir. Evliliğin erkek tarafı, mutsuz olduğu bir evlilikten talak yetkisini kullanarak kurtulabilirken, kadın ise mutsuz olduğu evlilikten kurtulmak için ya kocasıyla mûhâlaa akdi yapar ya da mahkeme yoluyla boşanma talebinde bulunur.

Fıkıh ıstılahında, birtakım sebeplerle evlilik birliğinin kadınının talebiyle mahkeme kararıyla sona erdirilmesine tefrîk denir.³²³ Tefrîk yoluyla boşanma, tüm mezheplerde geçerli kabul edilmiştir. Ancak hangi gerekçelerle kadının bu talepte bulunabileceği ve hâkimin nasıl karar vereceği konusu mezhepler arasında tartışmalıdır. Tefrîke konu olabilecek bazı sebepler şunlardır: Hastalıklar ve cinsel birleşmeye engel durumlar, kocanın eşinin nafakasını karşılayamaması, kocanın kaybolması veya hapse mahkûm olması, eşler arasında şiddetli geçimsizlik, eşler arası sadakatsizlik, kocanın eşine yaklaşmamaya yemin etmesi, eşini bazı yönlerden mahrem yakınlarına benzetmesi de mahkeme yoluyla boşamaya konu olabilmektedir.³²⁴

Kadının mahkemeye başvurarak boşanma yetkisini kullanma noktasında, Hânefi mezhebi bu konuyu en dar çerçevede ele alan mezhep olmuştur. Bu konuda Mâlikî ve Hanbelî mezhebi daha esnek ve daha geniş bir yaklaşım sergilemişlerdir. Bu nedenle hem Osmanlı Devleti döneminde hem de günümüzde İslamî esaslara göre yönetilen ülkelerde genellikle bu iki mezhebin içtihatlarına göre hükümler verilmiştir.³²⁵

Nafaka konusu mahkeme yoluyla boşanmada önemlidir. Koca, nafakayı karşılayamayacak durumdaysa kadın mahkemeye başvurarak evlilik bağına feshedebilir. Hanifi mezhebi, bu durumda kadının kocası adına borçlanmasını önermekte ve boşamaya sıcak bakmamaktadır. Ancak İmam Şâfiî, İmam Ahmed, İmam Mâlik, Ebû Sevr gibi müçtehitler, nafaka sebebiyle kadının hâkime başvurabileceğini ve hâkimin nikâhı feshetme yetkisine sahip olduğunu belirtmişlerdir.³²⁶

³²³ H.İbrahim Acar, “Tefrik”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Temmuz 2025).

³²⁴ Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 462-463; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/319-320; Serahsî, *Kitab'ül-mebsut*, 6/101-102,190.

³²⁵ Aydın, “Aile Hayatı”, 2/233; Acar, “Tefrik”.

³²⁶ El-Kurtubi, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, 3/98; Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 462-463; Serahsî, *Kitab'ül-mebsut*, 6/190.

Kocanın cinsel münasebetten aciz olması hâlinde, hâkim kocaya bir yıl mühlet verir. Bu süre sonunda sorun devam ediyorsa hâkim evliliği sona erdirir. Bu boşama bâin talak niteliğindedir ve kadın mehir hakkını kaybetmez. Koca boşanmayı reddetse bile hâkim, aralarını ayırır. Kadın iddetini tamamladıktan sonra serbest kalır. Şâfiîlere göre ise bu işlem bir fesihtir, talak değildir.³²⁷

Karaman'a göre kadının zulme uğraması, nafakasının karşılanmaması, uzun süre ayrı kalma, cinsel münasebete engel durumlar gibi sebeplerle kadın mahkemeye başvurarak evliliği sonlandırma hakkına sahiptir. Ancak günümüzde, özellikle ülkemizde şer'i mahkemelerin bulunmaması sebebiyle kadının bu hakkını nasıl kullanabileceği çağdaş âlimler tarafından tartışılmıştır. Karaman'a göre, boşanma davasını koca açmışsa, hâkim onun adına vekil tayin edilmiş kabul edilir ve hâkimin boşaması geçerlidir. Kadın boşanma davası açmışsa, boşanma sebebine bakılır ve talep şer'i bir gerekçeye dayanıyorsa hâkimin boşaması da geçerli olur.³²⁸ Mahkemeye başvurulamıyorsa, zaruret kuralına binaen aileden seçilen tarafsız bir âlimin boşama kararı da geçerli kabul edilir.³²⁹

Özellikle şer'i mahkemelerin bulunmadığı günümüz koşullarında Karaman, kadının mağduriyetini gidermeyi amaçlamakta ve kadınlar için bir çıkış yolu bulmaya çalışmaktadır. Ancak bu şekilde bağımsız ve güvenilir bir adaletin sağlanacağını söylemek çokta mümkün görünmemektedir. Tarafsız ve adil bir yargılamanın olmadığı durumlarda başka sorunlara da kapı aralayacağı göz ardı edilemez.

Mahkeme yoluyla boşama konusunda bunlar haricinde bazı özel durumlar vardır.

3.2.3.1. Liân

Kelime anlamı olarak “lanetleşme” demek olan liân fikhî bir terim olarak; kocanın karısına zina isnadında bulunması veya doğacak çocuğun kendisinden

³²⁷ Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, 3/319-320; Serahsî, *Kitab 'ül-mebsut*, 6/101-102.

³²⁸ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “(504) Mahkemenin boşaması ve talak ile ilgili sorular”; Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “Kadının boşanma hakkı”, (Erişim 18 Mayıs 2025); Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “Kadının boşanma hakkı (2)” (Erişim 18 Mayıs 2025).

³²⁹ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “(163) ‘Hakimin hükmü ihtilafı ortadan kaldırır’ kuralı, ictihad, hakemler.”, (Erişim 21 Temmuz 2025).

olmadığına dair hâkime başvurması ve tarafların karşılıklı lanetleşmesi anlamına gelir.³³⁰

İslam hukukunda, bir erkek karısına zina isnadında bulunursa, bunu ispatlamak için dört şahit getirmek zorundadır. Dört şahit getiremeyen kişi, kazf (zina isnadı) cezasından kurtulmak için hâkimin huzurunda dört kez yemin eder, beşincisinde ise kendisine lanet okur. Kadın da aynı şekilde, zina etmediğine ve masum olduğuna dair dört kez yemin eder, beşinci defada ise Allah'ın lanetinin kendisine olmasını dileyerek masumiyetini savunur. Bu karşılıklı bu lanetleşmenin ardından hâkim tarafların evliliğini sona erdirir. Bu şekilde gerçekleşen boşama, geri dönüşü olmayan bain talak hükmündedir.³³¹

Liân'ın temel amacı, kocanın evlilik birliği içerisinde doğacak olan çocuğun kendisine ait olmadığını ispatlamasıdır. Bu durumda doğacak çocuk, babaya değil annesine nispet edilir.³³²

İslam hukuk kaynaklarında liân genellikle kocanın karısını zina ederken görmesi durumunda gündeme gelmiştir. Ancak kadının kocasını zina ederken görmesi durumunda benzer bir hakka sahip olup olmayacağı yönünde bir bilgi yer almamaktadır. Bu konu Karaman'a da yöneltilmiş ve Karaman, liân meselesinde asıl maksadın erkeğin soyunu koruma hakkı olduğunu; dolayısıyla kadının aynı şekilde bir ihtiyaç duymayacağını belirtmiştir. Ancak dilerse kadının da hâkime başvurarak mülâane talebinde bulunabileceğine, hâkim uygun görürse, liân hükmü uygulanarak tarafların evliliğini sonlandırılabilmesine dair görüş belirtmiştir.³³³ Bu görüş, İslam hukukunda yer bulmayan bu durum hakkında Karaman'ın kadın lehine yeni bir imkân tanınması bakımından dikkat çekici bir yorum niteliği taşımaktadır.

3.2.3.2. Zihar

Câhiliye döneminde uygulanan bir boşanma şekli olan zihâr, kocanın eşini, kendisine ebediyyen haram olan mahrem akrabalarına benzetmesidir. Örneğin, bir kişinin eşine “Sen bana annemin sırtı gibisin” demesiyle zihar gerçekleşmiş olur.³³⁴

³³⁰ Mevsîlî, *al-İhtiyar li-Ta'lili'l-Muhtar*, 3/239-240; Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 440.

³³¹ Mevsîlî, *al-İhtiyar li-Ta'lili'l-Muhtar*, 3/239-249.

³³² Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 444.

³³³ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi, “(493) Lian meselesi”, (Erişim 18 Temmuz 2025).

³³⁴ Serahsî, *Kitab'ül-mebsut*, 6/227; Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 435-437.

Fıkıh âlimlerine göre, bir kimse eşine "Sen benim için annemin sırtı gibisin" dediğinde, bu ifadeyle onunla bir daha evlenemeyecek kadar haram hale geldiğini kastederse, bu söz zihar sayılır. Yani kişi, eşini annesi gibi bir konuma koyarak onunla cinsel ilişkiyi haram kıldığını belirtmiş olur. Eğer bu tür bir sözde kadının sırtı yerine başka bir uzvu veya "annem gibi" ifadesi kullanılmışsa ve benzer anlam taşıyorsa, yine zihâr sayılır. Bu görüş, özellikle İmam Mâlik'in "Bu da zihârdır" şeklindeki beyanına dayanır. Bazı âlimler ise, yalnızca "sırt" kelimesiyle sınırlı kalınmaması gerektiğini, benzer ifadelerin de zihâr kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Nitekim İmam Ebû Hanîfe, "Bir kişinin bakması haram olan her uzuv için benzer bir benzetme yapılırsa zihâr olur" demiştir.³³⁵

İslam hukukuna göre zihar, evlilik bağına doğrudan koparmaz. Ancak Mücadele Suresi'nde belirtilen şekliyle, kefareti ödeninceye kadar eşler arasındaki cinsel ilişki haram hale gelir. Zihar kefareti sırayla şu şekildedir (Mücadele 58/2-4): Bir köle azat etmek, buna gücü yetmeyen kişinin iki ay aralıksız oruç tutması, bu da mümkün değilse altmış fakiri bir gün boyunca doyurması. Zihar kefareti mücadele süresinde belirtilen şekilde ve mümkünse ayette belirtilen sıraya riayet edilerek ödenir. Bu konuda müçtehidler arasında görüş birliği vardır.³³⁶

Karaman'a göre sadece "sen bana annemin sırtı gibisin" lafzıyla zihârın gerçekleşeceğini belirtir.³³⁷ Zihârı gerçekleştiren lafız konusunda müçtehid imamlardan daha dar bir çerçeve çizse de kefaretin yerine getirilmesi konusunda müçtehid imamlardan farklı herhangi bir görüş beyan etmemiştir.

³³⁵ El-Kurtubi, *Bidayetü'l-Müçtehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, 3/199.

³³⁶ Serahsî, *Kitab'ül-mebsut*, 6/224-225; Nevevî, *Minhacü't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*, 438-439.

³³⁷ Hayrettin Karaman İnternet Sitesi“(085) Zihar ve hükmü nedir?”i (Erişim 18 Temmuz 2025).

4. SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye'nin önde gelen İslam hukukçularından Hayreddin Karaman'ın aile hukukuna dair görüşlerini inceleyerek; klasik fıkıh birikimi esas alınarak Karaman'ın hangi mezhebe yakın durduğunu, hangi konularda mezhep imamlarından farklı görüşlere sahip olduğunu ve güncel meselelere dair fetva verirken geleneksel naslara ne ölçüde bağlı kaldığını analiz etmeyi amaçlamıştır.

Karaman'ın aile hukukuna ilişkin; evlilik akdi, evlilik öncesi ve sonrası süreçler, boşama türleri, muhâla'a ve kadının boşama hakkı gibi birçok konuda ortaya koyduğu görüşler değerlendirildiğinde, hemen her mezhepten yana görüş belirttiği, bazı meselelerde dört mezhep imamından farklı düşünen müçtehitlerin içtihatlarını benimsediği, kimi zaman ise açık bir ayet veya hadis doğrultusunda kendi görüşünü ortaya koyduğu görülmektedir.

Karaman, kadının nikâh akdi esnasında taraf olabilmesini, veli izninin gerekli olmamasını ve kinayeli ile mübalağalı boşamaları bâin talâk olarak değerlendirmesi bakımından Hanefî mezhebine göre görüş belirtmiştir. Nikâhı ibadet kapsamında değerlendirmemesi, halveti zıfâf olarak kabul etmemesi ve ikrah altındaki kişilerin boşamasını geçerli görmemesi gibi hususlarda ise Şâfiî mezhebine yaklaşmaktadır. Mükrehin boşaması ve şaka yoluyla yapılan boşamaya dair hükümler bakımından Mâlikî mezhebine yakın durduğu söylenebilir. Nikâh öncesi görüşmelerde görülebilecek yerler kapsamında diz altı ve saç dâhil etmesi, nikâh akdinde bazı şartların ileri sürülmesi hâlinde bu şartlara uyulması gerektiğini belirtmesi gibi hususlarda ise Hanbelî görüşlerine yöneldiği anlaşılmaktadır. Sünnî olmayan boşamaları geçersiz kabul etmesi, tek seferde yapılan üç talâk bir sayması, sarhoş veya zorla boşama fiillerini geçersiz sayması ve şaka yoluyla boşamada niyeti esas alması bakımından İbn Teymiyye ve İbn Kayyim ile benzer görüşler ortaya koyduğu görülmektedir.

Bu durum, Karaman'ın tek bir mezhebe bağlı kalmadığını; günümüz şartlarında uygulanabilir olan, insanların hayatını kolaylaştıran hükümleri öncelediğini göstermektedir. Farklı konularda farklı mezheplerden yana görüş belirtmesi, onun mezhep taassubundan uzak bir çizgide yer aldığını ortaya koymaktadır.

Karaman, küçük yaştaki kız çocuklarının evlendirilmesi konusunda çağımızın gerçekliklerini ve bu evliliklerin doğurabileceği mağduriyetleri dikkate alarak, maslahat ilkesine dayalı bir yaklaşım benimsemiş ve bu konuda mezhep imamlarından farklı görüş bildiren fakihlerin içtihatlarını tercih etmiştir. Özellikle boşama ile ilgili meselelerde; sünnî olmayan boşamaların geçersizliği, tek seferde söylenen üç talâkın bir talâk sayılması, mükrehin ve sarhoşun boşamasının geçerli görülmemesi, şaka yoluyla yapılan boşamada niyetin esas alınması gibi hususlarda boşamaya giden yolu kapatan, aile yapısının korunmasını önceleyen ve bireyleri zararlı sonuçlardan koruyan bir yaklaşım sergilemiştir. Genellikle öfke ve düşüncesizlikle gerçekleştirilen boşamaların ardından yaşanabilecek pişmanlıklar göz önünde bulundurulduğunda, Karaman'ın tutumu önemli bir yere sahiptir. Günümüzde, kadının evlilik birliği içerisinde mağdur olduğu durumlarda, aileden seçilecek adil bir kişinin yaptığı boşamayı geçerli kabul etmesi, zaruret ilkesine dayalı içtihadının bir örneğidir.

Karaman, içtihat kapısının kapanmadığını her fırsatta dile getirmektedir. Ona göre, her dönemdeki müçtehitler kendi çağlarının sorunlarını fayda-zarar açısından değerlendirerek içtihat yapabilirler ve bu yaklaşımı fiilen uygulamaktadır. Örneğin, resmî nikâh ile yapılan evlilikleri geçerli sayması; nikâhın bozulması hâlinde doğacak maddî ve manevî zararların karşılanması gerektiğini, gerekirse tazminata hükmedilebileceğini ifade etmesi; muhâla'a ve kadının boşama hakkı konularında açık nassın bulunduğunu belirterek, bu meselelerde cumhura muhalif kendine özgü yorumlar geliştirmesi dikkat çekicidir.

Çalışma boyunca tespit edildiği üzere, Karaman klasik fıkıh usulünü esas almakla birlikte, günümüz şartlarının ortaya çıkardığı sorunlar karşısında içtihat kapısını açık tutan bir yaklaşım sergilemiştir. Nasların belirlediği sınırlarda aile kurumunu korumak adına maslahat ve zaruret prensiplerini merkeze almıştır. Ayrıca, günümüz sorunlarına modern hukuk sistemleriyle uyumlu, uygulanabilir ve toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilir çözümler geliştirmek için çaba sarf etmiştir. Sonuç olarak, Hayreddin Karaman'ın İslam aile hukukuna ilişkin görüşleri, hem ilmî birikime hem de toplumsal ihtiyaçlara dayanan dinamik bir yorum örneği sunmaktadır. Onun metodolojisi, hem akademik literatürde hem de İslam aile hukukunun günümüz yasal düzenlemelerinde dikkate alınabilecek önemli bir model niteliği taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri
Acar, H İbrahim. “İslam Hukuku Açısından Nişanlanma”. *Atatürk Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 23 (2005).
- Acar, H. İbrahim. “Nişan”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 22 Ocak 2025.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/nisan--evlilik>
- Acar, H.İbrahim. *İslâm Aile Hukuku*. ed. Hüseyin Kahraman. İstanbul: ensar, 1.
Basım, 2017.
- Acar, H.İbrahim. “Tefrik”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15 Temmuz 2025.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/tefrik--bosanma>
- Aktan, Hamza. “Kefâet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 04 Mayıs 2025.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/kefaet>
- Altuntaş, Halil - Şahin, Muzaffer. *Kur'an-ı Kerim meâli*. Ankara: Diyanet İşleri
Başkanlığı, 3. baski., 2005.
- Apaydın, H. Yunus. “İctihad”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 23 Eylül 2025.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/ictihad>
- Apaydın, H. Yunus. “Velâyet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 29 Nisan 2025.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/velayet--fikih>
- Apaydın, Yunus. *İslam Hukuk Usulü*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2016.
- Aslan, Bedri. “Boşanma Yetkisi Hakkında Yapılan Tartışmalar”. *Journal of
International Social Research* 11/55 (28 Şubat 2018), 918-927.
<https://doi.org/10.17719/jisr.20185537264>
- Atar, Fahrettin. “Muhâlea”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 11 Temmuz 2025.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/muhalea>
- Atar, Fahrettin. “Muharremât”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 19 Mart 2025.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/muharremat>
- Atar, Fahrettin. “Nikâh”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 22 Ocak 2025.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/nikah>

Aydın, M. Akif. “Aile Hayatı”. *İslam ve Toplum*. Kaynak Eserler Serisi 22. Ankara: TDV Yayınları, 2008.

Aydın, M. Akif. *İslam - Osmanlı Aile Hukuku*. ed. Mustafa Uzun. İstanbul: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1985.

Aydın, Mehmet Akif. “Mehir”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 16 Mayıs 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehir>

Bakkaloğlu, Abdussamet. “Tefvîz”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 12 Temmuz 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tefviz--fikih>

Bardakoğlu, Ali. “İkrah”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 01 Temmuz 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ikrah>

Bardakoğlu, Ali. “Tabîî Hukuk Düşüncesi Açısından İslam Hukukçularının İstihsan ve İstislah Görüşü”. *Makâsîd ve İctihad*. kitap editörü Ahmet Yaman. Araştırma Dizisi/İslam Hukuku :2. Konya: Yediveren Kitap, 1. Basım, 2002.

Bayar, Mesut. *İslâm Hukukunda İkrâh Ve Hukûkî Sonuçları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1976.

Buhârî, İmam Ebu Abdullah Muhammed bin İsmail el-. *Sahih el-Buhari*. Daru't-Türkiye, 2002.

Çınar, Fatih. *İslam Aile Hukuku Bağlamında İbn Kayyim El-Cevziyye'nin Görüşleri*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019.

Dirik, Mehmet. “İslâm Hukuku Açısından Nişanı Bozma Tazminatı”. *Mizânü'l Hak: İslami İlimler Dergisi*, 107-137.

Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Aile İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1995.

Ebû Zehra, Muhammed. *El-Ahvâlu's-Şahsiyye*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1957.

Ebû Zehra, Muhammed. *İslâm Hukuk Metodolojisi*. çev. Abdulkadir Şener. Ankara: Fecr Yayınevi, 1986.

El-Kurtubi, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd. *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*. Kahire: Mektebeti İbn Teymiyye, ts.

Erbay, Celal. “Nafaka”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 21 Mayıs 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nafaka>

Eş-Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *Er-Risale (İslam Hukukunun Kaynakları)*. çev. Abdulkadir Şener - İbrahim Çalışkan. Ankara: TDV Yayınları, ts.

Haçkalı, Abdurrahman. “Hüküm Çıkarma (İstinbât) Yöntemleri”. *İslâm Hukuku*. ed. Talip Türcan. Ankara: Grafiker Yayınları, 1. Basım, 2012.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî. *el-Muğnî*. ed. Dr. Ali bin Abdülhüseyin et-Türki, Dr. Abdülfettah Muhammed el-Hulû. Riyad: Dar’ül Alimi-l- Kütübü li’Tabâati ve’Neşr ve’Tezvic, 1997.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî. *el-Muğnî*. ed. Dr. Ali bin Abdülhüseyin et-Türki, Dr. Abdülfettah Muhammed el-Hulû. Riyad: Dar’ül Alimi-l- Kütübü li’Tabâati ve’Neşr ve’Tezvic, 1997.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî. *El-Muğnî*. 16 Cilt. Kahire: Dâr’ül -Hadis, ts.

İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid b. Mâce el- Kazvînî. *Sünen*. Dâr İhyâ’ el- Kutub el- ’Arabiyye, ts.

İmam Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *El-Muvatta’*. çev. Büyükçınar Ahmet M. vd. İstanbul: Beyan Yayınları, 1994.

Kahveci, Nuri. *İslâm Aile Hukuku*. ed. Mustafa Demirci. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014.

Karaman, Hayreddin. *Aile İlmihali*. İstanbul: Timaş Yayınları, 5. Basım, 2011.

Karaman, Hayreddin. *Bir Varmış Bir Yokmuş*. 3 Cilt. İz Yayıncılık, 2008.

Karaman, Hayreddin. *Bir Varmış Bir Yokmuş*. 3 Cilt. İz Yayıncılık, 2008.

Karaman, Hayreddin. *Bir Varmış Bir Yokmuş*. 3 Cilt. İz Yayıncılık, 2. Basım, 2009.

Karaman, Hayreddin. “Boşanmış kadına nafaka yükümlülüğü”. *Yeni Şafak*. 12 Ocak 2020. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/bosanmis-kadina-nafaka-yukumlulugu-2053942>

Karaman, Hayreddin. *İslâm Hukuk Tarihi*. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1975.

Karaman, Hayreddin. *İslam Hukukunda İctihad*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 1985.

Karaman, Hayreddin. “İslam ve İctihad”. *Yeni Şafak*. 23 Mayıs 2010. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/islam-ve-ictihad-22430>

Karaman, Hayreddin. “Küçüklerin evlendirilmesi”. *Yeni Şafak*. 01 Şubat 2009. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/kucuklerin-evlendirilmesi-15089>

Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 5. Basım, 2009.

Karaman, Hayreddin. “Nassın bulunduğu yerde ictihad”. *Yeni Şafak*. 07 Haziran 2009. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/nassin-bulundugu-yerde-ictihad-17150>

Kılavuz, Ahmet Saim. “Prof. Dr. Hayreddin Karaman”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 3 (2004).

Köse, Saffet. “İslam Hukukuna Göre Evlenmede Velayet”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 2 (2003).

Köse, Saffet - Türcan, Talip. “Aile Hukuku”. *İslam Hukuku*. Ankara: Grafiker Yayınları, 1. Basım, 2012.

Merginânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr. *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*. Medine: Daru's-Salam Yayınevi, 1. Basım, 1440.

Mevsılî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd. *al-İhtiyar li-Ta'lili'l-Muhtar*. el-Risale el-Alemiyye, 946.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *Minhacu't-Talibin ve Umdetu'l-Muftin*. Beyrut: Dârü'l-Minhâc, 1. Basım, ts.

Serahsî, Şemsü'l- eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed. *Kitab'ül - mabsut*. Beyrut, Lübnan: Dârü'l-Ma'rifa, ts.

Serahsî, Şemsü'l- eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed. *Kitabü'l-mabsût*. Beyrut, Lübnan: Dârü'l-Ma'rifa, ts.

Serahsî, Şemsü'l- eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed. *Kitab 'ül-mebsut*. Beyrut, Lübnan: Dârü'l-Ma'rifa, ts.

Şâban, Zekiyüddin. *İslâm Hukuk İlminin Esasları*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: TDV Yayınları, 39. Basım, 2022.

Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Khatîb. *Muğnî'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'ânî Elfâz al-Minhâc*. ed. Muhammed Halîl Aytânî. Beyrut, Lübnan: Dâr al-Ma'rifa, 1. Basım, 1997.

Tirmizî, İmam Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Mûsâ b. ed-Dahhâke et-Tirmizî. *Sünen el-Tirmizi*. Riyad, Suudi Arabistan: Dârü'l-Hadâra li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2. baskı., ts.

Türkmen, Hamza. "Hizmet Nesli ve Kurumlaşma Sorunu -Hayreddin Karaman'ın Sevinçleri ve Üzüntüleri". *Haksöz Okulu*. Mart 2009. Erişim 11 Eylül 2025. <https://www.haksozhaber.net/okul/hizmet-nesli-ve-kurumlasma-sorunu-hayreddin-karamanin-sevincleri-ve-uzuntuleri-5764yy.htm>

Yaman, Ahmet. *Ahlak ve Hukuk Ekseninde Aile Hayatımız*. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2017.

Yaman, Ahmet. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1999.

Yılmaz, Mahmut. "Prof.Dr. Bekir Topaloğlu İle Yapılan Son Söyleşi". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2016).

Zuhaylî, Vehbe. *El-Fıkhü'l-İslâmî Ve Edilletuh*. Dımaşk: Dârü'l-Fıkr, 1985.

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. "6- Geçimsizlik". Erişim 29 Haziran 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/kitap/helalharam/0106.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. "(074) Çevreden gizlenen nikah; evlenecek gençlere karşı ebeveyn ve toplumun görevleri." Erişim 08 Mayıs 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/sc/00074.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. "(079) Mehrini alamayan kadının hakkında kocasına itaati." Erişim 16 Mayıs 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/sc/00079.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. "(081) Sonradan mehirde arttırma yapabilir mi?" Erişim 16 Mayıs 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/sc/00081.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “(085) Zıhar ve hükmü nedir?” Erişim 18 Temmuz 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/sc/00085.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “(086) Bir erkek karısına bir anda, `seni üç kere boşadım` dese durumları ne olur?” Erişim 06 Temmuz 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/sc/00086.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “(087) Kocaya itaat, şartlı talak, yemin.” Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. Erişim 10 Temmuz 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/sc/00087.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “(088) Üç kere boşanmış kadının başkasıyla evlenmeden eski kocasına dönememesi ve hülle.” Erişim 06 Temmuz 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/sc/00088.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “(089) Kadının boşaması, bain talak, ric`î talak, hakemler, mahkeme, kocanın kusuru.” Erişim 05 Temmuz 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/sc/00089.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “(098) Bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesine İslâm dininde neden izin verilmiştir?” Erişim 08 Nisan 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/sc/00098.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “(163) ‘Hakimin hükmü ihtilafı ortadan kaldırır’ kuralı, ictihad, hakemler.” Erişim 21 Temmuz 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/sc/00163.htm>

Hayrettin Karaman’ın İnternet Sitesi. “(177) Kadını dövmek, aile meclisi (hakemlik), kadının kocasına itâatı (secde hadisi).” Erişim 21 Temmuz 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/sc/00177.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “(260) Boşanma-talak ile ilgili birkaç soru.” Erişim 10 Temmuz 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/sc/00260.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “(404) İbn Teymiyye, Şî’a ve mezhepler”. Erişim 01 Temmuz 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/sc/00404.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “(440) Boşanma sonrası mehir ve nafaka hakkında sorular”. Erişim 18 Mayıs 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/sc/00440.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “(493) Lian meselesi”. Erişim 18 Temmuz 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/sc/00493.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “(499) Kocasını sevmeyen kadının boşanma hakkı”. Erişim 12 Temmuz 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/sc/00499.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “(504) Mahkemenin boşaması ve talak ile ilgili sorular”. Erişim 06 Temmuz 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/sc/00504.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Aile boşanma ve çocuklar”. Erişim 30 Haziran 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/makale/2017.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Akit”. Erişim 02 Mart 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0904.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Boşama”. Erişim 02 Temmuz 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/kitap/helalharam/0201.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Boşama, boşanma ve yemin”. Erişim 30 Haziran 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/makale/2162.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Boşama üzerine birkaç soru”. Erişim 18 Mayıs 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0263.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Boşama üzerine birkaç soru”. Erişim 05 Temmuz 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0263.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Boşanma, enflasyon, kadının seyahati”. Erişim 02 Temmuz 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/kitap/helalharam/0235.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Boşanmış kadın, avukatlık, kâr sınırı”. Erişim 16 Mayıs 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/kitap/helalharam/0230.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Büluğ, Sa’y ve Mehir”. Erişim 16 Mayıs 2025. <https://hayrettinkaraman.net/makale/0760.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Çok Eşlilik ve İslâm”. Erişim 24 Mart 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat/0103.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Erken boşalma ve boşanma”. Erişim 18 Mayıs 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0161.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Evliliğin sona ermesi”. Erişim 29 Haziran 2025.
<https://www.hayrettinkaraman.net/kitap/gelismeler/0035.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Evlilikte Din Farki - I: Müslüman Olmayan Kadın”. Erişim 07 Mayıs 2025.
<https://www.hayrettinkaraman.net/yazi/laikduzen/2/0065.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Fırat Mucizesi (beşik Kertmesi)”. Erişim 09 Mart 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/yazi/laikduzen/2/0072.htm>

TDV İslâm Ansiklopedisi. “Hayreddin Karaman”. Erişim 11 Eylül 2025.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/hayreddin-karaman>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “İctihad ve fetva hakkında”. Erişim 23 Eylül 2025.
<https://hayrettinkaraman.net/makale/1774.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “İmam Nikâhı - 1”. Erişim 11 Mayıs 2025.
<https://www.hayrettinkaraman.net/yazi/laikduzen/1/0144.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “İslâm Dünyasında Yeni İctihad Teşebbüsleri”. Erişim 10 Ağustos 2025.
<https://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0542.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “İslâm Hukukunda Zarûret Hali”. Erişim 12 Ağustos 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0177.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “İslâm Tarihinde Mezheb Kavgaları”. Erişim 11 Ağustos 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0633.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “İslâmî Evlilik Üzerine”. Erişim 01 Mayıs 2025.
<https://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/1076.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Kadının boşanma hakkı”. Erişim 18 Mayıs 2025.
<https://www.hayrettinkaraman.net/makale/0386.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Kadının boşanma hakkı (2)”. Erişim 18 Mayıs 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/makale/0387.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Klasik ve Çağdaş Tefsir - İctihad Usulleri (Tesbit ve Tenkit)”. Erişim 24 Eylül 2025.
<https://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0468.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Küçükleri velilerin zorla evlendirmeleri”. Erişim 09 Mart 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/makale/0384.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Mehir, Süt, Mezar Ve Devlet”. Erişim 16 Mayıs 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0134.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Meşru Evlilik”. Erişim 09 Mart 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/yazi/laikduzen/1/0164.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Nikah ve Mehir”. Erişim 18 Mayıs 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0133.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Nikahla İlgili Birkaç Mesele”. Erişim 11 Nisan 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/yazi/laikduzen/4/ek-01.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Nişan, nikah ve görüşme”. Erişim 09 Şubat 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0127.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Nişanda nikah”. Erişim 05 Şubat 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0129.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Şer’î Nikâh Mevzuunda Bir Açıklama”. Erişim 19 Şubat 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0724.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Şer’î Nikâh Mevzuunda Bir Açıklama”. Erişim 27 Nisan 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0724.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Şoklayarak Boğazlama, Namaz Vakti, Nişanlılar Arasında Mahremiyet”. Erişim 12 Temmuz 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat/0427.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Takvâ-Kurban İlişkisi / Laik Düzendeki Müslüman”. Erişim 16 Mayıs 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0030.htm>

Hayrettin Karaman İnternet Sitesi. “Zaruret hakkında”. Erişim 12 Ağustos 2025. <https://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0204.htm>